

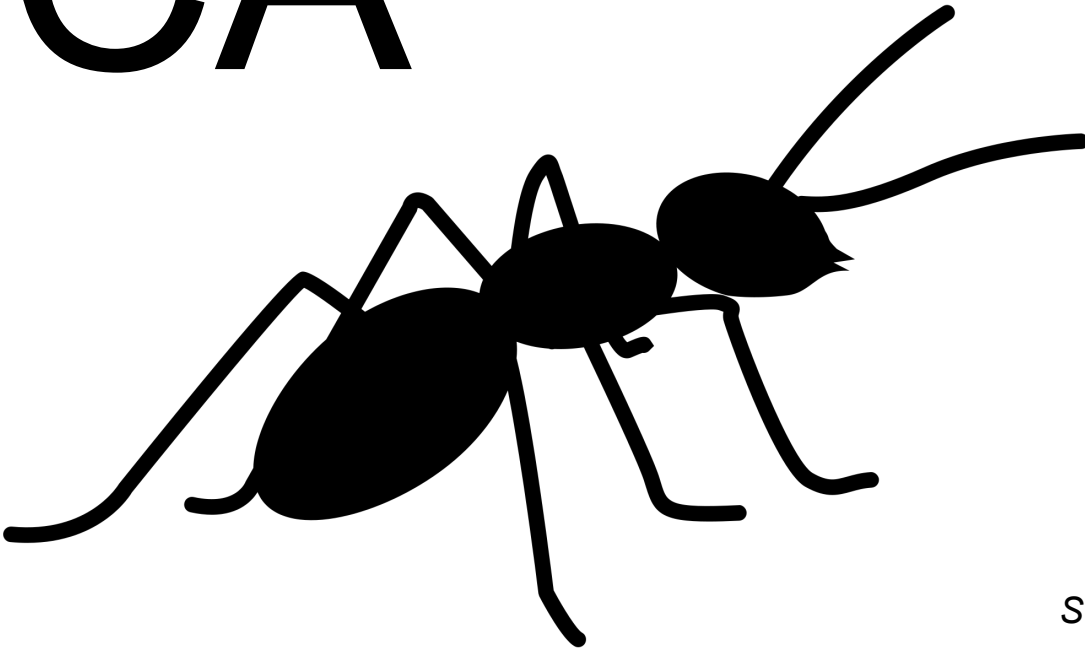
ERENKÖY IŖIK LİSESİ

KARINCA

IB'18

Bu dergi 2018  ğretim yılı IBDP programını bitiren  ğrencilerin 20. Yüzyılda Türkiye dersi kapsamında hazırladıkları araŖtırma tezlerinden oluŖmaktadır.

Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 3
Mart 2019

İçindekiler

Ali Çelikkol

“CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRA TÜRKİYE’DE
FUTBOLUN GELİŞİMİ”

Arda Canser Adalı

“68 KUŞAĞI ÖĞRENCİ OLAYLARI VE DENİZ GEZ-
MİŞ”

Ayşe İrmak Erden

“1923-39 YILLARI ARASI TÜRKİYE’NİN EKONOMİK
POLİTİKALARINA SSCB’NİN ETKİSİ”

Bade Ordu

“KIBRIS SORUNU’NUN İMROZ ADASI’NDA YAŞAYAN
HALKA SOSYOKÜLTÜREL YANSIMALARI”

Berkay Mutlu

“TÜRKİYE’DE YENİ DÜNYA DÜZENİ VE 24 OCAK KA-
RARLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ”

Beyzanur Çay

“TÜRKİYE – YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİNİN
TÜRK EKONOMİSİNE ETKİLERİ”

Doğa Düzgören

“1999 MARMARA DEPREMİ’NİN TÜRKİYE ÜZERİN-
DEKİ EKONOMİK ETKİLERİ”

Doğa Selçuk

“YAHUDİ KÖKENLİ ALMAN BİLİM ADAMLARININ
1933 TÜRKİYE ÜNİVERSİTE REFORMUNA ETKİSİ”

Ezgi Erdem

“1960-1980 YILLARI ARASINDAKİ GÖÇ HAREKETLE-
Rİ VE SİNEMA”

Mert Erkan

“1970’Lİ YILLARDA TÜRKİYE’DEKİ SANSÜR UYGU-
LAMALARININ DEVRİMCİ SİNEMAYA ETKİLERİ”

Özgün Özgüven

“DÖNEMİN SİYASİ TUTUMU IŞIĞINDA 6-7 EYLÜL
OLAYLARI”

Selin Ezgi Birincioğlu

“1. DÖNEM (1932-1950) HALKEVLERİNDE SANAT
EĞİTİMİ”

Selin Yazıcı

“ALMANYA’YA EMEK GÖÇÜ VE TÜRKLERİN ALMAN-
YA’DA KONUMLANMASI”

Serhan Turgul

“BİR BATILILAŞMA ÖRNEĞİ OLARAK DARÜLEL-
HAN”

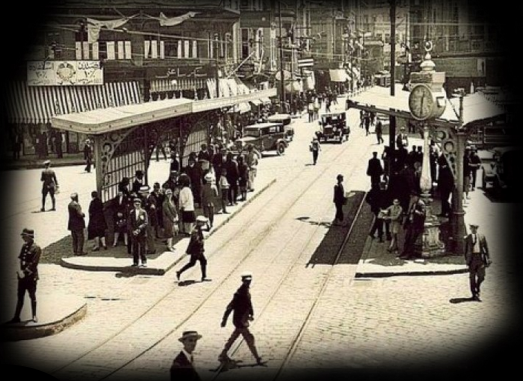
Uzay Alp Berksoy

“VARLIK VERGİSİNİN TÜRKİYE’YE EKONOMİK AÇI-
DAN ETKİLERİ”

Zeynep İdil Uğurlu

“1980-2000 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE FEMİ-
NİST HAREKETLER”

20. Yüzyılda Türkiye

Anonim. “1900’lü Yılların İstanbul’undan Kareler.”
En Son Haber.

Editörler

Serhan TURGUL

Hatice ÇEVİK

Aylin ÇETİNBAG

Neslihan BEHRAMOĞLU

Ali Çelikkol

“Cumhuriyetin İlanından Sonra Türkiye’de Futbolun Gelişimi”

Giriş

Osmanlı Devleti’nde futbol, yaygın bir spor değildi ve sadece burada yaşayan azınlıklar tarafından bilinmekte ve oynanmaktaydı. Modern futbol, İngiltere’den çıkarak Osmanlı’nın belli başlı ticaret limanlarındaki kentlerde yaşayan İngilizler tarafından Anadolu topraklarına getirilmiştir. Osmanlı’da futbol oynanan ilk şehirler ise İstanbul, İzmir ve Selanik olmuş ve futbol bu şehirlerden diğer illere yayılmıştır. Bugün Türkiye’nin en büyük kulüpleri olarak kabul edilen Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe’nin spor kulüpleri de 20. yy’nin başlarında (sırasıyla; 1903, 1905, 1907) futbolun en yaygın oynandığı İstanbul’da kurulmuştur (Şabanoğlu 101).

20. Yüzyıl’ın başlarında savaşların ön planda olması, Türkiye’de yeni yayılmaya başlayan futbolu arka plana sürüklemiştir. Savaş yıllarında bile hala oynanmaya devam edilmesine rağmen popülaritesi bugün ile kıyaslanamayacak durumdaydı. Bu dönemde futbol, spordan çok, savaşta mental olarak bir kaçış yolu olarak görülüyordu (Ek 1). I. Dünya Savaşı sırasında Türk askerleri, İngilizler ve Fransızlar başta olmak üzere, düşman askerleri ile ateşkes sıralarında futbol oynayarak savaştan bir süre olsa da bir kaçış yolu bulmaktaydılar. Savaş sırasında cephede gerçekleşen bu maçlar çoğunlukla Çanakkale’de oy-

http://www.turkcebilgi.com/turkiye_futbol_federasyonu

nanmıştır. Savaşların bitmesiyle futbola olan ilgi artmıştır. Savaştan çıkan yorgun toplum, gündelik hayatın monotonluğundan bir kaçış arıyordu ve bu kaçış yollarından biri de futboldu (Şabanoğlu 101).

Türkiye’de futbolun yükselişi cumhuriyetin ilanından sonra olsa da Türkiye Futbol Federasyonu’nun kuruluşu (1 Ocak 1923) Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan kısa bir süre öncesine dayanmaktadır. Esasen Türkiye’de modern futbol liginin temelleri 1904 yılında James La Fontaine* tarafından atılmıştır (Ek 2). 1904 yılında “Pazar Ligi” diye anılan ilk Türk futbol ligi kurulmuştur ve 1959 yılında bugün “Süper Lig” olarak bilinen modern halini almıştır. Modernleşme sürecinde kurulan diğer futbol takımları da lige dâhil olmuş ve Türk futbolunun gelişimine katkı sağlamıştır. Günümüzde halen aktif olarak varlığını sürdüren birçok kulüp cumhuriyetin ilanından sonra kurulmuştur; Altınordu (1923), Göztepe (1925), Bucaspor (1928) vb. Yeni kulüplerin kurul-

duğu bu dönemde futbol yavaşça günümüzdeki haline doğru gelişmiştir ve Türkiye’de bir gelenek, ekonomi ve eğlence kaynağı haline gelmeye başlamıştır. Yıllar içinde de ülke kültüründeki yerini almıştır (TFF).

Türkiye Futbol Federasyonu’nun Kuruluşu

Türkiye’de futbolun yaygınlaşmasıyla birlikte, bu durumu denetleyecek bir kurum ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Futbolun zamanla bir ekonomi haline gelmeye başlaması da bu durumu hızlandırmıştır. Dolayısıyla, 1 Ocak 1923 yılında, Yusuf Ziya Öniş** başkanlığında “Türkiye Futbol Federasyonu” (kısaca TFF) kurulmuştur (Ek 3). Kuruluşun ardından FIFA(Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği)’ya başvurulmuş ve 21 Mayıs 1923 yılında Türkiye, FIFA’nın 26. üyesi olmuştur. FIFA üyesi olduktan sonra Türkiye, ilk resmi milli maçını, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan 3 gün önce, 26 Ekim 1923 yılında Romanya’ya karşı oynamıştır. İstanbul Taksim Stadı’nda oynanan bu maç 2-2 sonuçlanmıştır. FIFA üyeliği gerçekleştikten ve ilk milli maçlarını yaptıktan sonra TFF, uluslararası mecrada tanınan bir kurum haline gelmiştir. TFF’nin misyonunu, “Türkiye’de futbol faaliyetlerini yürütmek, futbolun gelişmesini ve yurt sahasına yayılmasını sağlamak, bu konularda her türlü düzenlemeyi yap-

mak, kararlar almak ve uygulamak” re bazı örnekler; Gençlerbirliği sorluğunda “Ziraat Türkiye Kupası” olarak belirlenmiştir (tff.org; Yüce 73 (2023), Altınordu (1923), Kasımpaşa ismiyle ve 54 kulübün katılımıyla ha- (1921) olabilir. Anadolu’nun her len her sene düzenlenmektedir yerinde kurulmaya başlayan bu kulüp- (Gökerman).

Kurulan Yeni Kulüpler ve Futbol

Ligi

TFF’nin kuruluşu öncesinde, sırasında ve sonrasında Türkiye’de bir çok kulüp kurulmuştur. Bugünkü Süper Lig düzeni doğrultusunda evrilen futbol ligi, 1959 yılında 16 takımın katılımıyla gerçekleşmiştir. Günümüz de ise bu organizasyon 18 takımla ger

<https://www.aksam.com.tr/spor/ziraat-turkiye-kupasi->

[maclari-hangi-kanalda-turkiye-kupasi-mac-programi/haber-813394](https://www.aksam.com.tr/spor/ziraat-turkiye-kupasi-)

çekleşmekte, 306 maç sürmekte ve 34 haftalık bir zaman dilimine yayılmaktadır (TFF Tarihçesi).Cumhuriyetin ilanından önce kurulan ve günümüzün üç büyükleri olan Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş’tan sonra, cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye’de birçok kulüp kurulmuş ve bu kulüpler futbol mecrasında faaliyet göstermiştir. Özellikle 1920’li ve 30’lu yıllarda futbol İstanbul’un dışında, Anadolu’nun büyük il merkezlerinde de bilinen ve oynanan bir spor dalı haline gelmiştir. Bu yıllarda, günümüzde halen faaliyet gösteren, birçok kulüp Anadolu’da kurulmuştur. Bu kulüple-

killenmeye başlamıştır (Toklucu 82-89) (Ek 4). 1. Lig’de 16 takım mücadele ederken yeni takımların kurulmasıyla alt ligler de faaliyete geçmiştir. 1963 yılında şu andaki adı 1. Lig olan Türkiye 2. Futbol Lig’i kurulmuştur ve bu ligin ilk şampiyonu Şekerspor olmuştur. 1967 yılında ise 3. Lig düzenlenmeye başlamıştır. 1962 yılında ise TFF UEFA (Avrupa Futbol Federasyonları Birliği)’ya üye olmuştur ve UEFA Kupa Galipleri Kupası’na katılmaya hak kazanmıştır. Bu doğrultuda aynı yıl Türkiye Kupası düzenlenmeye başlanmış ve ilk kazanan takım Galatasaray olmuştur. Türkiye Kupası günümüzde Ziraat Bankası’nın spon-

Futbolun Bir Ekonomi ve Eğlence

Kaynağı Haline Gelişi

Kulüplerin kurulması, resmi bir ligin kurulması ve uluslararası alanlarda mücadele edilmesiyle Türk futbolu giderek büyümüş ve ünlenmiştir. Ülkenin başlıca eğlence kaynakları arasında değişmez yerini almış ve zamanla ülke ekonomisini kökünden etkileyecek bir ekonomiye dönüşmüştür. Günümüzde, 2015 tarihli kayıtlara göre Süper Lig’in değeri 1.04 milyon Euro’ya yükselmiştir. Bu değer, Süper Lig’in kurulduğu tarih olan 1959 yılında 9 milyar Türk lirasına denk gelmiştir. 1959 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin dış borcu 2.4 milyar dolar gözükürken, bugüne gelindiğinde Süper Lig ekonomisi, kurulduğu yılda ülkenin dış borcunun 3.75 katı daha fazla duruma gelmiştir (Fxtop.com, 2018; Akpınar 2018). Futbol, ülke ekonomisindeki yerini almasıyla birlikte, bir eğlence kaynağı olarak da gelişmeye başlamıştır. Türkiye’de yayımlanan ilk futbol maçı, 1971 yılında İzmir’de oynanan Karşıyaka Spor Kulübü-İstanbulspor maçı olmuştur ve bu maç TRT’den naklen yayımlanmıştır. Bu ilk yayından sonra 1996-1997 sezonuna gelindiğinde futbol maçların yayın hakkı 40 milyon dolarken 21 yıl sonra, 2017-2018 sezonuna gelindiğinde bu değer 440 milyon dolara yükselmiştir (Blog.rooteto.com 2018) (Ek 5). Bu

mecralarda mücadele eden takımlara verilen para ödülleri de zamanla çok yüksek bir meblağa ulaşmıştır. Ziraat Türkiye Kupası'nın ödülü ve günümüzde 3 milyon 225 bin Dolar'a kadar ulaşmıştır. Bu ödülün son sahibi, 2017 yılının şampiyonu "Atiker Konyaspor" olmuştur. Süper Lig'in şampiyonuna verilen ödül ise 2017-2018 sezonu için 8 milyon 900 bin dolar olarak belirlenmiştir (cnn.com).

Futbol'un Ün Kazanması ve Bir Gelenek Haline Gelişi

Günümüze gelindiğinde futbol çoktan ülke ekonomisi ve kültüründe yerini almıştır. "Ajans Press" in 2014 yılının favori sporlarını belirlediği raporunda Türkiye'nin en çok konuşulan ve ilgilenilen sporu, en yakın rakibi basketbolu 5 kat geçerek, futbol olarak belirlenmiştir. 2014 yılında futbol ile ilgili 475.000'den fazla haber yapılmıştır (dha.com).

Günümüzde Türkiye'de faaliyet gösteren futbol takımlarının sayıları da oldukça artmıştır. 2018 yılına gelindiğinde Türkiye'de profesyonel olarak faaliyet gösteren 127 futbol takımı vardır. Bölgesel Amatör Lig'i (Bal Ligi) takımları da sayılırsa bu sayı 480'e kadar çıkmaktadır. Türkiye'de en çok profesyonel futbol takımı bulunduran bölge Marmara bölgesidir. Marmara bölgesinde faaliyet gösteren 40 tane profesyonel futbol takımı bulunmaktadır. Takımların, liglerin ve mücadele edilen mecraların artmasıyla ülkede futbol taraftar kitlesi de artmıştır.

2018 yılına gelindiğinde yaklaşık 65 milyon kişi bir futbol takımını destekliyor, başka bir deyişle tutuyor. Bu rakam, 2018 sayımlı ülke nüfusunun %80'inden daha fazladır. Bu dönemde futbolu takiben en ünlü sporlar olarak basketbol ve voleybol gelmiştir ve en ünlü ilk 15 spor sıralamasında futboldan sonra gelen 14 spor ile alakadar yapılan haber sayılarının toplamı futbol ile ilgili yapılan haber sayısından azdır, diğer sporlar ile ilgili toplam yaklaşık 400 bin haber yapılmıştır. Bu durum, futbolun ülke kültüründeki sarsılmaz yerini sayısal verilerle kanıtlar niteliktedir (star.com.tr). Zaman içinde Türk futbolu uluslararası mecrada da ün kazanmaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Fenerbahçeli futbolcu "Lefter Küçükandonyadis" (Ek 7) 1951 yılında Fenerbahçe'den "Fiorentina" takımına transfer olmuştur. Türkiye'ye dönmeden önce

<https://www.goal.com/tr/haber/leffer-kuecukandonyadis-kimdir/194htnz5kiap217q2rpavpqqxv6>

"Nice" ve "AEK Atina" takımlarında da top koşturmuştur. Bu transferden sonra yurtdışına transfer olan Türk futbolcu sayısı git gide artmıştır. 1962 yılında 5, 1982 yılında 7 ve 1999 yılında 10 futbolcu yurtdışında top koşturmuştur. Bu sayının en çok artışı

2000'li yıllarda gerçekleşmiştir. 2000 yılında 15, 2004 yılında 24, 2010 yılında 41 futbolcu yurtdışına transfer olmuştur. 2017 yılına gelindiğinde uluslararası mecrada futbol oynamış Türk futbolcu sayısı 53'e ulaşmıştır (Ensonhaber.com; Hergün 92-99).

Türk teknik adamlar da yurtdışında birçok takım çalıştırmıştır. Günümüzde yurtdışında çalışan veya çalışmış teknik direktörlerin sayısı 19 iken bu teknik direktörlerden en dikkat çeken isimlerden biri "Fatih Terim" olmuştur (Ek 8). Terim, "İtalya Serie A" ekiplerinden "Fiorentina" ve "Milan"ın teknik adamlığını yapmıştır (Yılmaz). Türkiye, 1950 ve 1954 yıllarında "Dünya Kupasına" katılmaya hak kazanmıştır fakat uluslararası alanda en büyük takımsal başarılar 2000'li yılların başında gerçekleşmiştir. En dikkat çekenleri ise; Galatasaray'ın 2000 yılında "UEFA Avrupa Kupası" ve "Süper Kupa*"yı kazanması, 2002 yılında Türkiye A Milli takımının Dünya üçüncüsü olması ve 2008 yılında "Avrupa Kupası"nda son dörde kalması olmuştur. Türkiye 2002 yılında dünya 3.sü olduğunda o yıl dünya sıralamasında en iyi 5. takım seçilmiştir ve bu, Türkiye'nin bugüne kadarki en iyi derecesi olmuştur. 2018 yılına gelindiğinde ise Türkiye bu sıralamada 38. sıradadır (gzt.com). Futbol'un Türkiye'deki gelişimi dünyayla paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. Dünya'da da futbol 19. yy'dan başlarından 21. yy'a kadar hızlı bir şekilde gelişmiştir. Dünya'nın en büyük futbol organizasyonu olarak ka-

bul edilen FIFA'da bu yıllar aralığında, 1904 yılında kurulmuştur. "Alan Tomlinson**"a göre FIFA, kuruluşundan 1974 yılına kadar daha çok amatör değerlere önem vererek ve paranın kontrolünden uzak olarak yönetilmiştir. 1974 yılında FIFA başkanlığına "Joao Havelange"nin gelmesiyle, Tomlinson dâhil, birçok kişiye göre futbolda ticarileşme ön plana çıkmıştır. Havelange'in yönetiminde FIFA üyesi ülkelerin sayısı hızla artmıştır. Grenada, Belize, San Marino, Faroe Adaları, Solomon Adaları, Vanuatu, Tahiti gibi küçük ülkeler bu süreçte FIFA'ya katılmıştır.

Buna paralellik gösterecek şekilde 1982 İspanya Dünya Kupası'nda takım sayısı 24'e, 1998 Fransa Dünya Kupası'nda ise 32'ye çıkmıştır. 2014 yılında düzenlenen son Dünya Kupası da dâhil olmak üzere katılım sağlayan takımların sayısı 32 olmuştur (Dalkılıç).

Sonuç

Sonuç olarak, 20. yüzyılın başı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze süregelen süreçte, başta sadece azınlıklar tarafından oynanan bir spor olan futbol, zaman içinde tüm Anadolu'ya yayılmış, bazen elektriğin bile ulaşamadığı, cumhuriyetin ilanyla devletleştirilen demir yollarının dahi ulaşamadığı köylere kadar kök salmıştır. Ülke ekonomisinin belirleyici faktörlerinden biri haline gelmiş ve modern Türkiye kültüründe sarsılmaz yerini almıştır. Milyonların severek izlediği ve oynadığı,

adeta bir tutku haline dönüşen bu spor, 19. yüzyılın sonlarından itibaren günümüze, 21. yüzyıla, kadar halen varlığını sürdürebilen yegâne olgular arasına girmiştir. Türkiye Cumhuriyetinden daha eski olan bu kültür, yıllar boyunca birçok efsane ismi ülkeye bağışlamış (halk dilinde; Ordinaryüs Lefter, Baba Hakkı, Kral Metin vb.) ve tabiri caiz ise halkın kalbinde taht kurmayı başarmıştır. Futbol, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün de seyrinden keyif aldığı bir spor dalı olmuştur ve (Ek 9), başka spor dalları ile birlikte, onun şu sözleri sarf etmesine sebebiyet vermiştir; "Ben sporcunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlaklısını severim.". Bu sözler günümüz Türk futboluna adeta bir ışık olmuştur ve birçok sporcu, bu sözlerin ışığında bu köklü olayı devam ettirmektedir.

Kaynakça

- Akpınar, A. "Türkiye' de Ekonomik Krizler; 1946-1954 ve 1958 Krizi." *Sinestezi E-Dergi*. 2009: Wordpress.com.
- Arıpınar, Erdoğan ve Artun, Tevfik. "Türk Futbol Tarihi." Türkiye Futbol Federasyonu. web 1992.
- blog.rooteto.com. "Türkiye'de TV'den İlk Canlı Maç Yayını."
- CNN Türk. "Süper Lig'de Maç Kazanan Takımın Kasası Dolacak." 11 Ağustos 2017.
- Dalkılıç, Mehmet. "Modern Futbolun Tarihi" *Diyalektolog-Ulusal Sosyal Araştırmalar Dergisi*. sy. 14. 2017.

Damla, Cihan. "Türkiye'nin En Büyük 10 Uluslararası Başarısı.". Gzt.com. 2 Aralık 2017.

Dha.com.tr, "Türkiye'de Popüler Sporlar." 22 Aralık 2014.

Erden, Tuna. "Türk Futbolunu Yurt Dışında Temsil Etmiş 19 Teknik Direktör." 90min.com. 6 Mart 2017.

Fxtop.com. "Converter in the Past." Currency Converter in the Past with Official Exchange Rates from 1953.

Gökerman, Uzun. "Futbolumuzun Miladı." Milliyet.com. 26 Nisan 2014.

Hergün, Haluk. *Lefter: Futbolun Ordynaryüsü*. İstanbul: NTV Yayınları. 2012.

Star.com.tr "Türkiye'de En Popüler Sporlar." 22 Aralık 2014.

Şabanoglu, Melih. "Futbolcular Cephe; Yeşil Sahadan Siperlere", *Atlas Tarih*. sy. 31. 2018.

Toklucu, Murat. "İnönü Stadyumu: Türk Futbolunun Unutulmaz Mabedi", *#Tarih Dergi*. sy. 23. Nisan.2016.

TFF Tarihçesi. "Ülkemizde Futbolun Doğuşu." www.tff.org.tr.

Varol, Burakhan. "Türkiye'den Yurtdışına Transfer Olan 46 Türk Futbolcu", onedio.com. 6 Haziran 2015.

Yüce, Mehmet. *İdmançı Ruhlar*. İstanbul: İletişim Yayınları. 2015.

Arda Canser Adalı

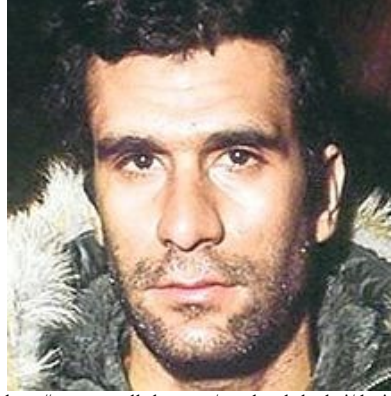
68 Kuşağı Öğrenci Olayları ve Deniz Gezmiş

Giriş

Anti-kapitalist düşüncenin kolektif ölçekte görüldüğü yıllar arasından 1968 yılı, dünya genelinde insanların, adaletsizliğe, baskıya, tüketici topluma, emperyalizme ve bürokratik devlete karşı gösterdikleri başkaldırısıyla tarihte eşsiz bir yere sahiptir. 68'in devrimci kuşağı Prag'da Sovyet bürokrasisine, Vietnam'da Amerikan emperyalizmine, Amerika'da ırksal eşitsizliğe ve dünyanın başka pek çok yerinde çeşitli sebeplerle ayaklanmış, isyan etmiştir. Ezilen halk; farklı toplumsal sınıfa, dine, ırka, cinsiyete mensup insanlar değişim yaratma amacıyla birleşmişlerdir. Bu başkaldırılarının bazılarının etkileri günümüzde görülmektedir. Bu hareketlenmeler arasında öğrencilerin liderliğinde gelişip işçilerce devam ettirilen Paris'teki Mayıs Olayları, grevlerin büyüklüğü ve uzun süresiyle dikkat çeker.

Temelinde eşitlikçi-özgürlük idealine dayanan bu halk hareketleri, Türkiye'de de etkisini ilk başta öğrenci hareketleri olarak gösterdi. Başlangıçta yetersiz eğitim sistemine tepki olarak başlayan eylemler, iç ve dış siyasal gelişmelerin etkisiyle birlikte Marksist-Leninist devrimcilerin önderliğinde Amerikan emperyalizmine ve destekçilerine karşı bir mücadeleye dönüştü. Türkiye'deki öğrenci hareketleri sırasında sosyalist düşüncenin ideolojik ve fiili liderliğini yapan kişiler arasında Mahir Çayan, Cihan Alptekin, İbrahim Kaypakkaya, Sinan Cemgil, Taylan Özgür, Yusuf Aslan,

Hüseyin İnan ve Deniz Gezmiş öne çıkan isimlerdir. Bu çalışmada, bu isimlerden Deniz Gezmiş'in öğrenci lider olarak Türkiye'de 68 yılından 12 Mart askeri darbesine kadar olan süreçte öğrenci hareketlerine olan etkisi araştırılacaktır (Demirer, Bulut).

<http://www.royalhaber.com/gunden-haberleri/deniz-gezmis-sozleri-deniz-gezmis-dogum-gunu-tarihi-deniz-gezmis-resimli-sozler-14031.html>

1968 Yılı Üniversite İşgalleri

68 yılının ilk öğrenci hareketi, Nanterre Üniversitesi'nin merkezietçi üniversite yasalarından bıkan öğrencileri tarafından başlatılmıştır. Öğrenciler, Napolyon döneminden kalma yasaların yanında gündeme oturan Vietnam Savaşını da protesto ederek üniversitenin idare binasını işgal etmişlerdir. "22 Mart Hareketi" olarak anılan bu olayın öğrenci-liderlerinden Daniel Bendit daha sonra Sorbonne Üniversitesi'nde de hareketlenmeleri devam ettirmiş ve o yıl işgal edilecek onlarca üniversiteye örnek olmuştur. Kitleselleşen boykot ve işgal eylemleri Türkiye'de haziran ayında etkisini göstermiş ve üniversite reformu talebiyle protestolar yapan öğrenciler, İTÜ ve İstanbul Üniversitesi'nin çe-

şitli fakültelerini işgal etmişlerdir. Bu işgallerde öğrenciler doğrudan demokrasi politikasını benimseyerek harekâtın gidişatı hakkında herkesin özgürce fikrini söylediği ana karar organları oluşturmuşlar ve işgal komiteleri kurmuşlardır. Üç hafta süren boykot ve işgalin ardından Baltalimanı'nda yapılan görüşmede öğrencilere istedikleri haklar verilmiştir (Demirer, Sözcü). 1968 yılında İstanbul Üniversitesi'ndeki eğitiminin ikinci yılında olan Deniz Gezmiş, katıldığı eylemler nedeniyle defalarca gözaltına alınmış ve en son "Uluslararası İktisadi ve Ticari İlimler Öğrencileri Komitesi"nin İstanbul'da toplanan 20. kongresinde yaptığı protestolar nedeniyle bakana hakaret suçundan on arkadaşıyla birlikte tutuklanmıştı. Deniz Gezmiş, 2 Mayıs'ta hapisten çıktığında dünyada 68 baharının rüzgârları esiyordu. Amerika'nın Vietnam'ı işgali ve Martin Luther King'in öldürülmesi tepkileri arttırmıştı. Öğrencilerin savaş karşıtı boykotları Amerika'da Berkeley ve Columbia üniversitelerini ayağa kaldırmış, ardından İngiltere'de, İtalya'da, Batı Almanya'da ve özellikle Fransa'da insanlar sokaklara dökülmüştür. Bunun yanında Prag'da gençlerin isyana başlaması nedeniyle SSCB şehri tanklarla işgal etmiştir. Dünyada bütün bunlar olurken, Türkiye'de 12 Haziran'da İstanbul Üniversitesi'nin bahçesinde toplanan öğrencilere, Deniz Gezmiş şöyle sesleniyordu: "Haklarımızı alana kadar üniversite yönetimine el koyuyoruz."

Bu sözlerin ardından öğrenciler, haftalar boyunca üniversiteye kendilerinden başkasının girmesine izin vermediler. Amaçları ilerici ve modern eğitim şartlarıydı (Demirer, Dündar 121).

İstanbul valisiyle yapılan görüşmeye “İşgal Konseyi”nin lideri olarak katılan Deniz Gezmiş, öğrencilerin modern eğitim şartlarında öğrenim görme isteğinin yerine getirilmesi şartıyla, işgali kaldırma konusunda anlaşta. Ancak eylül ayında eğitim başladığında, öğrencilerin isteklerinin hiçbirini yerine getirilmemişti ve İşgal Konseyi üyelerinin her birine beşer yıl hapis istemiyle dava açılmıştı. Deniz Gezmiş’in ve 68 kuşağının masum istekleriyle başlayan protestolar zaman içinde sokaklara, sonrasında da dağlara taşacaktı (Dündar 127-128-129-130).

Amerikan Emperyalizmi Karşıtı Protestolar

68 yılının yaz ayı üniversite işgalleriyle birlikte bitmemişti. Okulların açılmasına 2 ay daha varken, 15 Temmuz’da Amerikan 6. Filosu İstanbul’u ziyaret edecekti. 6. Filo, gençler tarafından Amerikan emperyalizminin simgesi olarak görülüyordu. Kıbrıs sorununda ve Arap-İsrail savaşlarında ABD’nin tutumu, Türk gençliğini Amerikan karşıtlığına yönlendirmişti. İçinde Deniz Gezmiş’in de bulunduğu devrimci örgütlerin liderleri 6. Filoyu nasıl karşılayacaklarını planladılar. Öğrenciler protesto amacıyla bazı Amerikan askerlerini tartakladı. Bu olay sonrasında polis, Amerikan askerlerini korumak amacıyla öğrencile-

ri ablukaya aldı. İki grup arasında çatışmalar çıktı. 17 Temmuz gecesinde ise polis, protestocuların çoğunun kaldığı İTÜ öğrenci yurdunu bastı. Uyan öğrencileri dövdü ve 25 yaşındaki Vedat Demircioğlu’nu pencereden aşağıya attı. Vedat’ın komaya girmesi sonucu alevlenen öğrenciler, Deniz’in liderliğinde Amerikan filosunun demirli olduğu rıhtıma doğru yürümeye başladılar (Ek1). Öğrencilerle karşılaşan Amerikan askerleri kaçmadan denize döküldü. Böylece ziyaretini tamamlayamadan geri dönmek zorunda kaldı. 1 hafta sonra Vedat’ın ölüm haberi geldi. 100’lerce öğrenci, İTÜ’nün önünden Sultanahmet Adliyesi’ne kadar sembolik bir tören yaparak hükümeti, emperyalizmi, polisi protesto etti.

ler arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle yürüyüş tamamlanamadı. Anıca, Deniz Gezmiş ve arkadaşları 10 Kasım günü Anıtkabir’e gittiler (Aksoy, Dündar 138-139-140-141). Amerikan emperyalizmine ve NA-TO’ya karşı duruş sergilemek artık genç eylemcilerin ana hedefi olmuştu. Deniz Gezmiş, *Türk Solu Dergisi*’ne yazdığı yazıda anti-emperyalist hedefi şöyle açıklamıştır: “Devrimci gençlik, Amerikan emperyalizmine ve oportünizmine karşı duran gençliktir. Onun görevi, sayısının azlığına, düşmanın çokluğuna bakmadan, Amerikan emperyalizmine karşı sonuna kadar dövüşmektir” (Gezmiş). Gençlerin isteği, Türkiye’de kurulan Amerikan yanlısı ve tutucu düzene karşı Atatürkçü bir devrimcilik anlayışıyla mücadele-

Ek1: <https://windsoffblog.blogspot.com.tr/>

Deniz Gezmiş 6. Filo eylemleri nedeniyle bir süre tutuklandı. Cezasından çıktıktan sonra Cihan Alptekin’le birlikte Devrimci Öğrenci Birliğini (DÖB) kurdu. 30 Ekim’de DÖB, Samsun’dan Ankara’ya “Tam Bağımsız Türkiye İçin Mustafa Kemal” yürüyüşünü başlattı (Ek2). Polis müdahalesiyle gözaltına alınan Deniz, mahkeme tarafından serbest bırakılınca yürüyüşe devam etti. Ancak görev yapmış olan ve “Vietnam Kasak komünist ve milliyetçi yürüyüşü-

etmektedir. Ankara’ya olan yürüyüşleri de arkasındaki hedefin bu olduğu, Cevat Ercişli’nin Anıtkabir’de bulunan şeref defterine Mustafa Kemal yürüyüşçüleri adına yazdığı yazıdan anlaşılabilir: “Milli kurtuluş yolunda Amerikan Emperyalizmine karşı germal” yürüyüşünü başlattı (Ek2). Polisten izinliyiz” (aktaran: Dündar 141). Amerikan karşıtı düşüncelerinin patladığı bu dönemde, Vietnam’da görev yapmış olan ve “Vietnam Kasak” olarak anılan Amerikan büyükel-

çisi Robert Komer, Türkiye'ye ayak basar basmaz uçağına atılan domates, yumurta ve taşlarla birlikte "yankee go home" sloganıyla karşılanmıştı. Deniz Gezmiş de bu protestocuların ve daha sonra ODTÜ'de Komer'in arabasını yakan ekibin içerisindeydi (Dündar 144).

Ek2: <http://www.solpaylasim.com/k4077-60-lardan-68-lere-genclik-hareketleri.html>

Amerikan emperyalizmine ve özellikle 6. Filoya karşı düzenlenen mitinglerle birlikte gerginleşen solcu ve sağcı grupların çatışmaları 16 Şubat 1969 yılında zirveye ulaştı. Bu tarihte valiliğin izniyle Beyazıt'tan Taksim Meydan'ına yürüyen 76 öğrenci örgütü şu sloganlarla bağırıyordu: "Geldikleri gibi gidecekler", "Emperyalizm ve yerli uşaklarına karşıyız", "Rezil Coni bir daha gelme", "Amerikan iti toprağımızda havlayamaz.". Yürüyüşün yapıldığı gün sağcı öğrenci kuruluşları da toplu namaz kılma eylemi için Dolmabahçe'de toplanmıştı. Bu iki grubun Taksim meydanında karşılaşması sonucu çıkan çatışmalar askerin müdahalesi ile bastırıldı. Tarihe "Kanlı Pazar" olarak geçen bugünün sonunda 200'den fazla

yaralanma ve 2 ölüm gerçekleşmiştir (Ek3). Bu olay devrimci gençlik hareketleri için bir dönüm noktası olmuştur. Deniz Gezmiş ve daha pek çok devrimci-öğrenci, amaçlarına silahlı mücadele yoluyla ulaşabileceklerini düşünmeye başlamıştır; bu durum da anarşist örgütlenmelerin yolu açılmıştır (Birgün, Aksoy).

1969 yılı yazında üniversite işgalleri yeniden başlar. Öğrencilerin 1968 yılının yaz ayında talep ettiği reformlar, TBMM tarafında kabul edilmeden önce meclisin tatile girilmesiyle öğrenciler yeniden ayaklanır ve üniversite işgallerine başlarlar. Kamplara dökülen öğrencilerle polisin 6 saat süren çatışması en sonunda ordunun müdahalesiyle son bulur (Aydemir).

10 Haziran günü çıkan çatışmalar, Deniz Gezmiş'in meydanlarda, sokaklarda çözüm aradığı son gündü. 300 gün kaldı (Sözcü). Şiddetle gelen 1969 yılında 8 öğrenci öldürülmüştü. Öğrenci hareketleri artık karakter değiştirmeye başlamıştı. Sağcı ve solcuların eşit sayıda olduğu üniversitelerde kolektif silahlı çatışmalar yaşanıyordu. 1970 yılının en dikkat çeken eylemi, işçiler tarafından Sendikalar Yasası'nı kısıtlayan değişikliğe karşı düzenlendi. 15 Haziran günü çözümün bu yolla gelmeyeceğini ve artık demokratik mücadelenin sonuna geldiklerini düşünüyorlardı. Bu koşullar altında eğitime devam edemeyeceğine karar veren Deniz Gezmiş, DÖB, TMGT gibi örgütler tarafından hakkında tutuklama kararı da varken bir grup arkadaşıyla Filistin'e gitme kararı aldı.

Eylül ayına kadar Filistin'de gerilla kamplarında Amerikan emperyalizmine karşı durdu. Filistin'den döndüğünde, İstanbul Üniversitesinde bulunan arkadaşı Taylan Özgür kaçmaya çalışırken polis kurşunuyla öldürüldü. Olay sonrası Deniz'in *Türk Solu Dergisi*'ne yaptığı açıklama şöyledir: "Amerikan emperyalizmine karşı verdiğimiz kavgada, tıpkı bizden evvelkilerde olduğu gibi hapislere de gireceğiz, arkadaşlarımız da ölecek. Bu, bizi yıldırılmamalı, fakat her ölen kardeşimizin hesabını karşı devrimcilerden ve baş sorumlu Amerikan emperyalizminden soracağız" (aktaran: Dündar 184). Devlet mühendislik ve mimarlık akademisinde yapılan arama mada bir av tüfeği bulunmuş ve bunun Deniz Gezmiş'e ait olduğu iddia edilmişti. Deniz Gezmiş, Aralık 1969'da tutuklandı ve cezaevinde tam 300 gün kaldı (Sözcü). Şiddetle gelen 1969 yılında 8 öğrenci öldürülmüştü. Öğrenci hareketleri artık karakter değiştirmeye başlamıştı. Sağcı ve solcuların eşit sayıda olduğu üniversitelerde kolektif silahlı çatışmalar yaşanıyordu. 1970 yılının en dikkat çeken eylemi, işçiler tarafından Sendikalar Yasası'nı kısıtlayan değişikliğe karşı düzenlendi. 15 Haziran günü çözümün bu yolla gelmeyeceğini ve artık demokratik mücadelenin sonuna geldiklerini düşünüyorlardı. Bu koşullar altında eğitime devam edemeyeceğine karar veren Deniz Gezmiş, DÖB, TMGT gibi örgütler tarafından hakkında tutuklama kararı da varken bir grup arkadaşıyla Filistin'e gitme kararı aldı.

1969 yılı yazında üniversite işgalleri yeniden başlar. Öğrencilerin 1968 yılının yaz ayında talep ettiği reformlar, TBMM tarafında kabul edilmeden önce meclisin tatile girilmesiyle öğrenciler yeniden ayaklanır ve üniversite işgallerine başlarlar. Kamplara dökülen öğrencilerle polisin 6 saat süren çatışması en sonunda ordunun müdahalesiyle son bulur (Aydemir).

10 Haziran günü çıkan çatışmalar, Deniz Gezmiş'in meydanlarda, sokaklarda çözüm aradığı son gündü. 300 gün kaldı (Sözcü). Şiddetle gelen 1969 yılında 8 öğrenci öldürülmüştü. Öğrenci hareketleri artık karakter değiştirmeye başlamıştı. Sağcı ve solcuların eşit sayıda olduğu üniversitelerde kolektif silahlı çatışmalar yaşanıyordu. 1970 yılının en dikkat çeken eylemi, işçiler tarafından Sendikalar Yasası'nı kısıtlayan değişikliğe karşı düzenlendi. 15 Haziran günü çözümün bu yolla gelmeyeceğini ve artık demokratik mücadelenin sonuna geldiklerini düşünüyorlardı. Bu koşullar altında eğitime devam edemeyeceğine karar veren Deniz Gezmiş, DÖB, TMGT gibi örgütler tarafından hakkında tutuklama kararı da varken bir grup arkadaşıyla Filistin'e gitme kararı aldı.

Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

18 Eylülde cezaevinden çıktıktan sonra Ankara'ya geçen Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan ile birlikte Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nu (THKO) kurdu. THKO'nun amacı, 1970 yılında öldürülen gençlerin karşılığını ses getiren bir eylemle vermektir. Gerilla savaşı başlatmak için erzaka ihtiyacı olan THKO, yabancı sermayeyle iş birliği yapan İş Bankası'ndan 124 bin lira çaldı. Bu olay sonrasında Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan için "vur" emri çıktı. Soygunun, tanınmış öğrenci-liderleri tarafından yapılmış olması kamuoyu tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. İsmail Cem'in *Mızlıyet'e* yazdığı şu sözler soygun hakkındaki düşüncelerinin özetidir: "Soygun gerçekten yapıldıysa mazur görülmez. Ancak bu gençler her ne yapmışlarsa, kendi inançlarına göre, Türk toplumunun yararına diye düşündüklerinden yapmışlardır. Doğru ya da yanlış" (aktaran: Dündar 236).

Türkiye'nin dört bir yanında ki üniversitelerde hükümet karşıtı protestolar devam ediyordu: Öğrenciler yollar kapatıyor, üniversitelerine girmek isteyen polisle çatışıyor, boykotlar düzenliyordu. Bunlara karşı üniversitelere ve yurtlara bombalar ve sayısız dinamitler atılıyor, öğrenciler öldürülüyor, çeşitli üniversiteler süresiz olarak kapatılıyordu. 1968 yılında Amerikan ve NATO karşıtlığıyla başlayan, boykotlar, işgaller ve reform talepleri; hükümetin protestolara yanıt vermeyip öğrencilerle çatışmalara

girmesiyle birlikte, 1970 yılının sonlarına doğru silahlı ve şiddetli anarşist eylemlere dönüşmüştü. Bu hükümet karşıtı anarşist eylemler, Amerikalı grevler Çavuş Finley'in ve sonrasında Ahlat-

12 Mart sonrası, solcu öğrenci liderlerine yönelik tutuklamalar artmış, çeşitli gazeteler kapatılmış ve yasaklanmıştı. Hükümetin kurduğu baskı, çeşitli tepkileri doğur-

Ek3: <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/turkiye/ismail-kahramani-hangi-olayla-hatirliyor-1203582/>

libel'de görevli 4 Amerikan askerinin THKO tarafından kaçırılmasıyla zirve veye ulaştı. Ülke içinde siyasal şiddetin, anarşinin artması ve ekonominin bozulması ile asker, siyasi iktidara muhtıra verdi (Aydemir, Birand). 12 Mart Muhtırası ve sıkıyönetim, Türkiye'deki öğrenci hareketlerinin sonu anlamına geliyordu. 2 yıl ve 5 ay süren sıkı yönetim sırasında Dev-Genç ve FKF de dahil olmak üzere neredeyse bütün öğrenci örgütleri kapatılır. Başbakan Nihat Erim dönemin öğrenci hareketlerini şu şekilde açıklar: "Büyük şehirlerde, her gün bombalar patlıyordu. Her gün hangi bankanın soyulacağını kimse tahmin edemiyordu. Ve her gün yerli yabancı kimin kaçırılacağını vatan-daşlar tahmin edemez oldular. Bu, aşırı solu temsil eder görünen gençlerin çalışmaları ve faaliyetleriydi" (Erim 321).

Bunlardan en etkili olanı, İsrail konsolosu Elrom'un Mahir Çayan ve arkadaşları tarafından kaçırılmasıdır. Konsolosun öldürülmesi sonrasında, 31 Mayıs'ta yaşanan çatışma sonucunda Mahir Çayan ağır yaralanmış, Hüseyin Cevahir ise öldürülmüştü. Cihan Alptekin, Tayfun Cinemre ve daha birçok öğrenci lideri tutuklan-mıştı. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın Gemerek'te yakalan-ması ve sonrasında haklarında çıkan idam kararı bir devrin sonu anlamına geliyordu.

İnfazın durdurulması için 22 bin imza toplandı. Cezaevlerinde devrimciler açlık grevinde yaptı. İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı Sunay'la anlaşma göstermesi için konuştu. Pablo Picasso, Andre Malraux, Louis Aragon gibi dünyanın seçkin sanatçıları Sunay'a infazın yapılmamasını talep eden bir mektup yazdı. İsmet İnö-

nü'nün "Siyasi suçlar için idam olmalıdır!" çıkışını ise Süleyman Demirel "Rejimi yıkma eylemi siyasi suç değildir" diyerek bastırdı. Maltepe cezaevinden firar eden Mahir Çayan, Cihan Alptekin ve Ömer Ayna, NATO radar üssünde görevli olan iki İngiliz ve bir Kanadalı teknisyeni kaçırıp, infazların durdurulmasını talep etti. Bunların hiçbiri infaz kararına engel olamadı ve 5 Mayıs 1972 sabahı üç devrimci, Kemalist, Sosyalist genç idam edildi. Artık 1974'te çıkan af kanununa kadar Türkiye sessizlik hâkim olacaktı (Behram 93-103, Dündar 383-410-411).

Sonuç

Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan son nefeslerine kadar Amerikan emperyalizminin ve faşizmin karşısında durmuş ve bağımsızlığı, devrimciliği ve ezilen halkı savunmuşlardı. Hiçbir şahsi menfaat gözetmeden, Atatürkçü ilke ve devrimlerin izinden gitmişlerdi. Türkiye'yi Atatürk anlayışından uzaklaştıran AP ve DP iktidarları, aldıkları gerici kararlarla, öğrencileri protestolar ve boykotlarla modern reform ve haklar talep etmeye, gerektiğinde üniversiteleri işgal etmeye ve hatta polisle çatışmalara girmeye mecbur bırakmıştı. Öğrenciler inandıkları düşünceler uğruna dayaklar yemiştir, yaralanmış ve hatı öldürülmüşlerdi.

Dönemin yaygın ideolojisi olan sosyalizmden etkilenen öğrenciler, Marksizm ve Leninizm düşüncesi altında örgütlenerek, Amerikan em-

peryalizmine karşı olan savaşta tam bağımsız Türkiye isteğiyle Atatürk'ün izinden gitmiş ve Amerikan piyonu haline gelmiş hükümetin değişmesini talep etmişlerdir. 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükleri sonuna kadar kullanan öğrenciler, düzenledikleri protestolar ve boykotların hiçbirine cevap alamamışlardır. Hükümetin gerekli reformları gerçekleştirmemekteki kararlılığı, Deniz Gezmiş ve onun düşüncelerini paylaşan devrimcileri haklarını başka yollarla aramaya sevk etmiştir. Deniz Gezmiş bu olaylı yılların sayısız devrimci-öğrenci-lideri arasından ön plana çıkmış. Türkiye'de kıvılcım yaratacak bir gerilla mücadelesi başlatmak amacıyla arkadaşlarıyla birlikte hükümete karşı silahlanmış ve en sonunda canını Türkiye'nin bağımsızlığı için feda etmiştir. 12 Mart darbesiyle sertleşen baskılar altında öğrenci protestoları azalır ancak, inandıkları idealler uğruna mücadele verirken ölen öğrenciler adlarını Türkiye tarihinin en olaylı yıllarına kazımışlardır.

Kaynakça

Aksoy, Onur. "60'ların Hürriyet Kuşağından 68'lerin Devrim Kuşağına Gençlik Hareketleri". Sendika.Org. 19 Jan. 2018.

Aydemir, Sefa Salih. "12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. Dergipark.gov.tr. 22 Aralık 2017.

Behram, Nihat. *Darağacında Üç Fıdan*. Everest Yayınları. 2008.

Birand, Mehmet Ali. "12 Mart Belgeseli 10. Bölüm." YouTube. 10 Mar. 2017.

Birgün Gazetesi. "Kanlı Pazar'ın Üzerinden 48 Yıl Geçti.". Birgun.net. 16 Feb. 2017.

Bulut, Feryat. "68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük". Dergipark.gov.tr. 22 Aralık 2017.

Demirer, Temel. "68 Başkaldırısı Ve Öğrenci Hareketi". 2 Oct. 2016. Edebiyatbahçesi. net. 3 Ocak 2018.

Dündar, Can. *Abın Deniz: Hız Yayınlanmamış Mektup Ve Fotoğraflarla Hamdi Gezmiş'in Anıları*. Can Sanat Yayınları, 2014.

Erim, Nihat. *12 Mart Anıları*. YKY. 2007.

Gezmiş, Deniz. "Deniz Gezmiş (Türk Solu, 19 Kasım 1968) 'Gençlik Ve Anti-emperyalist Kavga' Adlı Yazısından." Halkinkurtulusu.net. 3 Ocak 2018.

Sözcü Gazetesi. "Deniz Gezmiş Kimdir? Neden İdam Edildi?". 28 Feb. 2017.

Ayşe İrmak Erden

“1923-39 Yılları Arası Türkiye’nin Ekonomik Politikalarına SSCB’nin Etkisi

Giris

Lozan Antlaşması’ndan sonra Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki ilişkiler üç boyutta ele alınabilir. Bunlar, ticari ilişkiler, komünizm meselesi ve Türkiye’nin Batı ile olan ilişkilerinin düzenlenmesidir.

Türkiye ve SSCB arasındaki ticari ilişkilerde esas olan mesele, Sovyetlerin ticari ve ekonomik ilişkiler yolu ile Türkiye’yi ideolojik olarak etkisi altına alma isteğine karşılık, Türkiye’nin dış ticaretini SSCB’nin tekeline teslim etmek yerine Batı’ya yönelerek bu durumdan korunmaya çalışmasıdır.

SSCB ve Türkiye arasındaki komünizm meselesine bakıldığında ise Türkiye’nin bu mesele ile Türkiye ve SSCB ilişkilerinin iki ülke arasındaki niteliğini birbirinden ayırttırmaya Lozan’dan sonra gayret gösterdiği görülmektedir. Ancak SSCB komünizm propagandasını Türk-Sovyet ilişkilerinin bir parçası olarak değerlendirmeye devam etmiş ve Türkiye’nin birçok yerinde ticaret temsilcilikleri açarak bunları komünizm propagandası için kullanmaya çalışmıştır. Ayrıca SSCB Türkiye’nin komünizm karşısındaki bu tutumunu tenkit etmekten geri durmamıştır (Sander 297). Bu ilişkilere siyasal bağlamda bakıldığında “Türkiye’nin, Batılılarla ilişkilerini uzlaştırma ve düzenleme yoluna gitmesi ve bu suretle dış politikasını Sovyet Rusya’nın tekelinden

kurtarması” (Sander 297). Sovyetleri hoşnut bırakmamıştır. Örneğin; İngiltere, İtalya ve Fransa ile çeşitli konularda yapılan bazı anlaşmalar (İngiltere ile Musul sorunun çözülmesi, Fransa ile Suriye sınırı ve Osmanlı borçları konusundaki anlaşmalar, İtalya ile 1928 anlaşması) Sovyetler tarafından hoş karşılanan gelişmeler olmamıştır (Sander 297).

Türkiye’nin Batılı devletler ile dış politikasından hoşnut olmayan SSCB’nin, 1920 yılında Atatürk’ün Milli Mücadele dönemindeki yardım isteği karşılığında “Sovyet Hükümetine her iki milleti tehdit eden emperyalizmine karşı mücadeleye katıldığını bildiren ve Sovyet Hükümeti ile sağlam siyasi ilişkiler kurulması istediğini ifade eden mektubunuz tarafımıza ulaşmıştır. Ankara Büyük Millet Meclisi’nde toplanan Türk Hükümeti’nin dış siyasette Sovyet Hükümeti ile dostluk ilişkisi yürütmek istediğini öğrendik. Türk bağımsızlığını, Türklerin yaşadığı arazinin Türk Devleti’ne katılımını, Arabistan ve Suriye’nin bağımsız devletler olarak kurulmasını, Büyük Millet Meclisi tarafından Ermenistan’da, Kürdistan’da, Lazistan’da, Batum arazisinde ve Doğu Trakya’da ve Türklerle Arapların ortak yaşadıkları tüm arazilerde milletlerin kendi geleceklerini belirlemesinde serbest bırakılmasını ve zorunlu olarak göç ettirilmiş olanların bu bölgede serbestçe referanduma katılmala-

rını, yurtlarına dönüşlerini doğal ve doğru buluyoruz” (Korhan 93) cevabını vermiştir. Dolayısıyla bu yanıtın geçmiş yıllara göre iki ülke arasında daha olumlu siyasi gelişmeleri başlatacağı aşikârdır.

SSCB’nin Türkiye’ye siyasi olarak yakınlığı Türkiye ekonomisine de yansımıştır. Bu yazıda dönem Türkiye’sinin ekonomik politikalarına SSCB’nin etkileri ele alınacaktır.

SSCB’nin Ekonomik Politikaları

SSCB, I. Dünya Savaşı’nın ve Çarlık Rusya’nın yıkımının ülkede yarattığı ekonomik çöküşten kurtarmak ve ekonomiyi savaş öncesi düzeye taşımak için, 1921 yılında (Lenin dönemi) Yeni Ekonomik Politikasını (NEP) yürürlüğe koymuştur. Devlet eliyle uygulanan Yeni Ekonomi Politikası sanayileşme ve köylülüğün kooperatifler içinde toplanmasına yönelik bir programı kapsamıştır. Diplomatik olarak da köylülerin siyasi taleplerini karşılayarak, rejimin istikrarı sağlanması hedeflenmiştir. Bu şekilde ürünler daha düşük oranlı bir vergiye tabi tutulacak ve ürün fazlası pazarlanabilecekti.

10. Parti kongresindeki kararlar ile köylülerin, ürettiklerini devlete teslim etme zorunluluğu kaldırılmıştır. SSCB'nin ekonomisinde yeniden kapitalizm yaygınlaşmaya başlasa da devlet tüm büyük sanayi, ulaşım, banka ve kredi sistemi ile dış ticareti tekelinde bulundurmıştır. NEP kapitalist devletlerin sosyoekonomik düzeyine yetişebilmeyi, yakın zamanda ileri bir atılım için stratejik bir geri çekilişi ifade etmiştir.

Sonraki yıllara gelindiğinde (1920lerin sonları) SSCB ekonomisinin %70'ini tarım sektörü oluşturuyordu. NEP döneminde tarımda özel mülkiyete izin verilmiş, devlet yalnızca bu sektörden hafif bir vergi almakla yetinmişti. Bu vergi ülkenin ekonomik gelişimi için özellikle sanayi sektörünün gelişimi için yeterli değildi. Dolayısıyla Stalin 1928 yılında NEP'i yürürlükten kaldırdı. Bunun yerine tarımda kamu mülkiyeti esas alınarak, köylülerin devletin denetimi altındaki büyük kollektif şirketlerde (kolhozlarda) toplanması sağlandı (Mersin). Bu yolla Bolşevikler kırsal alanda kolhozların makineleşmeyle birlikte tarım üretiminde önemli bir artışa yol açacağına inanıyorlardı. (Mersin) Tarımsal üretimdeki bu artışın sanayi üretimine yansıtacağı düşünülüyordu. 1929 yılında Dünyada gerçekleşen ekonomik gelişmeler Bolşeviklere hayalini kurdukları komünist hareketin büyümesi konusunda umut vaat ediyordu çünkü, 1929 Bunalımı kapitalist ülkeleri derinden sarsmış, bu ülkelerin ekonomileri ge-

rilemiş, işsizlik ve toplumsal huzursuzluklarla baş etmek zorunda kalmışlardır. Avrupa'da Komünist Parti'nin üyeleri artmış, Çin'de devrimci güçler büyümüş ve SSCB'den yardım talep etmişlerdir. Böylece SSCB kapitalizmin en zayıf halkası olduğunu düşündüğü az gelişmiş ülkelere müdahale olasılığını elde ederek Dünya devrimi ideolojisine yaklaşmıştır. Tam da bu bağlamda Türkiye'nin ekonomik açıdan SSCB'ye yaklaşması tesadüf olmamıştır.

Dönem Türkiye'sinin Ekonomik Durumu

"Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir. Bağımsızlığın da temelinde iktisat yatar. Tam bağımsızlığı sağlayabilmek için yegâne kuvvet, hakiki en kuvvetli te-

<https://tr.wikipedia.org/wiki/>

Yeni_Ekonomi_Politikas%C4%B1

mel iktisadiyattır. Düşmanlara karşı en kuvvetli silahımız, iktisat hayatındaki genişleme, sağlamlık ve başarı olacaktır''(Kılıç 170) sözü ile Atatürk İzmir İktisat Kongresi'nin açılışını yapmıştır. Bu söz ile Atatürk ekonominin milletin bağımsızlığını kazanmadaki yerini vurgulamaktadır.

İzmir İktisat Kongresi ile milletin ekonomisini kaldırmak için birtakım kararlar alınmıştır. Bunlar, aşar vergisini kaldırmak, tütün ekimi ve

ticaretini serbest bırakmak, tarımsal krediyi düzene sokmak, tarım alet ve makinelerini standartlaştırmak olarak sayılabilir. Devlet aşar vergisini kaldırarak nüfusun çoğunluğunu oluşturan çiftçilerin kalkınmasını desteklemiştir. Sanayi içinse Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yeniden yürürlüğe girmesi, sanayi için teknik okulların açılması, sanayicilere kredi olanaklarının artırılması kararlarından örnek verilebilir. 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu daha güçlendirilerek imalat ve madencilik alanlarında faaliyet gösteren sanayi dallarına önemli destekler sağlanmıştır. Özendirilen girişimlerde kural olarak Türklerin çalıştırılması gerektiği, sadece Türklere aynı işi öğretmek koşuluyla yabancı işçi getirilebileceği hükme bağlanmıştır. Bu şekilde sanayi ve ekonomi Türk işçiler tarafından kalkındırılacak ve milletin ekonomik bağımsızlığı yeniden sağlanacaktır."29 Bunalımı ile ortaya çıkan dünya koşulları, Türkiye'de bir ulus devlet kurulması yeni bir iktisadi modelin benimsenmesinde etkili oldu. Bu doğrultuda çeşitli kurumsal değişiklikler yapıldı. Kapitülasyonların kaldırılması, Avrupa'ya yüksek gümrük vergilerinin uygulanması, aşarın ve iltizamın kaldırılması bunlardan bazılarıydı. Aşarın ve iltizamın kaldırılması nüfusun çoğunu oluşturan tarımsal üreticiler üzerindeki vergi yükünü hafifletmiş ve devlet adına vergi toplayan mültezimler tasfiye edilerek kırsal alandaki güç ilişkilerini değiştiren köklü kurumsal değişiklikler yapılmıştır."(Pamuk 212).

Bu adımlar Türkiye Cumhuriyeti SSCB’de I. Beş Yıllık Sanayi Planı 156).

Devleti’nin erken dönemde ekonomisinin içe kapandığını, yalnızca SSCB değil, Avrupa devletlerinin ve yabancı sermaye etkilerinin büyük ölçüde tasfiye edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti’nin erken döneminde ekonomide devletçiliğin baskın olacağını işaret etmektedir.

Dönem itibarı ile ülkede özel sermaye ve özel girişim zayıf olduğundan Türkiye’de devletçilik anlayışı devreye girmiştir. Temel alt yapıyı ve sanayi tesislerini devlet üstlenmek zorunda kalmıştır. Dolayısı ile Türkiye’de devletçi ekonomik politika; devlet işletmeciliği, devletin ekonominin değişik alanlarına bu arada özellikle sanayi alanına bizzat yatırım yapması ve ekonomik hayatın tüm alanlarının devlet denetimi altına alınması biçiminde gelişmiştir (Akşin 150). Bu kapsamda yatırımların özel sermayenin yetmediği alanlara kaydırılması ve bu alanlarda devlet sermayesi ile özel sermaye arasında bir çatışma yaratılmamasına özel bir gayret gösterilmesi esas alınmıştır (Akşin 151).

Türkiye ve SSCB’nin Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Bu dönemde Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal durum ekonomisini iyi planlaması ve bu konuda sağlam adımlar atmasını gerektiriyordu. Dolayısıyla planlı ekonomi konusunda tecrübeli olan Sovyetler Birliği örnek alınarak ülke ekonomisinin merkezi planlamasına ağırlık tanınmış ve iki sanayi planı hazırlanmıştır (Akşin 150).

1928’de başlatılmış ve sadece 4 yıl 3 ayda tamamlanarak ağır sanayi üretimi % 273 artırılmıştı. Türkiye’de planlama yapma fikrinin gelişmesinde SSCB’nin hem bu konudaki başarısı hem de buhranın Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de etkisini göstermesi etkili olmuştur. Yalnızca Türkiye ve SSCB değil, piyasa ekonomisini benimsemiş ülkeler dahi 29 krizinin etkisiyle devlet müdahaleciliğini planlı bir şekilde yürütmeye başlamıştır (Alkin, Alpay ve Kazgan 61).

Bu dönemde olumlu ilişkileri pekiştirmek için Başbakan İsmet Paşa SSCB’ye 1932 yılında nisan ve mayıs aylarını kapsayan bir gezi yapmıştır. Bu gezide I. Beş Yıllık kalkınma planını uygulayan SSCB’den Türkiye’de sanayinin geliştirilmesi için destek istenmiştir. Bu isteğin üzerine İktisat profesörü olan Orloff Türkiye’nin kalkınmasında kullanılacak sanayi planı hakkında çalışmak üzere görevlendirilmiştir. Orloff’un başkanlık ettiği Sovyet heyetinde, pamuklu dokuma mühendisi elyaf uzmanı, kuşmaşların düzenlenmesi uzmanı, mimar, inşaat enstitüsü müdürü, su menajeri ve kanalizasyon uzmanı, jeoloji uzmanı, teknik enstitü profesörü ve enerji uzmanı, iktisat enstitüsü müdürü planları hazırlama uzmanı da yer almıştır. Bu heyet Türkiye’de 1932 yılında çeşitli illerde sanayi sektörlerini incelemiş ve Türkiye sanayisinin durumu hakkında raporlar yazmıştır. Bu kapsamda Türkiye’ye bir sanayi projeleri dizisi önermişlerdir (Özder

Tüm bunların yanı sıra SSCB, Türkiye’nin endüstriyel açıdan kalkınmasına yani sanayi kuruluşlarının finansmanına yardım amaçlı 16 milyon lira-lık kredi vermiştir. Bu kredi ile Sümerbank ile Türkiye Kayseri Pamuk fabrikası gibi birkaç fabrika kurulmuştur. Türkiye aldığı kredileri SSCB’ye istediği ticari mallar ile yani yiyecek maddelerini içeren ucuz ticari ürünler veya endüstriyel-ticari imtiyazlar ile 20 yıl vadeli olacak şekilde ödemesi konusunda anlaşmıştır. Kayseri Pamuk Fabrikası, Zonguldak Taş Kömürü fabrikası, Uşak Şeker Fabrikası ve Kayseri’de bulunan Türk Tayyare Cemiyeti Sovyetler Birliği’nin Türkiye’deki sanayiye yönlendirmesinde örnek kuruluşlar olarak verilebilir. Aynı zamanda bu sanayi kollarında çalışan insanları eğitmek üzere bir işçi kısmı ve bir de usta kısmından oluşan Kayseri Sanayi Mektebi kurulmuştur. “Dönemin endüstri dergisi kayıtlarına göre bu okulda bir yılda 1450 öğrenci yetiştirilmiş, fabrikanın 1936 yılındaki işçi mevcudu 1998 erkek, 65 kadın, 103 kız çocuğundan oluşup üretim 12.500 kilo iplik ve 90.000 metre kumaş olmuştu” (Korhan 100-101). Bu kurumda yetiştirilenler hem sanayi üretiminde görev alacak hem de üretim için gerekli teçhizatın sağlanması için yetiştirileceklerdi. Kayseri Sanayi Mektebi’nin kurulması İzmir İktisat Kongresinde alınan sanayi için teknik okullarının açılması kanununun uygulandığının göstergesidir. Kurulan

mektepler ve fabrikalar sayesinde Türk ekonomisi tekstil açısından kalkınmaya başlamıştır.

Türkiye endüstrisinde bu gelişmeler yaşanırken Başbakan İsmet Paşa'nın 4 Şubat 1934 tarihinde Sovyet yönetimine gönderdiği mesaj önem taşımaktadır: "İnkılaplarımız bilimde, sosyal ve ekonomik alanda ve özellikle sanatta ilerleme ve başarı arama amacını taşır. Benim Sovyetlerden işittiğim en dostça sözlerden biri, bizi sanayiye yönlendirmeleridir. Memleketimizin başlıca güç ve gelişme aracı olacak olan sanayi kurumlarını kurmak için Sovyetlerden destek alacağız. Girişimlerimizin tam başarı ile sonuçlanması için bütün şartlar uygundur. Yeni büyük pamuklu fabrikalarımız Sovyet sanayinin seçkin eserleri ve parlak zaferleri olacaktır" (Özder 154).

İsmet İnönü'nün bu sözü Türkiye Cumhuriyeti'nin SSCB'den beklediği ekonomik desteği net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuç

SSCB ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilişkileri Milli Mücadele dönemlerine kadar uzanır. SSCB'nin Milli Mücadele döneminde Türkiye'nin silahlanmasına yardım etmesi ve ekonomik, siyasi ve ticari olarak yakın davranmasının sebebi Batı devletlerinin uyguladığı kapitalist politikalarından Türkiye'yi uzaklaştırma çabasıdır. Türkiye o dönemde yeni kurulmuş bir devlet olarak kalkınmak için bir plan arayışı içerisindeyken Sovyetler Birliğinin uyguladığı NEP ve I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın

SSCB'nin sanayisini ve üretimini kalıncıdırması, Türkiye'yi ekonomik politikalar olarak SSCB'yi örnek almasına itmiştir. Türkiye bu sayede İzmir İktisat Kongresi'ni toplamaya, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı uygulamaya, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu yürürlüğe koymaya ve devletçi, dışa kapalı bir ekonomi uygulamaya başlamıştır. O dönemde olan 1929 Wall Street Buhararı'ndan Sovyetler Birliği'nin en az etkilenmesi de gerek Türkiye'nin gerekse diğer ülkelerin liberal ekonomi politikalarından daha devletçi ekonomi politikalarına geçişinde etkili olmuştur.

Kaynakça

Akşin, Sina. *Yakınçağ Türkiye Tarihçesi 1908-19880*. Cilt 1. Milliyet.

Alkin, Emre ve Alpay. Yalın. *Olaylarla Türkiye Ekonomisi*, 1. Baskı. İstanbul: Hümanist Yayınları. 2017.

blog.milliyet.com.tr "Sovyet ekonomisi.". 3 Nisan 2013

Kılıç, Mehmet. "Yeni Türk Devleti'nin Kurumsal Yapılanmasında İktisadi Gücün Oluşumu ve Diğer Ulusal Güç Unsurlarıyla Etkileşimi." *acikarsiv.ankara.edu.tr*. 2018

Korhan, Tuğba. "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine." *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Journal of Social Sciences*. Sy. 1. *dergipark.gov.tr*. 2012

Mersin, Yılmaz. "Sovyetler Birliği Tarihiyle İlgili Notlar." *yilmaz.mersin.edu.tr*

Pamuk, Şevket. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. 4.basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları. 2014.

Sander, Oral. *Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: İmge Kitabevi. 2013.

Uludağ, İlhan ve Serin, Vildan. "SSCB'deki Türk Cumhuriyetlerinin Sosyoekonomik Analizleri ve Türkiye İle İlişkileri." *ito.org.tr*. sy.22. 1990.

Bade Ordu

“Kıbrıs Sorunu’nun İmroz Adası’nda Yaşayan Halka Sosyokültürel Yansımaları

Giris

İmroz Adası, Ege Denizi’nde bulunan, 7 köye sahip, Çanakkale ili-ne bağlı olan bir adadır. Anadolu kıta sahanlığı üzerinde bulunan bu ada, 285 km² yüz ölçümüne sahiptir ve Türkiye’nin en büyük adasıdır (Ek 1) (Aktepe).

Ek 1: Gökçeada’nın coğrafi konumu (kaynak: Özözen Kahraman, Selver. “Gökçeada’da Göçlerin Nüfus Gelişimi ve Değişimi Üzerine Etkileri” Coğrafi Bilimler Dergisi, 2005, vol3) Aynı zamanda Türkiye’nin en

batısında bulunan ada, coğrafi açıdan bulunduğu bölge için stratejik değer taşımaktadır. Hatta Birinci Dünya Savaşı’nda İngiliz askerleri tarafından üs olarak kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, İmroz adasının adını, 29 Temmuz 1970’te şimdi bilindiği üzere “Gökçeada” olarak değiştirmiştir. Bu yazıda, Kıbrıs Sorunu’nun başlamasıyla beraber İmroz Adası’ndaki Rumlar’ın üzerinde oluşan baskı ile büyük çoğunluğunun adadan göç etmesi ve bunun sonucunda adanın geçirdiği sosyo-kültürel değişime değinilecektir.

İmroz Adası’nın Tarihinde Rumlar

Adada 1960 yılında 5487 Rum ve 289 Türk bulunmaktaydı.

Yani adanın %95 i Rumlardan o- Türkiye, azınlık haklarının çoğunu luşuyordu. Bunun başlıca nedeni, uygulamaya sokamamıştır. Ömeğin Kurtuluş Savaşı sonrası müttefik devletler ve Türkiye arasında 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Antlaşması’nda, Yunanistan ile yapılacak olan Rum-Türk Mübadelesi’nde bu bölgenin istisna sayılması ve asli vatandaşlarının yani Rumlar’ın bölgede yaşamlarını sürdürmesinin kararlaştırılmış olmasıdır.

Ancak aynı anlaşma, Rumlar için bazı kısıtlamaları da beraberinde getirmiştir. Lozan’ın 14. maddesinin ilk paragrafında yer alan ifadeler şunlardır;

“Türk egemenliği altında kalan İmroz Adası ile Bozcaada yerel yönetim ile can ve mal güvenliği bakımından Müslüman olmayan yerel halka gerekli bütün güvenceyi sağlayan yerel unsurlardan kurulu bir özel yönetim örgütünden yararlanacaktır.”

“Bu adalarda düzenin kurulması yu- karıda öngörülen örgütün aracılığı ile yerli halktan seçilmiş ve bu örgütün emrinde bulunan polis örgütüyle sağlanacaktır.” (Mevzuat).

Bu ifadeler üzerine bahsi geçen iki ada özel bir statüde idare edilmek üzere Türkiye’ye iade edilmiştir. Böylece adada uzun süredir var olan İmroz Rumları’nın, yeni ulus devletinin kurulma sürecinde Türkiye Cumhuriyeti’nin azınlık Ortodoks-Hristiyan vatandaşları olarak kal- maları kararlaştırılmıştır. Ne var ki,

Lozan Antlaşması’nın 39/5. maddesi- ne göre azınlıkların mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanma; 40.maddesine göre giderlerini ödemek koşuluyla her türlü kurum (okul, va- kıf) kurma, yönetme, denetleme ve bu kurumlarda kendi dillerini kullanma hakları olsa da, bu haklarını kullanmalarına izin verilmemiştir (Tansuğ 21).

İmroz Adası’nda Yaşam

1960’lı yıllarda ortaya çıkan sorunlar öncesi, ada halkı kendi kendini geçindirebilmiştir. Adada her köyde un, yağ, peynir fabrikaları, zanaatkar atölyeleri, demirci, marangoz, terzi ve ilaveten bir de gazoz fabrikası bulunmuş (Ek 2), talep ve ihtiyaçlar yerel fabrikalardan giderilmiştir. Yani halk, kendi ürettiğini tüketmiş, dış alıma fazla miktarda ihtiyaç duymamıştır.

Ek 3: 6-7 Eylül olaylarında ortaya çıkan mübalağalı haber Ekspres Gazetesi’nde yayımlanmıştır.

(kaynak: Gazetesi, Birgün. “Bu Toprakların Gördüğü En Büyük Utanç Günlerinden Biri: 6-7 Eylül!” Birgün.net, Birgün Gazetesi, 6 Sept. 2016, Web)

Adada “kapalı ekonomi” uygulanmış 1878’de, Rus tehlikesine karşı önlem kampanyası” başlatmıştır. Çıkarılan ve coğrafi izolasyon bu şekilde bir amacıyla, İngiliz desteğini almak nevi politik izolasyona da karşılığında 1878 yılında Berlin Ant-dönüşmüştür. Üretim yanı sıra 1961-1966 yılları arasında İstanbul’da Kıbrıs Konvansiyonu ile adayı İngil- çıkarılan “*Í Foni tis Ímvrou*”, tere’ye askeri üs vermiş ayrıca yö- Türkçesiyle “*Ímroz’un Sesi*” dergisi netimde söz sahibi olmaları adına bir İmrozluların modernleşen İstan- takım haklar da tanımıştır. Bu ant- bul’dan başarılı şekilde örnek laşma ile adaya geçici süreliğine yer- aldıklarını göstermiştir. Kırsal hayat leşme sözü veren İngiltere, I.Dünya 1955 yılında yaşanan bu olaylarda tarzı benimsenmiş olsa da, ada içinde- Savaşı’nda Osmanlı’nın Almanya’nın başta Rumlar olmak üzere Gayrimüs- ki gelişmişlik seviyeleri dönemin Tür- müttefiği olmasına tepki olarak 1878 limler hedef haline getirilmiştir. Yine kiye’sine göre ileri bir seviyede olan Antlaşması’na aykırı olarak bir karar de yaşanan bu tepki olayları, Türk adada, her köyde mutlaka bir sinema almış ve 1914’te Kıbrıs’ın İngiliz siyasilerinin meseleye karşı pasif bir bulunmuş; Dereköy (Shinudi) ve Mer- İmparatorluğu’na katıldığını resmen politika izlemeleri sonucunda yeteri kez’de (Panayia) de İmroz Gençler ilan etmiştir. Ada, Lozan An- kadar etkili olamamıştır. Çünkü o Spor Kulübü aktif olarak sportif laşması’nın imzalanmasıyla (Lozan’ın zaman aralığında Türkiye, Rus Em- faaliyetler düzenlemiştir. Bu sayede 20. Maddesi gereğince Türk Hüküme- peryalizmi’nden uzaklaşmaya çalışıp İmroz, Türkiye’nin en zengin ve kül- ti, Kıbrıs’ın 1914 yılındaki ilhakını NATO’ya üye olmaya çalıştığından türel olarak en gelişmiş adası haline kabul eder) 1923 yılında İngiltere’ye Kıbrıs Sorunu siyasi olarak ikinci gelmiştir (Tansuğ 20).

Kıbrıs Sorunu

Adada yaşanan tüm bu kültürel ge- gelişmeler, 1950’de baş gösteren ancak 1963 yılının sonuna doğru yaşanan Kıbrıs Sorunu’nun başlamasıyla son bulmaya başlamıştır. Kıbrıs Sorunu, Osmanlı Devleti’nin dış siyasi ilişki- lerine dayanan, uzun zaman Yunanis- tan ile çözülemeyen bir sorun ol- muştur. Adanın vergi gelirleri Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı’ya bağlanmış, 1571 yılında ise ada tama- men Osmanlı tarafından ilhak edil- miştir. 19.yüzyılda gerileme dönemi yaşayan Osmanlı, 1877 yılında yaşan- an Osmanlı-Rus savaşını kaybetmiş ve bu onu olduğundan daha zor bir duruma düşürmüştür. Bunun sonucu,

1878’de, Rus tehlikesine karşı önlem kampanyası” başlatmıştır. Çıkarılan ve coğrafi izolasyon bu şekilde bir amacıyla, İngiliz desteğini almak nevi politik izolasyona da karşılığında 1878 yılında Berlin Ant- dönüşmüştür. Üretim yanı sıra 1961-1966 yılları arasında İstanbul’da Kıbrıs Konvansiyonu ile adayı İngil- çıkarılan “*Í Foni tis Ímvrou*”, tere’ye askeri üs vermiş ayrıca yö- Türkçesiyle “*Ímroz’un Sesi*” dergisi netimde söz sahibi olmaları adına bir İmrozluların modernleşen İstan- takım haklar da tanımıştır. Bu ant- bul’dan başarılı şekilde örnek laşma ile adaya geçici süreliğine yer- aldıklarını göstermiştir. Kırsal hayat leşme sözü veren İngiltere, I.Dünya 1955 yılında yaşanan bu olaylarda tarzı benimsenmiş olsa da, ada içinde- Savaşı’nda Osmanlı’nın Almanya’nın başta Rumlar olmak üzere Gayrimüs- ki gelişmişlik seviyeleri dönemin Tür- müttefiği olmasına tepki olarak 1878 limler hedef haline getirilmiştir. Yine kiye’sine göre ileri bir seviyede olan Antlaşması’na aykırı olarak bir karar de yaşanan bu tepki olayları, Türk adada, her köyde mutlaka bir sinema almış ve 1914’te Kıbrıs’ın İngiliz siyasilerinin meseleye karşı pasif bir bulunmuş; Dereköy (Shinudi) ve Mer- İmparatorluğu’na katıldığını resmen politika izlemeleri sonucunda yeteri kez’de (Panayia) de İmroz Gençler ilan etmiştir. Ada, Lozan An- kadar etkili olamamıştır. Çünkü o Spor Kulübü aktif olarak sportif laşması’nın imzalanmasıyla (Lozan’ın zaman aralığında Türkiye, Rus Em- faaliyetler düzenlemiştir. Bu sayede 20. Maddesi gereğince Türk Hüküme- peryalizmi’nden uzaklaşmaya çalışıp İmroz, Türkiye’nin en zengin ve kül- ti, Kıbrıs’ın 1914 yılındaki ilhakını NATO’ya üye olmaya çalıştığından türel olarak en gelişmiş adası haline kabul eder) 1923 yılında İngiltere’ye Kıbrıs Sorunu siyasi olarak ikinci gelmiştir (Tansuğ 20).

1878’de, Rus tehlikesine karşı önlem kampanyası” başlatmıştır. Çıkarılan ve coğrafi izolasyon bu şekilde bir amacıyla, İngiliz desteğini almak nevi politik izolasyona da karşılığında 1878 yılında Berlin Ant- dönüşmüştür. Üretim yanı sıra 1961-1966 yılları arasında İstanbul’da Kıbrıs Konvansiyonu ile adayı İngil- çıkarılan “*Í Foni tis Ímvrou*”, tere’ye askeri üs vermiş ayrıca yö- Türkçesiyle “*Ímroz’un Sesi*” dergisi netimde söz sahibi olmaları adına bir İmrozluların modernleşen İstan- takım haklar da tanımıştır. Bu ant- bul’dan başarılı şekilde örnek laşma ile adaya geçici süreliğine yer- aldıklarını göstermiştir. Kırsal hayat leşme sözü veren İngiltere, I.Dünya 1955 yılında yaşanan bu olaylarda tarzı benimsenmiş olsa da, ada içinde- Savaşı’nda Osmanlı’nın Almanya’nın başta Rumlar olmak üzere Gayrimüs- ki gelişmişlik seviyeleri dönemin Tür- müttefiği olmasına tepki olarak 1878 limler hedef haline getirilmiştir. Yine kiye’sine göre ileri bir seviyede olan Antlaşması’na aykırı olarak bir karar de yaşanan bu tepki olayları, Türk adada, her köyde mutlaka bir sinema almış ve 1914’te Kıbrıs’ın İngiliz siyasilerinin meseleye karşı pasif bir bulunmuş; Dereköy (Shinudi) ve Mer- İmparatorluğu’na katıldığını resmen politika izlemeleri sonucunda yeteri kez’de (Panayia) de İmroz Gençler ilan etmiştir. Ada, Lozan An- kadar etkili olamamıştır. Çünkü o Spor Kulübü aktif olarak sportif laşması’nın imzalanmasıyla (Lozan’ın zaman aralığında Türkiye, Rus Em- faaliyetler düzenlemiştir. Bu sayede 20. Maddesi gereğince Türk Hüküme- peryalizmi’nden uzaklaşmaya çalışıp İmroz, Türkiye’nin en zengin ve kül- ti, Kıbrıs’ın 1914 yılındaki ilhakını NATO’ya üye olmaya çalıştığından türel olarak en gelişmiş adası haline kabul eder) 1923 yılında İngiltere’ye Kıbrıs Sorunu siyasi olarak ikinci gelmiştir (Tansuğ 20).

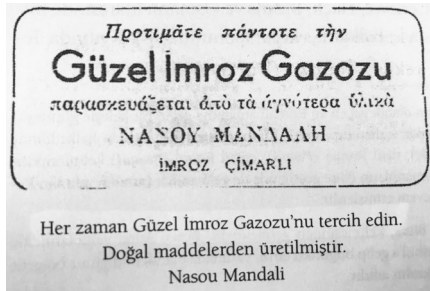
Ek 4: Kanlı Noel olayının sembolü kabul edilen fotoğraf. EOKA tarafından evleri- nin küvetinde katledilen İlhan ailesi.

(kaynak: “Kanlı Noel.” Tarihi Olaylar, www.tarihioaylar.com, Web)

Türkler Erenköy bölgesine doğru da adanın ana geçim kaynaklarından sıkışmış ve katliamlar büyüdüğünde biri sayılabilecek İmroz koyununun 21 Aralık tarihinde “Kanlı Noel” (Ek 4) adı verilen olay yaşanmıştır. 6-7 Eylül olaylarından sonra yaşanan bu olay, Türk-Rum halk arasında zaten geçmişten beri var olan gergin ilişkileri zirve noktasına ulaştırmıştır. (Armaoğlu 477) Kanlı Noel, Kıbrıs’ta yapılan katliamların en dikkat çekicisi olarak tarihe geçmiş ve aynı zamanda nihayet Türk siyasetlerinin dikkatini Kıbrıs’a yöneltmelerini sağlamıştır. Bu şekilde Kıbrıs Sorunu büyük bir dış politika sorunu haline gelmiş ve Türk hükümetinin Türkiye’de bulunan Rum azınlıklara karşı bakış açısı da büyük ölçüde değişmiştir.

Ek 2 : Gazoz Reklamı. *İmroz Dergisi*, 1947, Cilt 1, sy.3, s.58, *Selanik Eteria Meletis İmru ke Tenedu* 2005

(kaynak: Tansuğ, Feryal. *İmroz Rum lan*. 2nd ed., vol. 1, Heyamola Yayınları, 2013. T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.18)

Kıbrıs Sorunu’nun İmroz Adası’na Ynasımaları

Hükümet, Rumların Kıbrıs Türklerine kötü davrandıkları iddiasını ortaya atarak İmroz ve Bozcaada Rumları’nın özgürlüklerini getirilen birçok kararla kısıtlamıştır. Adaya ilk gelen kısıtlamalar, ekonomik yönden olmuştur. Bir gecede getirilen karar ile adada yaşayan Rumların balıkçılık yapması yasaklanmıştır. Aynı zaman-

da adanın ana geçim kaynaklarından biri sayılabilecek İmroz koyununun dış ticaretine de yasak getirilmiştir. Sonrasında ada, özerk olma unvanını yavaş yavaş kaybetmiştir. Çünkü getirilen kısıtlamalar, eğitim öğretime de yansımaya başlamıştır. Eğitime ve sanata çok önem veren Rum halkının okulları (ilk olarak Merkez Ortaokulu ve altı Rum İlkokulu) kapatılmaya başlanmıştır. Rumca eğitim, 1964-1965 eğitim yılından itibaren tamamen yasaklanmış, ve bu küçük yaştaki Rum öğrencilere büyük zorluklar yaratmıştır (Tansuğ 186).

Hayatını İmroz Adası’nda geçirmiş bir Rum kadını olan Katina Karanikola, o günleri şu sözlerle anlatmıştır:

“(...) Ben daha çocukken büyüklerim istismak kelimesini çok sık kullanıyor ve yüzlerinde bir korku görüyordum. Tam anlayamıyor ama kötü bir şeylerin olduğunu seziyordum. Okula başlama çağımda yine bir panik gördüm herkesin yüzünde. Okullar Türk Devleti tarafından alınıp Rumca dersler yasaklanmıştı. O sene ben okula başladım tek kelime Türkçe bilmeden. Kendimi yabancı bir ülkede hissettim, kendi topraklarımda. (...)” (Kavukçuoğlu 52)

Tüm bunlar yaşanırken Yunan Hükümeti bu durumu Lozan Antlaşması’nın 14. maddesinde yer alan “dini serbestçe uygulama, dili serbestçe kullanabilme” özgürlüğünün ihlali olarak ilan etmiştir. Hatta Yunan

Hükümeti bu konuyu 1964 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne taşımış ve Türkiye’nin yaptığı karar ihlallerini gün yüzüne çıkarmaya çalışmıştır. Tüm çabalarına rağmen Türkiye, adadaki koşullar hakkındaki iddiaları yalanlamış ve bu şikayetleri reddetmiştir. Bu olaydan sonra ise, Yunanistan tehdit olarak görülmüş ve İmroz Adası’nı Türkiye’den almak istediğine dair haberler ortaya çıkmıştır. Konu kamuoyuna taşınmış, halkın bu konuda bilgilendirilmesi için Cumhuriyet Gazetesi aracılığıyla uyarılar yayınlanmıştır.

Türk Devleti, kapatılan okulların yerini tutacağı düşüncesiyle yatılı öğrenciler için hem okul hem de yurt niteliğinde olacak İmroz Atatürk Öğretmen Okulu’nu kurmuştur. Amacı İmroz’a öğretmen yetiştirmek olarak gösterilen bu kurumun asıl hedefi, içinde barındırdığı Türk müfredatı ile adaya “Türk Kültürü”nü yaymak ve adayı Türkleştirmeye çalışmak olmuştur. Eğitim alanındaki kısıtlamalar sürerken, devlet yine bir geçim kaynağı olan tarıma da kısıtlamalar getirmeye başlamıştır. 13 bin dönümlük verimli toprak “Devlet Üretme Çiftliği”ne dönüştürülerek kamulaştırılmış, 1.700 metrekarelik arazi ise “Jandarma Er Eğitim Taburu Sahası” olarak kullanılmıştır (Alexandris).

Bu olayları yaşayan Rum yükselmiştir. Bu da, tam olarak 10 yıl gerekmiş ve bu da güvenlikleri zaten öğretmen Andriana Kondoyorgi içerisinde Rumların adada %95'e tehlikede olan Rum halkının göçünün Theodoridis, devletin topraklara el yakın olan nüfusunun %39'a indiğini, artmasına neden olmuştur. En son koymasının yol açtığı başka bir olay bölgede Türklerin çoğunluk olduğunu 1985 yılında İmroz Adası'nda ikamet şu sözlerle anlatmıştır: göstermiştir. Türk çoğunluğunun eden Rumlar'ın sayısı 493 kişiye in-

“Herkes korkuyordu. (...) Es- başlıca nedenini Rum göçü olsa da, miş ve bu da nüfusun sadece % kiden içecek su ihtiyacımızı bir diğer nedeni de Türk Hüküme- 6.5'unu oluşturmuştur. Adada karşıladığımız bir çeşme vardı. 1965- ti'nin İmroz'u Türkleştirme çabaları yaşayan Türk nüfusu ise 7000 kişiyi 1966 yıllarında askeriye köyümüze ait dahilinde yaptığı çalışmalar olmuştur. aşmıştır (Aktepe). Bu da göster- toprakları istimlak ederek yerleşmeye Örneğin İmroz'a yerleşmek isteyen mektedir ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin başladı. Bir yaz günü de o çeşmeyi Türklere yüksek miktarda maddi 1964 yılında uyguladığı İmroz'u almaya geldiler. Köyün içme suyunu! yardım ve toprak yardımı yapılmış, Türkleştirme çalışmaları büyük dere- Köyün kadınları topluca gidip Karadeniz'den topraksız köylüler ge- cede başarıyla sonuçlanmıştır. çeşmenin çevresinde el ele tutuşarak tirilmiş ve adadaki tüm yer isimleri 1980-1995 arası dönem, bir insan zinciri oluşturdular. Askerle- Rumcadan Türkçeye değiştirilmiştir. Adanın lehine yapılan ilk çalışmaları re ‘Çeşmemizi alamazsınız!’ dediler. Panayia bölümünün adı *Merkez*'e, beraberinde getirmiştir. İlk olarak 3 Olmadı. (...) suyumuz gitti, okulumuz Kastro *Kaleköy*'e Glikli *Bademliköy*'e Şubat 1988 tarihinde çıkarılan karar- ve en önemlisi de İmroz, lar ile, 1964 kararnameleri yürür- gitti, köyümüz gitti...”(Kavukçuoğlu Gökçeada'ya dönüştürülmüştür lükten kaldırılmış ve Rumlara daha 66).

Özgürlüklerine kavuşmak (Tansuğ 183). Adada kalan Rumlar, önceden sahip oldukları malları geri isteyen Rumlar, çareyi İstanbul ve ellerinden alınan topraklar dolayısıyla alabilme hakkı tanınmıştır. 1988 ka- Yunanistan'a göç etmeye başlayarak ana geçim kaynaklarını hayvancılık rarnamesinin hemen ardından dö- aramışlardır. Göçler, adaya 22.555 olarak belirlemiş, ancak hükümet en nemin Türkiye Cumhuriyeti dekarlık alan kaplayan bir açık çok hayvancılık yapılan bölümlerde Başbakanı Turgut Özal, daha önce cezaevi kurulmasıyla çoğalmıştır. Bu hayvan sokulması ve otlatılmasını yalanlanmış olan “Türkiye'nin Lozan açık cezaevine neredeyse 1000 Türk yasaklamıştır. Daha önce yaşanan, Anlaşmasını ihlal etmesi” konusunu mahkum getirilmiş ancak mahkumları kamuoyuna yanlış bilgilendirilme kabul etmiştir. Tüm bu yaşananlar kontrol edecek hiçbir jandarma geti- yapılarak Rum düşmanlığı uya- beraberinde 1992 yılında Açık rilmemiştir. Boşluktan yararlanan ndırmayı amaçlayan haberler, bu dö- Cezaevi'nin kapatılmasını getirmiştir. mahkumlar Rumlar'ın evlerine gi- nemde tekrar başlamış ve zamanın Daha sonra 1994 yılında İmroz'un rerek mallarını çalmış, zarar vermiş, gazetelerinde “İmroz'da Rumlar sila- “askeri bölge” statüsü iptal edilmiş, kadınlara cinsel istismarda bulunmuş, hlanıyordu.”, “Rumlar İmroz Adası'nı bölgenin güvenliğinin artması için ikinci Kıbrıs yapmaya çalışıyorlardı” çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. cinayetler işlemişlerdir. Türk cezaevi gibi ifadeler yer almıştır (Kaymak). Ada bu statüye sahipken adaya yetkilileri ise bu olaya göz yummuştur. Güvenliklerinden şüphle dışarıdan gelenlerin özel izinlere sa- eden Rumlar, göçlerini fazlaştırmış hip olması gerekirken bu uygulama da ve büyük çoğunluğu Türkiye dışına aynı sene kalkmış, Gökçeada “turistik çıkmıştır. Bunun sonucunda adada vurulan son darbe niteliğini taşımakt- bölge” statüsü kazanmıştır. 1970 yılına gelindiğinde Rum sayısı adır. Harekat neticesinde adanın, bir (Alexandris). 2571'e düşerken Türk sayısı 4020'ye süreliğine askeri üs niteliğini taşıması

Sonuç

1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Harekatı, İmroz Rumları'na aynı sene kalkmış, Gökçeada “turistik bölge” statüsü kazanmıştır. (Alexandris).

Günümüzde sayıları 200'ü lar.”

bile bulmayan yaşlı İmroz Rumları, “İlber Ortaylı | Kıbrıs Meselesi Hak-
adada terk edilmiş dört köyde kında.” *Youtube.com*. 6 Oct. 2017.
(Bademli, Zeytinli, Tepeköy ve Dere- Kavukçuoğlu, Deniz. Hüzün Adasın-
köy) yaşamaktadır. Çoğunluk olan da Bir Köy Gökçeada-Bademli (İmroz
Türk halk ise 8000'i aşmış nüfusu ile -Glikli). 1st ed., vol. 1, Can Yayınları,
Merkez de dahil olmak üzere beş böl- 2013,
gede (Yenibademli, Şahinkaya, Şirin- Kaymak, Özgür. “İmroz'dan
köy, Eşelek ve Uğurlu) yaşamlarını Gökçeada'ya Giderken: 1964'te Ne
sürdürmektedir. Gökçeada'yı geliştir- Oldu?.” *Bianet.org*, 6 Dec. 2014,
me çalışmaları kapsamında adaya 3 *Web*,
ilköğretim okulu ve ortaokul, 3 de lise Tansuğ, Feryal. “İmroz Rumları,
kurulmuştur. Haklarını 1988'de geri *Gökçeada Üzerine*”. Heyamola
alan Rum ada sakinleri günümüzde Yayınları. T.C Kültür ve Turizm
geçimlerini başlıca tarım ve hayvan- Bakanlığı. 2nd ed. vol. 1. 2013
cılıkla sağlamakta, ek olarak Vatanserver, Müge. “*Dokuz Eylül Üni-*
balıkçılık ve turizm faaliyetleri de *versitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*”
yapmaktadırlar. Adada 150'den fazla Cilt: 12, Özel S., 2010.
pansiyon bulunmakta ve bu sayı yaz
aylarında gelen turistlerle beraber
200'ü aşmaktadır.

Kaynakça

Aktepe, Eylem. “Gökçeada Nüfus Dağılımı.”

www.gokceadarehberim.com

Alexandris, Alexis (1980), “Imbros and Tenedos: A Study of Turkish Attitudes Toward Two Ethnic Greek Island Communities Since.”

books.google.com.tr. 1923

Alpman, Nazım. “Acıların en büyük adası İmroz.”

www.nazimalpman.com.tr

Armaoğlu, Fahir. “20.Yüzyıl Siyasi Tarihi”. Timaş Tarih Yayınları. 2014.

Aziz, Aysel. “Gökçeada Üzerine Toplumsal Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 28/1, 85-119, dergipark.ulakbim.gov.tr. 1973.

mevzuat.gov.tr. “Lozan Sulh Muahe-
denamesinin Kabulüne Dair Kanun-

Berkay Mutlu

“Türkiye’de Yeni Dünya Düzeni ve 24 Ocak Kararları’nın Türkiye Ekonomisine Etkisi”

Giriş

Türkiye’de enflasyon oranını azaltmak, büyüme hızını arttırmak için 1980 yılında başbakanlık müsteşarı Turgut Özal tarafından başbakan Süleyman Demirel’in kararıyla “24 Ocak İstikrar Programı” yürürlüğe konmuştur. Bu programın içeriğinde yer alan “24 Ocak Kararları” ile beraber Avrupa’da yaygın olan ve finansal serbestleşmeyi destekleyen “neoliberalizm”, Türkiye’de de yaygınlaşmaya başlamış ve bugüne kadar yaşanmış tüm siyasal ve özellikle ekonomik değişimlerin başlıca sebeplerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Neoliberalizm ve Yeni Dünya Düzeni

İngiltere başkanı Thatcher ve ABD başkanı Reagan, 1970 yılında Arap ülkelerinin petrol fiyatlarını arttırmasıyla yaşanan bunalımın ve Bretton Woods düzeninin Vietnam Savaşı gibi sebeplerle zayıflamasının sonucunda gerileyen ekonomiyi kalkındırmak için eski geçerliliğini yitirmiş devletçi Keynesci politikaların yürürlükten kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu değişimle amaçlanan makroekonomik politikalardaki devlet müdahaleciliğinin azalmasıyla devletleri yavaş yavaş ekonomik serbestliğe doğru yaklaştırmaktır. Fakat büyük resme bakılırsa ekonomik serbestlik, devletlerin yeni dünya düzenini tanımları ve benimsemeleri yolundaki ilk adımdır çünkü bu düzen beraberinde

neoliberalizmi de getirmiştir. Serbest piyasa ekonomisini ve bireysel inisiyatifi öngören neoliberal politikalar kısa zamanda dünyada yer edinmeye başlamış ve devletlerin ekonomik politikalarını şekillendirmelerinde etkili bir role sahip olmuştur (Pamuk 263). Neoliberal politikaların etkileri, uluslararası alanda ilk olarak ticaret engellerinin kalkması ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi şeklinde görülmüştür. Aynı zamanda Bretton Woods ile ülkelerdeki ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla kurulmuş IMF ve yeni dünya düzeninin yaygınlaşmasında etkin rol almış OECD ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar gelişmiş ülkeleri dışa açık ekonomik politika izlemeye teşvik etmişlerdir. Bu süreç içerisinde neoliberal politikaların dünya genelinde yaygınlaşmasıyla devletlerin bu teşviklere karşı gelmeleri zorlaşmıştır (Pamuk 264).

Türkiye’de Neoliberal Politikalara Geçiş

1970’li yıllardan beri devam eden makro dengesizlik ve bunalımların yanı sıra yaşanan siyasi istikrarsızlıkların sonucunda 1980’li yılların başlarına doğru birçok ekonomik sıkıntı ortaya çıkmıştır. Hızlanan enflasyon, ithalat ve üretim sıkıntıları, artan kıtlık ve bütçe açıkları dönemin siyasi istikrarsızlıklarının ekonomiye olan etkilerinin örneklerindedir. Dolayısıyla Türkiye 1980’li yıllara hem ekonomik

hem de siyasi açıdan zayıf başlamıştır. Siyasi istikrarsızlıkla birlikte artık kontrol edilmesi iyice zorlaşmış bu ekonomik sıkıntılara çözüm sağlanabilmesi için 1979 yılında yeni bir istikrar programı kabul edilmiştir. IMF’in de destek olduğu bu program Turgut Özal tarafından hazırlanmıştır, dönemin başbakanı Süleyman Demirel tarafından kabul edilip benimsenmiştir. Adını tarihe 24 Ocak Kararları olarak yazdırmış bu kararlar, yeni dünya düzeninin bir parçası olan neoliberalizmin etkilerinin somut bir şekilde Türkiye’de de görüldüğünün bir kanıtı niteliindedir. Daha önce Devlet Planlama Teşkilatı’nda başbakanlık planlama müsteşarlığı yapmış Turgut Özal, Süleyman Demirel tarafından verilen bir yetkiyle bu programın uygulanmasından da sorumlu olan kişi olmuştur. Nitekim aynı yılda yaşanmış 12 Eylül Darbesi ile yönetimi devralan Kenan Evren önderliğindeki askeri hükümet de 24 Ocak Kararlarını benimsemiş, müsteşar Turgut Özal’ı ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirmiştir.

Fotoğraf: Roza İzgören, Minerva Dergi, Ocak 2017.

Bakanlar Kurulu'nun toplantısında alınmış ve 25 Ocak 1980 tarihinde yayımlanmış kararların ana hatları *kıztılık* dergisinde (40) Özcan Çağlar tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

Türk lirasına devalüasyon yapılarak dolar karşısında değerinin düşmesi ve döviz kurlarının günlük belirlenmesi,
-Devletin ekonomideki etkisinin azalması ve finansmanda iyileşme sağlamak amacıyla Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi,

-Tarım üreticilerinin gelirlerinin düşürülmesi,

-Gübre, enerji ve ulaştırma dışında bütün alanlardaki sübvansiyonların kaldırılması,

-Dış ticaretin ve ödemeler rejiminin serbestleştirilip, yabancı sermaye girişinin teşvik edilmesi ve kâr transferlerine kolaylık sağlanması,

-İthalatın kademeli olarak serbestleştirilmesi ve ihracatı teşvik amacıyla çeşitli kur, vergi ve diğer maddi desteklerin sağlanması,

-Döviz alım-satımının serbest bırakılması ile finans sektörünün önün açılması,

-Faiz oranlarının serbestleşmesiyle bankalar arası rekabetin önünün açılması,

-İç piyasalardaki fiyat kontrollerinin ve sınırlamaların kaldırılması,

-Vergi ve vergi indirimlerinden muaf serbest bölgelerin oluşturulması,

24 Ocak kararlarının yürürlüğe konulması ile amaçlanan; Enflasyonu düşürmek

- Yabancı paranın ülke içinde dola-

şımını sağlamak,

- İhracatı ve sanayi ürünlerinin ihracat içerisindeki payını arttırmak
- Yatırım, istihdam ve vergi gelirlerini arttırmak,

- Ülke içi tasarrufu sağlamak,

- Geniş çaplı olarak ise yeni benimsenmiş ekonomik politikalar ile serbestleşmeyi sağlayıp, devletin ekonomideki müdahalesini azaltarak iktisadi kalkınmayı oluşturmaktadır. (Tüleykan 405-406).

24 Ocak Kararlarının Uygulanması ve Ekonomiye Etkileri

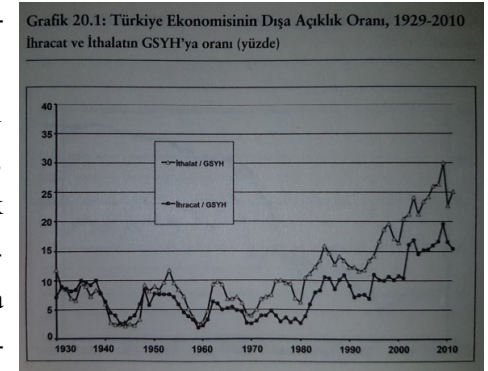
24 Ocak Kararlarının amaçları doğrultusunda uygulanması, dönemin ve ilerleyen yılların ekonomisini birçok yönden etkilemiştir. Bu kararlar doğrultusunda ilk olarak devlet tarafından ödemeler eşitsizliğini ortadan kaldırmak amacıyla "Türk lirasının dolar karşısındaki değerini 47 liradan 70 liraya düşürdü." (Pamuk 265).

Sonrasında ekonomiyi dışa açmak ve serbestleştirmek amacıyla tarım sektöründe bazı değişiklikler yaşanmıştır. Tarım ürünlerinin fiyatlarının ve tarım üreticilerinin gelirlerinin düşürülmesi, yapılan değişikliklere örnek olarak gösterilebilir. Yapılan ekonomik değişimlerin sonuçları toplumsal alanda işçi ve emekçilerin devlete karşı ayaklanmaları şeklinde olmuştur. 1981 yılında yapılan protesto ve grevler, halkın tepkisinin somut bir kanıtı haline gelmiştir. Ne var ki 24 Ocak kararlarının askeri yönetimin desteği olmadan uygulanmasının zor olacağı hükümet tarafından anlaşıldığından, azınlık

hükümetinin yerini alan askeri hükümetin bu protesto ve grevlere müdahalesi gecikmemiştir. Bu müdahalelerin sonucunda işçi haklarını savunan sendikalar, emek örgüt ve dernekleri kapatılmış ve tarım ürünlerinin fiyatı ile işçilerin gelirlerinde büyük düşüşler görülmüştür.

Kararlar Türkiye'nin dış ticaretini de etkilemiştir. 24 Ocak Kararlarının IMF gibi dünya ekonomisinde önemli söz sahibi olan kuruluşların önlemlerinin çoğunu içeriğinde barındırıyor olması ve aynı zamanda bu kararların uygulandığının görülmesi Türkiye'yi uluslararası alanda 'Yeni Dünya Düzeni'ni benimsemekte olan ülkelere örnek olarak göstermiştir. Bunun sonucunda uluslararası alanda Türkiye'ye dış borçlarını yapılandırmasına ve yeni kredi almasına olanak sağlayan destekler yapılmıştır.

Figür: TÜİK Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Güncelleme Çalışmaları 2008, Pamuk, 269.

Sağlanan ekonomik desteklerin yanı sıra kararların başlıca amaçlarından olan dış ticaret ve bütçe açığının azaltılması için ülkede para basılması yoluna gidilmiştir. Bu uygulamanın sonucunda paranın değeri düşmüş, yıllık enflasyon artış hızı 1980 yılında %90 iken 1983 yılında %30 a kadar gerilemiştir (Pamuk 266).

Turgut Özal, kurduğu Anavatan Partisi'nin iktidara geçmesiyle başbakan olmuş ve daha önce benimsenen neo-liberal politikaların uygulanmasına devam etmiştir. Her alanda serbestleşmeyi amaçlayan bu politikalar bağlamında ithalat o dönemde ithal ikameciliğe zıt düşerek serbestleştirilmiştir. İthalatın serbestleşmesiyle gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamaları indirilmeye başlanmış böylece sanayi dış rekabete açılmıştır. Fakat bu süreçteki denetimsizlik, keyfiliklere ve devlete yakın zümrelerin ayrıcalık sahibi olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte dışa açılan sanayi işletmeleri kârlarını arttırmak amacıyla vergi indirim ve iadelerinden faydalanmışlardır. KDV ve ÖTV gibi vergiler çıkarılarak Kurumlar Vergisi oranının düşüşü telafi edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak da bu vergiler daha önceki uygulamalarla da gelirleri düşürülmüş işçi ve emekçi sınıfına yük olmuştur.

Yeni uygulamaların etkilerinden biri de sanayiye teşvikin yaygınlaşması ve ihracattaki sanayi ürünlerinin payının artması yönünde olmuştur. Sektörler üzerindeki sübvansiyonların kaldırılması ile ithalatın serbestleştirilmesinin önü açılmıştır. İthalatın serbestleştiril-

mesinin yanı sıra artan ihracat sebebiyle, ekonomisi ihracata dayalı firma ve gruplar yeni düzenden olumlu yönde etkilenmişlerdir. Fakat otomotiv üreten büyük holdingler ve ithal ikamesine dayalı bazı gruplar bu düzenlemelerin sonucunda ekonomik açıdan zarara uğramıştır (Pamuk 267).

Fakat serbestleşme süreci her zaman belirlenen düzeyde ve nitelikte olmamıştır. Çünkü ithalattaki serbestleşmenin sonucunda gelişen keyfi uygulamaların sonucunda devlet bütçesi ve yapılan harcamaların üzerindeki denetimlerin azalması ile birçok bütçe dışı fon oluşturulmuştur. Bunun sebebi bütçenin sabitliğinin yatırımların önünde bir engel teşkil etmesi olarak belirtilmiş ve bu sebeple Turgut Özal tarafından 1980 yılında kamu ortaklığı ve toplu konut gibi birçok bütçe dışı fon oluşturulmuştur. Bununla amaçlanan yeni Dünya düzeninin bir parçası olan serbestleşmeye bağlı olarak yeni bir bütçe sistemine geçmek ve devlet tarafından ülke içi yapılan yatırımların önünün açılmasını sağlamaktır (Yenal 141).

24 Ocak Kararlarının uygulamalarından biri de finans sektörünün serbestleştirilmesi ve dışa açılmasıdır. Hükümet, yaygınlaşan serbestleşmenin etkisiyle önceleri uygulanan günlük kur belirleme sistemini değiştirmiş, yeni sistem olarak serbest kambiyo kuru uygulamasına ve dönüştürülebilir para düzenine geçmiştir.

Finans sektöründeki serbestleşmele-re; bankaların kendi döviz pozisyonlarını yönetmesi, dışa uyumunun sağ-

lanması için kambiyo rejiminde değişikliklere gidilmesi ve döviz işlemlerinin Merkez Bankası yerine ticari bankalar tarafından yapılması ek olarak gösterilebilir. Bunlarla birlikte bireyin kişisel dövizlerinin bankalara aktarılması amacıyla bankalarda bireysel döviz mevduat hesabı açılmıştır. Bu uygulama her ne kadar ülke ekonomisine yabancı sermaye girişini amaçlasa da 1980'li yılların sonlarına doğru bireyler Türk lirasını bırakıp dolar veya euro gibi dövizler biriktirmişlerdir (Pamuk 267). Faiz oranlarının serbestleşmesi, 1985 yılından sonra değişimler yaşanacak finans sektörünün değişimindeki ilk adımlardan dır.

İç piyasanın serbestleşmesi sürecinde devlet hazinesinden ihale yoluyla belirlili kişi ve zümrelere iç borçlanma senetleri satılmış, piyasadaki denetim ve sınırlamalar kaldırılmış ve bankaların dış kredi imkânı sağlayabilmelerinin önü açılmıştır. Fakat iç piyasadaki bu serbestleşme süreci, aynı zamanda ekonomiyi dışa bağımlılığa doğru da sürüklemiştir (Pamuk 267).

Anavatan partisinin iktidara geçmesi ve askeri yönetimin sona ermesi ile kamu iktisadi kuruluşlarını özelleştirme kararı uygulanmaya çalışılmıştır. Bununla asıl amaçlanan 1970'li yılların ekonomik durumu ile değişikliğe uğramış bu kuruluşları kalkındırıp satmak ve devletin ekonomideki payını en aza indirmektir. Kamu iktisadi kuruluşlarının özel kesime devredilmesi ile sermaye sahibi kesim kâr sağlamıştır ve bu uygulama ile sermaye sahipleri hem yeni yatırım alanları

ile karşılaşmış hem de sermayenin dönüş hızında belirleyici etkenlerden olmuşlardır.

Fakat bu uygulamalar ekonomik açıdan zayıflamış işçi sınıfının tepkisiyle karşılaşmış ve siyasi zümrenin arasında büyük tartışmalara yol açmıştır (Pamuk 268).

Neoliberal politikaların etkilerinden biri de ihracat gelirlerinin artışı olmuştur. Bu artış, Özal'ın müsteşarlık döneminde yeniden yaygınlaşmış ihracata yönelik teşvik uygulamalarının ekonomiye yansıdığı bir kanıtı niteliğindedir. Vergi iadeleri, ucuz krediler ve gümrük başlıklarıyla birlikte ürünlere yapılan belirli oranlardaki sübvansiyonlar da ihracat gelirlerinin artışını sağlamıştır. Buna göre "ihracat gelirleri 1979 yılında 2,3 milyar dolar ve GSYH'nın yüzde 2,6'sı gibi son derece düşük düzeylerden 1985 yılında 8 milyar dolara ve 1990 yılında 13 milyar dolara ve GSYH'nın yüzde 8,6'sına yükseldi." (Pamuk 268). Fakat ihracata sağlanan bu desteklerin bir sonucu da hayali ihracat kavramının ortaya çıkması olmuştur. Bu duruma, yatırımcıların sübvansiyonlardan faydalanmak ve kâr sağlamak amacıyla yapılandırılan fazla ihracat değerini öne sürmeleri sebep olmuştur. İhracata sunulan teşviklerin tek olumsuz yanı hayali ihracat olmamıştır. İhracattaki uygulamalar ve iç de

<http://mulkiyehaber.net/>

netimin serbestleşmesiyle birlikte bazı özel yatırımcı ve kurumlara düşük faizli krediler ve vergi indirimleri sağlanmıştır. Aynı zamanda bu kurumla-

ra sağlanan gümrük ve katma değer yanı sıra diğer ekonomik alanlarda gibi halkın ve özellikle de işçi sınıfı-kayda değer bir gelişmeye rastlanılmasının sırtına yük olan vergilerin muafimamıştır. Özel yatırımların harekete

ÜNİVERSİTE ADAYLARINA ÖNERİLER ve UYARILAR... Bugün 4. sayfamızda

Milliyet
Halk Gazetesi

ADRES: Nispetiye Cad. No: 25 İSTANBUL
TELEFON: 224410 (İstanbul)
TELEFON: 224410 (Sarıyer)
YIL: 30, SAYI: 11580

BUGÜN 12 SAYFA 500 KURUŞ

Modern Eğitim Feryatı Dersanesi
"Yükü çözümler"
"Lise Sonuçları Güncellenmiş"
"Lise Sonuçları"
Baskınlar: 11 Ocak 1980
Beşiktaş, İstanbul - Tel: 2777-61.807

26 OCAK 1980

ÖNCE 1 DOLAR 70 ve 1 MARK 40.49 TL. OLDU

FİYATLAR SERBEST

... VE ZAMLAR GELDİ

BU KARARLAR NEYİN BEDELİ?
234 milyon dolarlık IMF kredisi toptan veriliyor

MEMURLAR KARARLAR ALTINDAN NASIL KALKACAK?
İşçi, memur ve emekliler için acele önlem istendi

ZAM YAPILAN MADDELER

- Gazete kâğıdının kilosu 9 liradan 40 liraya çıktı
- Kömüre yüzde 100 zam yapıldı
- Demir-çeliğe yüzde 50 zam geldi
- Çimentonun tonu 3 bin 500 lira oldu

AKARYAKIT

AKARYAKIT	ETKİSİZ	EMEK	PRİYAT	PRİYAT
SÜPERBENZİN	21	36		
MOP. BENZİN	22	32		
MOTORMİN	19	25		
GALFOL	15	19		
BEJELON	6	12		
TUNAJ	102	142		

Döviz bozdurma

● IMF'nin Türkiye'ye kasım 1979, kabul ve teslim 1980'de yapılacak her bir 75 milyon dolarlık 3 kredi toplamı, her taksitinde 25 milyon dolar olarak, serbest bırakıldı.

● IMF'nin Türkiye'ye belirlenen kredi paketini alması gerçekleştirildi. Türk ekonomisine bir süne rahatlama sağlandı.

● CHP'nin Kurum, en az geçim indirimleri argüvü ile serbestleşmesini, bu konuda bir George Harrison'ın söyledi.

● MİT'nin Halkın, hükümetin IMF'ye tahsis edilen ödünçleri, Ocak ayının 20'inde serbestleşmesi sağlandı.

Haberleri 6. Sayfası

yeti ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Sonuçta devletin kurum-lara tanıdığı bu ayrıcalıklar ekonomi-nin 1985 yılı itibariyle yaklaşık 1,4 milyar dolarlık bir zarara uğraması ile sonuçlanmıştır.

Petrol krizi sebebiyle gücü elinde tutan OPEC ülkelerinin gelirlerinin artması ve İran ile Irak arasındaki savaş bu iki devletin Türkiye için pazar yeri haline gelmesini sağlamıştır. Bununla birlikte "toplam ihracat içinde Ortadoğu ülkelerinin payı 1980'de yüzde 17'den 1985'te yüzde 42'ye çıkmıştı." (Yenal 135). Reel kur değerinin düşürülmesi ve ihracata yönelik destekler de bu artışın sebeplerindedir. İhracatın artışı ile üretimde artış görülmüş, 24 Ocak Kararlarının temel amaçlarından olan ödemeler dengesinin iyileştirilmesi sağlanmıştır. İhracata yapılan teşvik ve desteklerin ekonomiye olan olumlu etkilerinin

geçememesi ve iç talebin belirli düzeyde kalmasıyla üreticilerin kapasitelelerini geliştirmekte olan ihracata yönlendirip yeni ürün üretmemeleri bu durumun nedenlerinden bazılarıdır.

Serbestleşmenin etkisiyle 1980'li yılların başından beri devam etmiş döviz karaborsası sorunu sona ermiş ve dışa yönelme süreci ile ülke içinde döviz artışı sağlanmıştır. Fakat sağlanan bu döviz artışı ülkenin uzun yıllardan beri çözmeye çalıştığı dış borçlanma sorununa çözüm getirememiştir (Pamuk 270).

1987 yılına kadar 24 Ocak Kararlarının esaslarından olan emek ve tarım gelirlerinin düşürülmesi yönünde uygulamalar yapılmıştır. Daha önce birçok insana iş imkânı sağlamış bu sektör üzerindeki desteklerin kaldırılması ile de tarım gelir ve üretimlerinde büyük düşüşler yaşanmıştır.

“1980’li yıllarda tarımsal üretimin artış hızı yılda ortalama yüzde 1,4 ile Cumhuriyet tarihinde ilk kez ülke nüfusunun artış hızının gerisinde kaldı.” (Pamuk 272).

Sonuç

Ekonomi tarihinde önemli bir yere sahip 24 Ocak Kararları ile başta ihracat ve sanayi olmak üzere ekonominin birçok alanında gelişmeler yaşanmış, ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte dönemde dış ekonomik güçlerin de desteğiyle ithal ikameci politikalar terk edilerek ekonomik olarak daha önce uygulanmamış bir dışa açılma ve serbestleşme politikası güdülmüştür. Ekonominin toplum üzerindeki etkisi düşünüldüğünde 24 Ocak Kararları yalnızca yeni bir ekonomik düzenle değil yeni bir toplumsal düzen ile de sonuçlanmıştır. Bununla birlikte süreç içerisinde alınan bazı ekonomik kararlar siyasi istikrarsızlıkların ve dönemin toplumsal çatışmalarının da etkisiyle keyfi ve denetimden yoksun uygulanmıştır. Hatta bazı dönemlerde devletin strateji ve kurumları belirli özel kesimlerin çıkarlarına hizmet ederek, var olan eşitsizlikleri tekrar ortaya çıkartmıştır. Dolayısıyla serbestleşme ekonomide eğitim, beceri ve teknoloji ile daha verimli ve daha rekabetçi çalışan yapılar yerine devlete yakın duran kurumların korunması şeklinde kullanılmaktadır. Günümüz Türkiye’inde özel kurumların ekonomideki baskınlığı da dikkate alındığında kişisel firmaların fiziki sermayeye, eğitime,

beceriye ve teknolojiye yatırım yapmak yerine hızlı kâr ve birikim için devlete yakın durmalarına sebep olmaktadır. Böyle bir ekonomik düzende ancak kısa vadeli ve sınırlı bir ekonomik büyüme sağlanması mümkündür.

Kaynakça

Birand, Mehmet Ali. Özallı Yıllar 1. Bölüm. 32. Gün Arşivi. 32. Gün, 2016.
-----, Özallı Yıllar 4. Bölüm. 32. Gün Arşivi. 32. Gün, 2016.
Ceylan, Onur. “Döviz Kuru ve Reel Efektif Döviz Kuru.” Piyasa Rehberi, 15 May. 2014. piyasarehberi.org/ekonomi/63-doviz-kuru-ve-reel-efektif-kur.
Çağlar, Özcan. “24 Ocak Kararları ve Türkiye.” Kızılılık Siyasi Sosyalist Kültür Dergisi. no. 40, 7 Feb. 2014.
İzören, Roza. “24 Ocak Kararları, Öncesi ve Sonrası.” Minerva. 15 Jan. 2017.
Pamuk, Şevket. Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
Sapançalı, Faruk. “Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk.” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, vol. 3, no. 2, 2001, pp. 115–140.
Tüleykan, Hayrettin ve Selçuk Bayramoğlu. “Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve

Mali Yapısına Yansımaları.” The Journal of Academic Social Science Studies. no. 44, 31 Mar. 2016, pp. 401-420.

Yenal, Oktay. Cumhuriyet’in İktisat Tarihi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Yıldırım Keser, Hilal. “Kambiyo Rejimi 1567 Sayılı T.P.K.K.” dtuyprgrubu2009.blogspot.com.tr. 16 Nov. 2009. Dış Ticaret Uzman Yetiştirme Programı Grubu.

Bezanur
Çay

“Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinin Türk Ekonomisine Etkileri”

Giriş

Türk – Yunan nüfus mübadelesi yirminci yüzyılda Lozan Görüşmeleri sırasında tartışılan, Dr. Fridtjof Nansen tarafından araştırılan ve ortaya sunulan, sonrasında da iki ülkenin de milliyetçi ve ulus devlet isteğinin doğrultusundaki ideolojileriyle uyuşturduğundan dolayı yürürlüğe giren, dörtte biri Türk olmak üzere yaklaşık iki milyon insanı yer değiştirmeye tabi tutan zorunlu bir göçtür.

Mübadele her iki ülkenin de birçok sorununa çözüm olarak görülmüştür. Her iki ülkenin de ulus devlet isteklerine uygundur. Yunanlar için Megali İdea¹, Türkler içinse Misak-ı Milli² kapsamında hedeflenen, bir ülkenin yurttaşlarının çoğunun aynı dil, tarih, etnik yapı ve en önemlisi milliyet altında birleşmesi ve böylece ülkenin dış etkilerden korunması ideali için münasiptir. Bu ulus devlet modeli ile azınlıkların minimize edilmesi, sosyal ve toplumsal huzursuzluğun azaltılması ve diğer ülkelerin azınlıkların hakları ile ilgili değişimler yapma taleplerini engellemek amaçlanmıştır.

Bu göç ülkeleri birçok yönden olumsuz etkilemiştir. Sosyolojik birçok problemin yanı sıra mübadele, tarım gibi sektörlerde üretimin azalmasına, ihracatta düşüşlerin görülmesine, mübadillerin taşınamayan mallarının değerlerinin tam olarak biçilememesinden dolayı ülkelerin birbirlerine borç-

lanmalarına, ülkelerin mübadillerin kilit bir noktasında bulunan Osmanlı ihtiyaçlarını karşılamak için güçleri Devleti, Avrupa'nın farklı coğrafya-yetmeyecek bütçeler ayırmalarına lardaki yer altı ve yer üstü zenginlik-neden olmuştur. Yani mübadele, iki leri, ham madde, yeni baharat yolları, ülkenin de iç dinamiklere zarar ver-başka ticaret piyasaları ve pazarları-miştir. Bu yazıda ise bu olayın ve ya-aramaya başlamasıyla özellikle Akde-rattığı sorunların, Türk ekonomisine başlanmıştır. Buna karşılık, Osmanlı-olan olumsuz etkileri ve bu etkilerin Devleti'nin açık denizlerdeki dene-yimlilikleri ele alınacaktır. başlanmıştır. Buna karşılık, Osmanlı Devleti'nin teknik bilgi, ekipman ve nitelikli personel eksikliği, kısacası donanmasının coğrafi keşiflerin popü-lerleştiği yıllarda yetersiz olması du-rumu söz konusudur. Bu ise Osmanlı Devleti'nin coğrafi keşiflerde, sömür-ge yarışlarında ve emperyalist arayış-larda geride kalmasına neden olacak-tır. Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısında egemen sınıfın ve çalışan sınıfın etnik köken bakımından farkla-rı vardır. Öncelikle, Osmanlı Devle-ti'nin son yıllarında tipik bir sosyal sınıflanma görülür. Hiyerarşinin üst tarafındaki bey, asker, ulema sınıfları orta sınıfı yani burjuva ve tüccarları ezerken, hiyerarşinin alt kısmındaki çiftçi ve köylüleri de sömürmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde Azınlıkların

Yeri

Osmanlı Devleti diğer ülkelerle kıyaslandığında fabrikalaşma ve satış için üretimde geleneksel ekonomik eğilimler sayesinde geriden gelmekte, el tezgahlarıyla üretim yapmaktadır. El tezgâhları ile üretilen mal sayısı az ve üretilen malların fiyatı yüksektir. Üretilen mallar kişilerin kendi tüketimleri için veya üreticinin başındaki bey için üretildiğinden dolayı zaten satış için üretim zihniyeti yoktur. Bu durum “Evi, ailesi için çalışmayı hayatın bütününden ayırmadığı gibi bu faaliyetleri kolektif bir üretim bilinciyle gerçekleştirir.” sözü ile açıklanmış ve kişinin üretiminin amacının ana olarak evi için olduğunu belirtmiştir. (Yılmaz, 29) Seri üretime de böylece gerek duyulmamıştır. Bu durum, Avrupa ülkelerinin hızlı endüstriyellemesi ile birlikte Osmanlı Devleti'ne ucuz mal akışına sebep olmuştur. Bununla beraber, 15. ve 16. Yüzyıllarda hızla popülerlik kazanan coğrafi keşiflerden önce birçok ticaret yolunun

<https://devrimcikaradeniz.com>

Bu dinamikte hiyerarşinin alt ve üst kısımları çoğunlukla Türk ve Müslümanlık, ticaret genellikle azınlıklar tarafından yapılmış, başka bir deyişle burjuvazi ağırlıklı olarak Yahudi ve Rum kökenli kişiler tarafından oluşmuştur. Mihri Belli burjuvazi sınıfının azınlık uyruklu olmasını “Türkiye’yi sömürgeleştirme amacı güden emperyalistler, Türkiye burjuvazisinin Müslüman olmayan memnuniyetsiz kesimi arasında kendilerine aradıkları müttefikleri ve dahili ajanları bulmuş oldular.” Diyerek belirtmiş ve bu memnuniyetsiz azınlığın dış güçlerin ekonomiye müdahalesini kolaylaştırdığını ve Osmanlı ekonomisinin çökmesini hızlandırdığını öne sürmüştür (19). **Meslek Uyuşmazlığı ve Üretim Etkisi**

Gelen mübadiller, değişik toplumsal sınıflara mensuptular. Yani sorun çıkartan durum, sayısal olan farklılıklar değil, gelen ve giden nüfusun aynı niteliklere sahip olmamasıydı. Bu durum, Fahriye Emgili tarafından “Kentli, kasabalı ve köylü göçmen grupları içerisinde çiftçi, memur, zanaatkâr tüccar, işçi, doktor, polis, postacı, öğretmen, terzi, saraç, oduncu, şoför, fırıncı, marangoz, kayıkçı, kunduracı gibi değişik meslek mensupları bulunuyordu. Yine de gelenlerin büyük çoğunluğu kırsal kesimden idi. Bu yüzden bu nüfus değişiminin iki toplum üzerindeki etkisi sayısal ağırlıkları sebebiyle değil, Türkiye’ye gelen mübadillerin niteliği arasında da fark olduğu için orantılı değildi.” (108) diye açıklanmıştır. Bu bilgi doğrudur.

sunda değişen nüfusun demografik özelliklerinin farklı olması ve devletlerin bu durumu göz önünde bulundurmadığı sonucunda insanlar mesleklerini kaybetmişler ve böylece ülke ekonomileri işsizlikten zarar görmeye başlamışlardır denebilir. Bundan dolayı savaşı sonrası yer değiştiren insanların birbirlerinin yerlerini doldürmemesi doğaldır. Bu dönemde üretimin ciddi oranda azalması da beklenmelidir. Mübadelenin İktisadi Sonuçları Üzerinde Bir Rapor adlı eserde belirtildiği gibi azınlıkların çoğunluk olduğu İzmir gibi bölgelerde “... bunların göçünden sonra çıkan boşluğu Türklerin dolduramayacağı, buna bağlı olarak Batı Anadolu’da üretimin ve ihracatın düşeceği” (Koraltürk 185) ifade edilir. Fakat bütün üretim sektörlerinde bu azalış geçerli değildir. Mesela yine azınlıkların hükmettiği bir sektör olan dokumacılık ve özellikle halıcılık, beklenen azalışı göstermemiş, aksine Türkler başarıyla bu boşluğu doldurmuşlardır. Yani üretim Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinden sonra, Rumların mübadelesine rağmen tamamen düşmemiştir. Savaş döneminde üretimin standart ya da ideal olanın altına düşmesi devletin hizmet ve özellikle tarım sektörlerine ağırlık vermeyip askeri alana odaklanması olarak görülebilir. Bir diğer neden ise silahaltına alınan önemli bir kesimin üretmeyi durdurması, üstelik üretmeden salt tüketen bir topluluk yaratması, bir nevi arzı azaltıp talebi artırmasıdır. Böylece tüketim artar, ihraç da

dolayısıyla azalır. Bütün bunlar göze alındığında, savaş dönemlerinde üretimin ve ihracatın az olması, savaş sonrası mübadele döneminde ise birçok sektörün çok etkilenmemesi mümkündür. Yine de bu, Türkiye’nin yaklaşık on yıl gibi bir süre boyunca üretimini gerilediği, ihracatın getirdiği milli gelirin düştüğü bir döneme girmesini engelleyememiştir.

Mülklerin Taşınmaması Sorunu

Mübadele sürecinin ani ve bir bakımdan da hazırlıksız doğasından dolayı göçmenlerin çoğu ellerindeki tüm malları geride bırakmıştır. 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol’ün on dördüncü maddesinde şu belirtilmiştir: “Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla eş değerde ve nitelikte, mal alması gerekecektir.”. Bu demektir ki devletler gelen ve giden malların değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir.

<https://listelist.com/mubadele-nedir/>

Üstelik devletler birbirleri ile iletişim içerisinde olup bu ödemelerin gerçekleştirilmesinden emin olmalıdır. Böylece iki tarafın göçmenlerinin de mülkiyet hakları ihlal edilmemiş olur.

Ancak bütün bu göçün büyüklüğü ne bu protokolün tamamen yürürlüğe geçebilmesine ne de istenen adaletin sağlanmasına izin vermiştir. Her iki ülkeden giden göçmenlerin mal değerleri belirlenmiş, bunların resmi kayıtları tutulmuştur. Göçmenlerin vardıkları ülkede mal isteme hakkı sahipliği veren, daha önce sahip olduklarının değerlerini belirten kâğıtların, bir mübadilin yola çıkması ve istenen yere vardığı anın arasındaki sürenin belirsizliği, aynı zamanda belgelerin geçerliliklerinin zamana bağlı olması bu boş kâğıtların amaçlanan işlevlerine hizmet edemediklerinin göstergesidir. Bir diğer sorun ise belgelerin üzerlerinde yazan değerlerin tarafsız olmamasıdır. Örneğin, Kallendra Çiftliğinin tarafsız fiyatı 346.896 drahmiken, bu çiftliğe Yunanistan 213.000, Türkiye ise 1.035.000 drahmi olmak üzere fiyat biçmiştir. (Belli 47) Devletlerin fiyatları öznelle belirlenmesi, rakamların doğrulanması için bürolar ve komisyonlar arası kontrol işlemleri çıkartmış, mübadillerin hedeflerine vardıkları yerlerde hak ettiklerini almalarını zorlaştırmış, genel bir kargaşa ve uzayan bürokrasiler yaratmıştır. Bu kargaşa sonucu hem Yunan hem de Türk hükümeti baştaki amaçlarından sapıp çözüm olarak mübadillerin mülk talepte haklarından vazgeçmelerini ön-

görmüştür.

Alınan Borçlar

Mübadele süreci boyunca ülkelerin savaştan yeni çıkmış, gerilemiş ekonomilerinin mübadilleri maddi ve manevi olarak koruması hayli zordu. Yunanistan ve Türkiye borç alma konusunda farklı yollarda ilerlemişlerdir. Yunanistan, gelen Rumları yerleştirmek, gerekli iskân şartlarını sağlamak, yaşanan kentlerin ve köylerin refah düzeyini altyapıya destek sağlayarak yukarı çekmek gibi amaçları için belirli bir bütçe ayırmış, ancak bu bütçede kalamamıştır. Milletler Cemiyetinden borç isteyen Yunanistan, ülkesindeki birçok vergiyi Birleşik Krallık gibi borç veren ülkelere bağlayarak bir nominal kredi almıştır. Bu kredinin net değeri Mihri Belli tarafından “...gerçek rakamı 9.970.016 sterlin idi” (62) olarak belirtilmiştir. Bu Yunanistan için son kredi olmayıp sonraki dönemlerde kredi almaya devam etmiştir. Türkiye ise Yunanistan’ın tam zıttı olarak hiçbir şekilde mübadele kapsamında borç almamıştır. Bunun açıklaması Türkiye’nin mübadelenin amaçlarından biri olan ülkelerin iş içlerine ve devlet işlerine dahil olmasını engellemenin burada da görülmesidir. Türkiye borç alarak, yabancı ülkelerin müdahalesinden kaçınmıştır. Ekonomik olarak da bakılırsa ülkenin borçları ödemekte zorluk çekeceği aşikâr olduğundan ve yabancı ülkelere bağlılıktan kaçınması amaçlandığından kredi almamak Türkiye’nin lehinedir. Bu konu hak-

kında “Türkiye tarafından benimsenen devletçi korumacılık, ekonomik içe kapanma dış ilişkilerde dile getirilmmişti ve bu Osmanlı Devleti siyasetinden farklı olarak Ankara yönetiminin siyasetini net bir şekilde ortaya koyar.” (Emgili 111) denilmiş, böylece cumhuriyetin ilk yıllarındaki ılımlı korumacı eğilime dikkat çekilmiştir.

İskan ve Konut Sorunları

İki ülke arasında yaklaşık bir milyon ülkelerini terk etmek zorunda bırakılmış mültecinin yerleşmelerinde sorunlar çıkabileceği öngörülebilirdi. Konaklamanın bir sorun olmasının en göze çarpan iki nedeni, gelen ve giden insan sayısının farklı olması ve bu farklılıkların ekonomik açıdan zayıf devletler tarafından mübadiller için yeterince barınak sağlanamamasıdır. “Bir milyondan fazla insanın göç ettiğini ve her iki ülkenin ekonomisinin çok kötü durumda olduğu için mübadelenin çok kısa zamanda en azından bir kısmının yapılması zorunludur.” (Akkaya 33) sözü ülkelerin mübadele sürecinde hızlı olmaya çalıştığını ve bu sürece hazırlıksız olduğunu göstermektedir.

Göç eden yaklaşık iki milyon insandan beş yüz bini Türk, geri kalanı ise Rum’dur. Bu dengesizlikten dolayı Yunanistan’da ekstra konutlar yapmak zorunda kalınmıştır.

Türkiye’de ise Rumlar tarafından boşaltılan evler sayıca fazla olduğundan mübadillerin yerleşmesi sağlanabilmiştir. Asıl sorun ise arazilerden kaynaklanmıştır. Rumlara ait araziler, özellikle de tarım arazileri, Rumların tarım alanı ile genellikle uğraşmalarından ve uğraşanların da daha verimli ekipmanlar kullanmalarından dolayı azdı. Mihri Belli’nin de belirttiği gibi: “... buralarda modern tarım yöntemlerinin kullanıldığı entansif tarımın teşvik edilmesini sağlamıştı. Oysa bu türden bir itici güç Türkiye’de mevcut değildi.” (91). Türkiye bu dönem sırasında birçok gelen köylüye yeni araziler, tohum ve ekipmanlar sağlamıştır. Bu yardımları ise sadece bir borç olarak vermiş, köylüler tamamen yerleştikten sonra, iki-üç yıl içinde ise geri ödenmesini uygun görmüştür.

Sonuç

Mübadele cumhuriyetin ilk yıllarında Lozan görüşmelerinde konuşulmuş ve hızlıca uygulamaya konulmuş bir süreçtir. Mübadele süreci boyunca ortaya birçok problem çıkmıştır. Meslek uyuşmaması ve buna bağlı olarak üretim ve ihracatta azalma, mübadillerin mülklerini geride bırakmak zorunda kalmaları gibi sorunlar baş göstermiştir. Bu süre dahilinde her iki yeni savaştan çıkmış ülke de ekonomik olarak baskılanmış, ancak farklı yollarda ilerlemişlerdir. Bu dönemde Türkiye dış güçlerin müdahalesinden kaçınmak için ve dönemin devletçi politikalarıyla paralel olarak Yunanistan’ın

tersine hiçbir şekilde borç almamış, kendi ayırdığı bütçe ile mübadillerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Bu bütçe ile hem taşınamayan mallara bedel olarak mübadillere para yardımında bulunmuş, hem de mübadillerin iskanı için gerekli olan yerleşke, tarla, ekipman vb. yardımlarını sağlamıştır. Bu süreç 1923 yılında başlasa da ekonomik etkileri sonraki süreçte devam etmiştir.

Kaynakça

Akkaya, Mehmet. “Nüfus Mübadelesi Sonrası Selçuk’a Yerleşen Muhacirlerin Girit’te Bıraktıkları Mülkler.” Dokuz Eylül Üniversitesi, 2013. Web. 27 Sept. 2017.

Alpan, Aytek Soner. “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Türkiye Üzerine İktisadi Etkileri.” Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008. Web. 27 Sept. 2017.

Arı, Kemal. Suyun İki Yanı: Mübadele. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.

Belli, Mihri, ve Müfide Pekin. Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi. İstanbul: Belge Uluslararası Yayınları, 2004.

Emgili, Fahriye. “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Türkiye Cumhuriyeti’nin Milli İktisadına Etkisi.” Mersin Üniversitesi, 2014. Web. 27 Sept. 2017.

Erdal, İbrahim. “Nüfus Değişiminde Mübadillerin Uyum Süreci ve Sosyo-Ekonomik Değişimdeki Roller.”

Yozgat Üniversitesi. Web. 27 Sept. 2017.

Koraltürk, Murat. “Mübadelenin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor.” Dokuz Eylül Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2.6 (1996): N. Pag. Print.

Kurtulussavasi.gen.tr. “Misaki Milli Nedir?” 2013. Accessed 21 Mar 2018.

Nedir.com. “Megali İdea Nedir?” Accessed. 21 Mar 2018.

Pavlidis, Antonios. “Yunan Kaynaklarına Göre Mübadele Meselesi (1918-1930).” TC İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997. Web. 27 Sept. 2017.

Şenışık, Pınar. “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Devlet Pratikleri Ve Dönüşen Kimlikler.” Studies Of The Ottoman Domain 6.10 (2016): N. Pag. Print.

lozanmubadilleri.com “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” 19 Nisan 2012

Yılmaz, Hasan. “16. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisinde Piyasa’nın Karşıtı Pazar.” T.C Gazi Üniversitesi, 2010. Accessed 2 Apr 2018.

Yıkılan konut ve iş yerlerine ek olarak İzmir ve çevresinde bulunan birçok büyük sanayi tesisi ve fabrika da hasara uğramıştır. Marmara Bölgesi turizm açısından da önemli bir bölgedir. Deprem faaliyeti dolayısıyla turistik gelir de düşmüştür. Deprem Devlet Planlama Teşkilatı ve uzmanlarca yarattığı toplam ekonomik ve sosyal zararı, 10.000.000 dolar olarak yayınlamıştır (Elibol 55).

Deprem Ekonomik Etkileri

Doğal afetler, oluşturduğu yıkımlarla beraber, sanayi tesislerinin zarar görmesine, tarım alanlarının verimliliğinin azalmasına ve can kayıplarına yol açar. Ayrıca kamu kurum ve kuruluşlarında personel eksikliğine de yol açtığı için kurumların sağlıklı işlemesi de zorlaşır. Depremler, her sektöre en çok zarar veren doğal afet sayılmaktadır. “Depremden dolayı SSK kayıtlarına göre 150.000 kişi işsiz kalmıştır” (TMMOB 8). Ancak, depremden sonra önlem amacıyla Sakarya, Bolu, Düzce, Yalova ve Kocaeli illerinde İSKUR tarafından 139 proje uygulamaya konularak, 4.605 depremzede geçici olarak istihdam edilmiş, yatırımcılara asgari ücret tutarında ödeme yapılarak, sosyal sigorta primleri ödenmiştir (Aydın, 148). 1999 Marmara depreminin Türkiye'nin ekonomisini etkilediği alanlar aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir:

Yapılar

Depremden kaynaklanan sarsıntıyla beraber tüm altyapı sistemleri ve yanlış inşa edilmiş binalar zarar görmüştür. Depremde zarar gören binaların hasar durumları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

	AĞIR	ORTA	HAFİF	TOPLAM
EV	66.441	67.242	8.160	141.843
İŞ YERİ	10.901	9.927	9.712	30.540
TOPLAM	77.342	77.169	17.872	172.383

Oluşan yıkımlardan dolayı, İnsanlar insan, kalıcı konutların yapılmasına uzun süre yıkılan yapıların enkazlarının altında kalmışlardır. Kriz masaları ancak, depremden 3 gün sonra kurulabilmiştir. Devlet müdahale edene kadar, sivil toplum kuruluşları ve gönüllüler kendi kısıtlı imkanlarıyla su ve elektrik olmadan, yıkılan yaklaşık 41.000 yapının enkazının altında kalan insanları kurtarmak için arama-kurtarma çalışmaları sürdürmüşlerdir. Bu çalışmalara gönüllülerle beraber Arama Kurtarma Teşkilatı (AKUT)'da dahil olmuştur. Zorlu, dağlık ve engebeli doğa koşullarında etkili ve amacına uygun arama kurtarma yapmak amacıyla kurulan sivil toplum kuruluşu AKUT, bu afette en sistematiği çalışan sivil toplum kuruluşu olmuştur. Arama kurtarma çalışmaları yaklaşık 5 gün sürmüştür. Bu çalışmada, gönüllü vatandaşlar ve AKUT görevlilerinin yanı sıra, 47 farklı ülkeden gelen yabancı yardım ekipleri de çalışmıştır (Constantine).

Devlet çalışanları, deprem sonrasında barınma sorunu yaşayan depremzedeler için ilk etapta 10 bölgede çadır kentler ve 17 bölgede prefabrik evler kurmuşlardır. Toplam 150.000'den daha çok

İnsanlar insan, kalıcı konutların yapılmasına uzun süre yıkılan yapıların enkazlarının altında kalmışlardır. Kriz masaları ancak, depremden 3 gün sonra kurulabilmiştir. Devlet müdahale edene kadar, sivil toplum kuruluşları ve gönüllüler kendi kısıtlı imkanlarıyla su ve elektrik olmadan, yıkılan yaklaşık 41.000 yapının enkazının altında kalan insanları kurtarmak için arama-kurtarma çalışmaları sürdürmüşlerdir. Bu çalışmalara gönüllülerle beraber Arama Kurtarma Teşkilatı (Şengün 272). (AKUT)'da dahil olmuştur. Zorlu, dağlık ve engebeli doğa koşullarında Depremden en çok zarar gören sanayi tesisleri, TÜPRAŞ ve AKSA olmuştur. İkisi de ekonomik zararlarla beraber, çok büyük ekolojik zararlar da meydana getirmişlerdir.

TÜPRAŞ

Türkiye'nin kamu ekonomisine kaynak sağlayan ve en çok hasar gören yapı İzmit'te bulunan TÜPRAŞ İzmit Rafinerisi ve Petrokimya Tesisleridir. Dönemin Türkiye'deki en büyük petrol rafinerisi olan TÜPRAŞ tesisinde depremden dolayı dört farklı bölgesinde yangın çıkmıştır. İlk yangın sarsıntıyla beraber devrilen bir bacanın altından geçen, zehirli kimyasallar taşıyan boruları kırmasıyla meydana gelmiştir. TÜPRAŞ tesisinin etrafında rafinerideki çıkan yangından çok zarar görebilecek olan İGSAŞ gübre fabrikası ile 15 tane LPG dolmuş ve depolama tesisleri gibi çeşitli sanayi kuruluşları bulunmaktaydı (Danış 1362). 5 gün süren yangının söndürülebilmesi, ekipmanların düzenlenmesi için yan illerden ve aynı zamanda yurt dışından (Azerbaycan, Bulgaristan, Almanya, İngiltere, Yunanistan, Hollanda, Romanya, Ukrayna, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri) personel İzmit'e gelmiştir. Böylece, yangın yan tesislere sıçramadan söndürülmüş ve büyük bir tehlikenin önüne geçilmiştir (Danış 1365). Ancak, tesiste yaşanan bir LPG kaçığından dolayı, denize LPG karışmaya başlamıştır. Deniz kirliliğini engellemek amacıyla TÜPRAŞ bir İngiliz firmayla anlaşmıştır. TÜPRAŞ ekipleriyle birlikte çalışan İngiliz ekipleri denize dökülen 600 m^3 yağ toplamıştır. TÜPRAŞ'ta çıkan yangından herhangi bir mal

veya can kaybı yaşanmamıştır, ancak rafinerinin ekipmanları ağır derecede hasar görmüştür. "Toplam 200.000.000 lira hasara uğrayan tesisin" (Hürriyet 1999), Türk Kamu İktisadi Teşekkülü ekonomisine yarattığı zarar, 66 trilyon lira olmuştur (Elibol 15).

AKSA

Akrilik Kimya ve Sanayi A.Ş (AKSA), Yalova-Topçular arasındaki Taşköprü mevkiinde kurulu bulunan sanayi tesisi de depremden etkilenmiştir. Döneminin Türk sanayisinin elyaf ihtiyacının % 90'nını üreten tesisin, şu anda Türkiye'nin tek ve % 12.5'lik bir dilim ile dünyanın en büyük elyaf tedarikçisi olan tesis, sarsıntıyla beraber, iki adet akrilonitril (vinil siyanür) tankı tahrip olmuştur. Tanklardan dışarıya, 6500 ton akrilonitril buharlaşmıştır ve rüzgarın etkisiyle, çevrede yaşayan yaklaşık 5.000 kişiyi, hayvanları ve bitkileri doğrudan zehirlenmiştir (Milliyet). Doğal tahribata yol açan ve insan sağlığını tehdit eden bu madde, zehir bulutu halinde yükselmiştir. Bölge 21 saat sonra, jandarma tarafından temizlenmeye başlanmıştır (Bayer 1999). İstanbul Bağımsız İletişim Ağı (BİA) haber merkezi (2001) "6 bin 700 ton akrilonitrilin doğaya sızması, buna benzer felaketler arasında en büyük felakettir. AKSA'nın siyanürünü sulamak zorunda kalan insanlar, 5 ila 10 senelik süre içinde kanserle yüzleşecekler, yüzleşiyorlar. Siyanürün bu- laştığı topraklarda yetişen tarım ürün-

leri İstanbul, Bursa ve Yalova'da hal- lere taşınarak sofralarımıza kadar gel- miştir." açıklamasında bulunmuştur (www.bianet.org 2001). Tesisteki olu- şan hasarın, Türk ekonomisine olan toplam zararı, 12 Milyon dolar olarak açıklanmıştır (Hürriyet).

Tarım

Tarım sektöründe diğer sektörlere göre daha az zarar meydana gelmiştir. Kamu kesiminde yapılan harcamalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu yapılan harcamalarla birlikte, tarım sektörüne alınan darbe aşılına çalışılmış, sulama kanalları yeniden döşenmiş ve depremden en az tarımsal zararlar aşmak amaçlanmıştır.

Tablo 2: 1999 depremi sonrası tarım sektörüne yapılan harcamalar

KAMU SEKTÖRÜ:	YAPILAN HARCAMA:
DEVLET SU ISLARI GENEL MUDURLUGU	3.850 MIL- YAR TL
KOY HİZMETLERİ GENEL MUDURLUGU	505,1 MIL- YAR TL
ORMAN BAKANLIĞI	366,3 MIL- YAR TL

İmalat Sanayii

Depremden dolayı imalat sanayii de, bina, makine-teçhizat, mamul ve yarı mamul stok kaybı, vasıflı ve vasıfsız işgücü eksilmesi gibi etkileri ortaya çıkmıştır ve üretime ara verilen tesislerde üretim kaybı da oluşmuştur. Zarar gören bu yapılardan dolayı, sanayi çok büyük bir darbe almıştır. Toplam zarar gelecek senelerin de ihracat ve ithalat oranlarına yansımıştır (Özmen 73). Tablo 3: 10 veya daha fazla kişi çalıştıran imalat sanayii işyerlerinin deprem sonraki durumu

Tablo 3: 10 veya daha fazla kişi çalıştıran imalat sanayii işyerlerinin deprem sonraki durumu

Depremden Sonra Türkiye Ekonomisi

17 Ağustos depremiyle beraber, 1998 yılında 204.6 milyar dolar olan GSMH, 1999 yılında 185.9 milyar dolara düşerek, % 6.1 azalma yaşamıştır. Dış ticaret açığı da 1999 yılında 10.443 lirayken, 2000 yılında 22.337 liraya artmıştır (Aktürk 13-15). Zaten daralmakta olan Türkiye ekonomisi, 12 Kasım 1999 tarihinde gerçekleşen 7.2 büyüklüğünde olan yeni bir depremle daha da fazla zarar görmüştür. “Türkiye, 2000 ve 2001 krizlerinden önce, en yakın 1994 krizini yaşamıştır. Kasım 1999 depreminden 1 sene sonra başlayan Kasım 2000 ekonomik krizinin nedenleri, 1999 depremlerine olduğu kadar, 1998 Rusya krizi, politik istikrarsızlık, yurtiçi sermaye çıkışı ve faiz artmasıdır” (Uygur 10). Ülke ekonomisinin yeniden düzenlenmesi için Dünya Bankası ve IMF ile antlaşmalar imza-

lamıştır. Ayrıca Türkiye AB ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla Luxemburg Zirvesine katılmıştır (TCCB 1999).

Sonuç

1999 Marmara Depremi, yarattığı yıkımlardan, tahribatlardan ve neden olduğu can kayıplarından dolayı Türkiye’yi hem ekonomik hem de sosyolojik yönden etkilemiştir. Afet, Türkiye’nin nüfus olarak en kalabalık ve sanayi olarak gelişmekte olan bölgesinde meydana geldiğinden etkileri çok büyük ve uzun süreli olmuştur. Bu depremde Türk devletindeki afet yönetimi yeterli olmamıştır. Arama kurtarma ve ilkyardım çalışmalarında en büyük eksiklik koordinasyonsuzluk, personel yetersizliği ve donanım eksikliği olmuştur. Marmara depremi, yarattığı sonuçların ciddiliğinden dolayı ekonomik problemler uzun süreçte etkilerini sürdürmüşlerdir. Dönemin koşulları ve depreme karşı olan görüş ve bilgisizlik ele alındığında, deprem, toplum bilinçlendirilmesi ve hazırlıklı olmasının ve depremden sonra da sürdürülecek olan arama ve kurtarma çalışmalarının önemini ortaya çıkarmıştır.

Gelecekte yaşanacak herhangi bir afetten en minimum şekilde zarar görmek için, tüm yapılar, fabrikalar güvenli ve düzgün teçhizatla yapılmalı ve hepsi inşaat mühendisleri tarafından inşa edilmeli ve denetlenmelidir. Yapılar inşa edilirken, toprak da kontrol edilmelidir. TMMOB, depre-

me dayanıklı binalar inşa edebilmek amacıyla toplanmalı, araştıran ve denetleyen görevliler edinilmeli ve öncelikli olarak valilikler, il içindeki binaların güçlendirilmesi için harekete geçmelidir. Bu çalışmada sunulduğu üzere, 1999 Marmara depreminin Türkiye üzerindeki ekonomik etkileri ağır ve uzun soluklu olmuştur ancak önceden alınacak önlemlerle, tüm olumsuz etkilerinin önüne geçilebileceği kanıtlanmıştır.

Kaynakça

- academia.edu.tr. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Deprem Riskinin Araştırılarak Deprem Yönetiminde Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.”. 2010.
- aksa.com.tr. “Özel Durum Açıklama Formu.” Akso, 10 Haziran 2005.
- Aktürk, İsmail, “Doğal Afetlerin Ekonomik Performans Üstüne Etkisi: 1999 Yılında Türkiye’de “Meydana Gelen Depremler ve Etkileri.”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi. dergipark.ulakbim.gov.tr 2002.
- Aydın, Murat. *Türkiye’de Vergileme ve İşsizlik*. Ekv Basın Yayın, 2013.

- Bayer, Yalçın. “Yalova Aksa'da Neler ve Depremi Ekonomik Boyutu.”. Yaşandı?”. Hürriyet. 5 Eylül 1999. TMMOB Afet Sempozyumu. 2007.
- Bianet.org. “Siyanür Felaketi Aksa spo.org.tr. “TMMOB’ye Bağlı Odalar Kapatılsın!”. 2001. 17 Ağustos 1999 Depremi Bugününü Değerlendirdiler.”. TMMOB/bigpara.hurriyet.com.tr. “TÜPRAS’ta Zarar 1 Milyar Doları Aştı.”. 5 Eylül 1999. Oda Etkinlikleri. 2006.
- Danış, Hüsamettin. “Marmara Depremi ve Tüpraş Yangını.” Kocaeli.edu.tr. Deprem Sempozyumu 2005. Şengün, Hayriye. “Afet Yönetimi Sistem ve Marmara Depremi Sonrasında Yaşanan Sorunlar.”. Ankara Üniversitesi Açık Arşiv. 2007.
- DİE, “İmalat Sektöründe Depremi Ekonomik Etkisi Anket Sonuçları.” DİE-Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Ortak Çalışması, 1999. tcgb.gov.tr. “2000'e Girerken Türkiye, 1999 Yılı Gelişmeleri ve 2000 Yılı Hedefleri.” Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Süleyman Demirel. 25 Aralık 1999.
- Elibol, Orhan. “17 Ağustos Depremi Ekonomik Boyutları ile Orta Hasarlı Binaların Onarım- Güçlendirme Maliyet Analizleri ve Uygulamaları.” İstanbul Teknik Üniversitesi, polen.itu.edu.tr 2001. tmmob.org.tr. “ ‘TMMOB Depreme Duyarlılık Yürüyüşü Üzerine’ TMMOB Örgütülüğüne.”. 8 Haziran 2011.
- Great Quakes: Turkey. Constantine, Craig. 1999. Belgesel. Vantage Point Production. ttb.org.tr . “17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 Depremleri Sonrasında Geçici Yaşam Alanlarında Yaşayanların Sağlık Hizmetlerini Kullanımının Değerlendirilmesi”, Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi. Ağustos 2001.
- haber7.com. “1999 Depreminde Kaç Kişi Öldü?” 2005. Uygur, Ercan. *Krızden Krıze Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*. Türkiye Ekonomi Kurumu. 2001.
- hurriyet.com.tr. “Aksa'da Zarar 12 Milyon \$.”. 24 Eylül 1999.
- milliyet.com.tr. “Yalova'da Depreme Ayarlı Bir Saatli Bomba”. *Milliyet Blog.*, 2007.
- Özmen, Bülent. “17 Ağustos 1999 İzmit Körfezi Depremi Hasar Durumu (Rakamsal Verilerle). Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi Deprem Raporu. TDV / DR 010-53. Haziran 2000.
- Sünbül, A. Bengü. “1999 Marmara Depremi Sonrası Adapazarı Şehir Merkezi Hasar Durumlarının Analizi

Doğa
Selçuk

“Yahudi Kökenli Alman Bilim Adamlarının 1933 Türkiye Üniversite Reformuna Etkisi”

Giris

1933 yılında Almanya’da, Hitler hükümetinin faşist ve totaliter

kısa bir süreliğine de olsa sürdürebilmiştir. Bu dönemde Türkiye’de birçok

masası kararı alınmıştır. Prof. Malche’nin raporu ayrıca üniversite reformunun da ilk adımı sayılmıştır. Almanya’da Adolf Hitler’in Yahudiler üzerindeki ırkçı yaptırımları, eğitim verdiği kürsülerinden uzaklaştırılan birçok bilim adamını bir bakıma “beyin göçü” yapmak zorunda bırakmış, Türkiye’nin bu dönemde eğitim alanındaki “nitelikli kadro” ihtiyacı mesleklerini devam ettirebilmeleri için bu bilim adamlarına bir fırsat olmuştur.

Bu çalışmada, Darülfünun kapatıldıktan sonra hızla temelleri atılan İstanbul Üniversitesi ile birlikte başlayan üniversite reformu dönemi ve Almanya’dan Türkiye’ye göç eden Yahudi kökenli Alman bilim adamlarının bu reformdaki yeri ile etkileri incelenecektir.

Erken Cumhuriyet Dönemindeki Türk Devrimi İçerisinde Üniversitelerin Durumu

Türkiye’nin eğitim tarihine kabaca bakıldığında, medrese eğitiminin 17. yüzyıl itibarıyla etkisini kaybetmeye başladığı ve 1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı ile birlikte yönetimin eğitim alanında Batı tarzı kurumların açılışına önem verdiği, Batı’nın eğitim modelini örnek almaya başladığı görülmektedir. 1846 yılında yükseköğretime yönelik bir kurum açılmasının öngörülmesiyle birlikte 1863 yılında kurulan Darülfü-

<http://www.ataturkileveinkilaplari.com/ataturkundevrimleri/universite-reformu.html>

yönetiminde, Nazi yöneticilerine rejim düşmanlarından ve özellikle Yahudilerden kurtulma fırsatı sunan yasalar kabul ediliyordu. Üniversitele- rindeki kürsülerinden uzaklaştırılan çok sayıda Yahudi asıllı Alman akademisyenin Nazi Almanya’sını terk etmeye mecbur bırakıldığı bu yıllarda; genç Türkiye, Atatürk liderliğinde hem kökten bir devlet reformu hem de eğitim alanında üniversite reformu gerçekleştirmeye çalışıyordu. Her iki ülkenin tarihindeki bu ortak kesişme, Nazi Almanya’sındaki çoğu akademisyenin mesleklerini devam ettirme arayışını Türkiye’de bulmasına vesile olmuştur (Gülmez 237).

1863’ten beri varlığını sürdüren, ülkenin tek yükseköğretim kurumu olarak kabul edilen Darülfünun; Cumhuriyet’in ilk yıllarında varlığını

sosyoekonomik reform yapılırken kurum olarak ondan beklenen ilerlemeyi ve yenilenmeyi gösterememiş, reformlara karşı takındığı olumsuz tutumlarla toplumda ciddi bir dönüşüm yaratacak ve yararlı olacak bilimsel çalışmaların yapılmasına engel olmuştur. İnkılapçı bir değişim göstermeye çalışan ülkede tutucu bir karakter taşıyan Darülfünun’un bu bağlamda dönemin devlet ideolojisini yansıtamadığı ve suskun kaldığı gerekçeyle rejimle ihtilafa düştüğüne karar verilmiştir (Namal 14).

1863 yılında eğitim vermeye başlayan Darülfünun 1933 yılına kadar çeşitli aşamalardan geçerek varlığını sürdürebilmiştir. Ancak reform dönemindeki niteliksizliği üzerine bizzat Atatürk tarafından İsviçre’den çağırılan Prof. Albert Malche’nin hazırladığı rapor ile birlikte Temmuz 1933’te kapatıl-

nun, üniversite eğitimi vermeye başlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında iktidara gelmesiyle birlikte yükseköğretim alanında modern bir kurum oluşturmayı hedefleyen İttihat ve Terakki Partisi kurumun kadrolarında ciddi bir tasfiye yani kadro düzenlenmesi gerçekleştirmiştir (Dölen 4). 1919 yılına gelindiğinde ise İzmir'in işgalinden sonra bir yandan üniversitelerde işgale tepki gösteren protestolar düzenlenirken bir yandan da bazı akademisyenler Milli mücadele sürecine ve protestolara karşı çıkmıştır. Bu hocalara artan tepki ile o dönemde hükümetin de desteklediği bir eylem önderliğinde, bu akade-

misyenler için Darülfünun'dan uzaklaştırma kararı alınmıştır.

Bunun yanı sıra 1921'deki 493 sayılı kanun ile de kurum, özerklik ve tüzel kişilik kazanmıştır (Namal 28). Darülfünun, erken Cumhuriyet dönemine "İstanbul Darülfünunu" ismiyle girmiştir. Türk eğitim alanında yıllar boyunca pozitif ilimlerin okutulduğu bir kurum olarak erken Cumhuriyet dönemine kadar medreselerin etkisini

azaltmıştır. 1924'te yürürlüğe konan Tevhid-i Tedrisat yasası ile yeye'deki medreselerin etkisi azalmış, neticede Darülfünun ki tek yükseköğretim kurumu niteliğinde kalarak çok daha fazla önem kazanmıştır (Namal 29). Darülfünun kuruluş yılından erken Cumhuriyet döneminde varlığını sürdürülmüş olsa da, yıllar boyunca hem işleyişinde hem de yapısında birçok değişiklik geçirmiştir. Yıllar boyu Darülfünun'u değişen dönemlere uygun

hale getirmek üzere yapılmış tüm değişiklikler, rejim değişikliğinin konusu olduğu bu dönemde üniversite reformunda yapılması öngörülen yapısal ve işleyişsel değişikliklerin ne kadar gerekli olduğuna birer kanıt olmuştur (Namal 30).

Atatürk'ün Üniversite Reformuna Etkileri

Atatürk Cumhuriyet'in temellerini

atarken eğitimsiz kadrolarla çağdaşlaşma ve kalkınma olamayacağı düşünülür (Namal 30). Bu doğrultuda Darülfünun'un geniş çaplı bir reform ile revize edilip modernleştirilmesinde büyük bir katkısı olduğu görülmektedir. Çağdaşlaşmaya yönelik Cumhuriyet Türkiye'sinde üniversite de çağdaş seviyede olmalıdır (Namal 14). Erken Cumhuriyet döneminde çoğu devrim 1924-1928 yılları arasında yapılmasına rağmen eğitim alanındaki çalışmalar ancak 1930'lardan

sonra başlatılabildiği görülmektedir. 1923 tarihinden 1932'ye kadar Darülfünun'un kadrosundaki bazı öğretim üyelerinin Milli Mücadeleye ve sonrasında yeni rejime karşı cephe almaları isyanlar

doğurmuştur. Üniversite reformu yıllarına yaklaşıldığında, Türkiye'de çağdaş bilimlerin gelişebilmesi için kaygılar mevcutken ve fikir çatışmaları sürerken taşrada yeni bir yükseköğretim kurumu kurulması da öngörülmeye başlanmıştır (Namal 31). Eğitim alanındaki eksikliği gidermek, ülke adına ilim ve fende ilerlemek için ülkenin bir üniversite reformuna ihtiyacı olduğu ortaya konmuştur.

Çünkü, Osmanlı'dan devralınan ve dönemdeki tek üniversite özelliği taşıyan Darülfünun; Atatürk'ün devrimci görüşlerine ayak uyduramayan ve her ne kadar medrese özelliğinden arınmış olsa da her geçen gün modernleşen bu dönemde kendini reforme edemeyen bir kurum olarak kalmıştır. Bir başka bakış açısıyla üniversite reformu, Darülfünun'un revize edilmesinden ziyade Atatürk'ün kendisinden beklediklerini yerine getirebilecek durumda olmayan bir kurumu kapatması ve yeni baştan inkılapçı beklentilerini karşılayacak doğrultuda bir üniversite kurması olarak da düşünülebilir bir harekettir. Prof. Malche'nin raporu doğrultusunda Darülfünun'un kendinden bekleneni veremediği belirtilmiş, neticede çağdaş anlamda

1933'ten itibaren kapatılan Darülfünun'da çalışan 157 akademisyenden sadece 83'ü çalışmalarını sürdürebilirken kalanların da kurulacak yeni kurumla bağları kesilmiştir (Şalom Gazetesi).

Üniversite Reformunun Süreci, Alman Blim Adamlarının Üniversite Reformunun Şekillenmesindeki Yeri ve Reforma Katkıları

Türk eğitim alanında Almanlarla ilk ilişki I. Dünya Savaşı yıllarında kurulmuştur. Darülfünun'un üzerinde 1914 yılına kadar Fransız eğitim ekolünün etkisi varken bu yıllarda yapılan işbirlikleri sonucunda ülkeye 20 Alman, 1 Macar olmak üzere yabancı profesörlerin getirilmesiyle ülkenin eğitim sistemindeki Alman etkisinin temelle-

Devletlerarası ilişkilerdeki bu kesinti dönemi sebebiyle Alman profesörler Darülfünun'un yenilenmesine fazla bir katkıda bulunamamışlardır. Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu bu durumu "Darülfünun'un sürüklenmekte olduğu uçuruma onlar da ayaklarını kaptırdılar..." ifadesiyle anlatmıştır (Kuruyazıcı 40). Erken Cumhuriyet yıllarına gelindiğinde Almanya'daki Hitler zulmünden kaçan çok sayıda bilim adamı Türkiye'de mesleki yaşamlarını devam ettirebilme şansı bulmuştur. 30 Ocak 1933'te yönetime gelen Nasyonal Sosyalistler, politik düşüncelerini beğenmedikleri öğretim üyelerini eğitim sisteminden çıkartırken yurt dışına kaçmak için uğraşan zor durumdaki bu bilim adamlarına Prof. Schwartz önderlik etmiştir. Prof.

Schwartz'ın bu dönemde Türkiye'de büyük rol oynayan Prof. Malche ile ilişki kuması, bilim adamlarının Türkiye'de var olabileceğine dair bir umut kapısı açmıştır. 5 Temmuz 1933 tarihinde Prof. Albert Malche, Prof. Philipp Schwartz ile Prof. Dr. Rudolf Nissen eşliğinde İstanbul'da Maarif Vekili Dr. Reşit Galip ile görüşmüş, göçmen akademisyenlerin İstanbul Üniversitesi reformuna olası katkıları

<https://teyit.org/nazi-almanyasından-kacan-almancu-bilim-insanlarinin-turkiyeye-sigindigi-iddiasi/>

gerçek bir üniversite modelinin oluşturulabilmesi için 70 yıllık Darülfünun 1933 yılında revize olmak üzere kapatılmıştır (Namal 32). 31 Temmuz

ri atılmıştır. Ancak 1919 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması gereğince Türk-Alman ilişkileri biçimsel olarak sona ermiş, bu nedenle Alman profesörler ülkelerine dönmüş-tür.

hususunda açıklamalarda bulunmuştur (Şalom Gazetesi). Bunun yanı sıra bu akademisyenlerin ülkemize kazandırılması için, Türk üniversitelerinde çalışabilecekleri bir ortam hazırlanmaya başlanmıştır. Reform planlama-

manya ile ilişkilerinin bozulması tehdidini bile göze alarak bu fikre karşı çıkmış, profesörlerin Türkiye'deki görevlerine devam etmesini sağlamıştır. Hitler'in Türkiye'nin konuya bakışını ele aldığı raporu 1987'de Alman devlet arşivlerinde bulunmuş ve Türkiye Araştırmalar Merkezi tarafından kitap haline getirilmiştir (Şalom Gazetesi).

Almanya'dan gelen bilim adamları savaş bitene kadar Türkiye'de kalmış, bir bölümü savaşın bitmesiyle beraber eski vatanlarına dönmüş veya başka ülkelere gitmiştir. Ayrıca bu profesörlerden bazıları Türkiye'den ayrılmalarına rağmen ilerleyen yıllarda da kuruculuğunu üstlendikleri birçok kürsüdeki asistanları ve yetiştirdikleri doçentler ile bağlarını sürdürmüşlerdir. Bilim adamlarının bir bölümü ise, kendilerine vatandaşlık alarak ömürleri boyunca Türkiye'de yaşamışlardır. Genel olarak üniversite reformu ve Alman bilim adamlarının katkıları Türkiye'deki bilimsel anlayışa ve yapılan araştırmalara büyük derecede canlılık getirmiştir. Yahudi bilim adamları ve öğretim üyelerinin farklı üniversitelerde ders vermeleri dönem Türkiye'sinde kaliteli eğitim alan insan sayısını arttırmıştır. Atatürk, ülkeye yabancı bilim adamlarının getirilmesini desteklemenin yanı sıra Türk öğrencilerin de yurt dışına gönderilmesi konusunda da destekleyici bir önder olmuştur. "1924'te çıkarılan yasa gereğince ilk olarak 1928 eğitim öğretim yılında, sekiz farklı ülkeye toplam 42 öğrenci gönderilmiştir.

1930 yılında yabancı ülkelere eğitim gören öğrenci sayısı 288'e ulaşmışken, 1938 yılına gelindiğinde bu sayı 204'e düşmüştür" (Namal 16).

Sonuç

Türkiye'de yükseköğretimde modernleşme, 1933'te ülkedeki tek üniversite niteliği taşıyan kurum olan Darülfünun'un kapatılmasıyla başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğindeki üniversite reformunun başlamasıyla beraber aynı yıllarda Nazi Almanya'sından kaçıp mesleklerini devam ettirme arzusunda olan birçok Yahudi kökenli Alman bilim adamı ve öğretim görevlisi için Türkiye'de hazırlıklar yapılmış, bu hareketle çoğu bilim adamı için Türkiye bir sığınak olmuştur. Darülfünun'dan sonra açılan İstanbul Üniversitesi'nde Tıp, Edebiyat, Fen, İktisat ve Hukuk Fakülteleri'nde Yahudi akademisyenler eğitim vermeye başlamış, branşlarında birçok akademik başarıya imza atmışlardır. Üniversite reformunda bilim adamlarının katkılarıyla müfredatlar modernize edilmiş, fakültede basılı kaynakların, ders materyallerinin sayısı ve kalitesi artmıştır. Dönemde görev yapan birçok Türk öğretim üyesi de bu yabancı bilim adamları tarafından yetiştirilmiştir. "Öyle ki bugün Türk üniversitelerinde çalışan çok sayıda profesör, bu yabancı bilim adamlarının ya öğrencileri, ya da öğrencilerinin öğrencileridir" (Namal 19). Bir yandan da dönemdeki Türk bilim adamları, yabancı bilim adamlarının katkıları sayesinde Avrupa'nın tanıdığı ve özgün araştırmaları klasik

kitaplara geçmiş kişiler olma şansını yakalamıştır (Namal 19).

Yabancı bilim adamlarının yıllar boyu onca katkılarına rağmen II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıllarda çoğu, üniversitedeki kütüphanelerin ve laboratuvarların yetersizliğinden dolayı Türkiye'den ayrılarak eski vatanına dönmüş, kimileri ise başka ülkelere gitmiştir. Ancak, katkıları günümüzde sahip olduğumuz modern üniversite anlayışının temellerinin atılması konusunda erken Cumhuriyet dönemindeki Türkiye için önemli bir hızlandırıcı olmuştur (Namal 19).

Kaynakça

- Çalık, Ramazan. "Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)". tarihtarih.com.
- Dölen, Emre. "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. 10. Cilt 1. Sy. 1. 2008.
- Erdem, Ali Rıza. "Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası". *Belgi Dergisi*. Sy. 4. 2012.
- Gülmez, Gülnihal. "1933 Sonrası Türkiye'ye Sığınan Nazi Karşısı Aydınlar ve Karşılaştırmalı Edebiyatın İki Kurucu Adı: L. Spitzer ve E. Auerbach." *Türk Göçü 2016 Seçilmiş Bildiriler-1*. tplondon.com.tr. 2016.
- Kuruyazıcı, Nilüfer. "Farklı Bir Sürgün: 1933 Türkiye Üniversite Reformu ve Alman Bilim Adamları". *Alman D33 Edebiyatı Dergisi*. dergipark.gov.tr. 2012.
- Namal, Yücel ve Tunay Karakök. "Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)". *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Sy.1. 2011.
- "Türkiye'de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları." *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, sy.2. 2011.
- "Türkiye'ye Gelen Çoğu Yahudi Kökenli Alman Profesörler ve Albert Einstein." *Şalom Gazetesi*. 2008.

Ezgi Erdem

1960-1980 Yılları Arasındaki Göç Hareketleri ve Sinema

Giriş

2. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Türkiye siyasal ve ekonomik anlamda büyük bir sıkıntı içinde bulunmaktaydı. Amerika'nın Marshall planı ve diğer dış yardımlar Türkiye'nin ekonomik anlamda gelişmesini ve tarımda makineleşmesini sağlamada etkin bir rol oynadı. Tarımda teknoloji kullanımının artmasıyla insan gücü ihtiyacı azaldı, bu da 1960 yıllarında köylerden kentlere göçün başlamasına ön ayak oldu (Güreşçi).

1950-1960 yılları arasında ulaşım imkânlarının gelişmesi özellikle kırsal bölgelerde yaşayan insanların yaşam şekillerinde farklılıklar oluşmasına sebep olmuştur. Bu şekilde kentlere gidip gelmek kolaylaşmış ve 1960'lı yıllarda kentlerde iş imkânlarının artması etkeniyle de köylerden kentlere göçler başlamıştır. Göç hareketlerinin başlamasında tüketimin artması ve eğitim-sağlık olanaklarının büyük şehirlerde fazla olmasının da etkisi görülmüştür (Şen).

Bu dönemde göçün olumsuz yanları da yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Göç eden insanlar kent yaşamına uyum sağlayamamış veya eğitimsizlik sebebiyle işsiz kalmış veya kalıcı işlerde çalışmamışlardır. Çalışmaya gelenlerin nüfusunun artmasıyla kentlerde

çekilen işsizlik sıkıntısı bu dönemde kendini göstermeye başlamıştır. Bunların bir sonucu olarak nitelikli işçilerin yanında niteliksiz göçmen işçiler de kentlerde yer almaya başlamıştır. Böylece demografik anlamda kentlerde, sosyal statüsü düşük olan kitlelerin göç dönemi öncesine göre sayılarının arttığı söylenilebilir (Şen).

60'lı yıllarda kentlerde oluşan yeni göçmen işçi sınıflarının hak ve özgürlükleri için verdikleri uğraşlar, dönemin siyasetine yansımış ve "işçilere 61 Anayasasıyla grev ve toplu sözleşme hakkı tanınmıştır" (Şen). Dönem içerisinde gerçekleşen bu sosyal ve siyasal değişiklikler yazarlar ve yönetmenler tarafından işlenmeye başlanmıştır. Çıkan eserler okuyucular ve izleyiciler tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır.

1960'lı yıllar dünya sinemasında olduğu gibi Türkiye sineması için de geçirdiği değişimlerden dolayı önemli bir dönemdir. Yeşilçam filmleri ilgiyle karşılanmaya devam ettiği gibi Avrupalı filmler de toplumun elit ve genç kısmının ilgisini çekmekteydi. Göç ve sanayileşmenin sonucunda oluşan ekonomik ve sosyal durum, dönem sinemasının işlediği başlıca konular haline gelmişti. İç göçün olumsuz etkilerinden olan dış göç ve gecekondulaşmanın getirdiği toplumsal buhrandan da filmlerde bahsedilmiştir.

Göçün olumsuz sonuçlarından biri de gecekondulaşmadır. Gecekonduların ortaya çıkışı 1940'lara dayansa ve geçici olduğu düşünülse de özellikle göçlerin başlamasıyla daha da geniş alana yayılmışlardır. Gecekonduların varlığını sürdürmesinin sebepleri göç edenlerin gelirlerinin konut giderlerini karşılamak için yetersiz olması veya kentlerin kalabalıklaşmasından çıkan konut yetersizliğidir. Konaklama ihtiyaçları için yeterli maddi duruma gelemeyen işçiler, çözümünü gecekondulaşma yapılandırmaları başlatarak bulmuşlardır (Tugen, Türk).

61 Anayasasının sağladığı özgürlükle toplumsal gerçeklik filmleri çekilmeye başlanmıştır. İlk görevi mevcut toplumsal düzeni nesnel ve devrimci bir bakış açısıyla perdeye yansıtmak, ikincisi ise özgün, modern bir sinema dili oluşturmak olan toplumsal gerçekçi filmler 61 anayasasının sağladığı özgürlükle çekilmeye başlanmıştır (Daldal 58).

Toplumsal gerçekçi filmler, her ne kadar Yeşilçam'ın anlatı dilinden farklı, ayrı bir derinlik yakalayamasa da sinemanın gerçek sorunlar üzerine düşünce paylaşımını göstermesi bakımından önemlidir (Esen 166). Toplumsal gerçekçi içerikli filmler, göç ve kentleşme başlıkları dışında sosyal anlamda yaşanan sorunlardan olan aile içi değişim, kadın

ve erkeğin konumlanışını da konu almaktadır (Tugen, 1960-1980).

Kadın iş hayatı konusunda pasif, çocuklarına ve eşine bağlı bir ev hanımı rolünde, erkek ise ailesine bakmakla yükümlü ve ailede otorite sahibi olan rolündedir. Kız çocuğun annesine yardım eden, erkek çocuğun ise maddi anlamda babasına destek olan bir konumlanışı vardır. Metin Erkan, Halit Refiğ, Duygu Sağıroğlu ve Ertem Göreç gibi isimlerin toplumsal gerçekçilik bazında film yapan ünlü yönetmenler olmalarıyla beraber Muammer Özer ve Yılmaz Güney de dönemin sorunlarını yansıtan ve çözüm önerileri getiren yönetmenlerdendir (Şen).

Göçü Konu Alan Filmlerden

Örnekler

Gurbet Kuşları (1964)

Sanayileşmede kapitalizm sömürsünün ortaya çıkmasıyla çalışan kesim haklarını aramaya başlamıştır. Bu dönemde de dönemin gerçeklerini yansıtan toplumsal gerçekçilik filmleri ortaya çıkmıştır. Halit Refiğ toplumsal gerçekçi akımın öncülerinden biri olmuştur. Refiğ'in yönetmenliğini yaptığı *Gurbet Kuşları* filmi Turgut Özakman'ın *Ocak* adlı oyunun uyarlamasıdır. *Gurbet Kuşları*, Türk sinemasında göçü konu alan ilk filmidir (Kasım).

Film bir ailenin işlerinin kötüye gitmesiyle ve kentin çekiciliğine kapılmalarıyla köyden göç etmelerini konu almaktadır. Fakat para kazanma-

ya giden aile bireyleri gece hayatına kapılma, yanlış yollara düşme gibi sebeplerle ailenin geçimini sağlamaya katkıda bulunamamışlardır. Aile bireyleri, geldikleri yer olan Maraş'a dönmelerine sebep olarak kent hayatına ait hissedememe veya alışamama gibi nedenleri göstermişlerdir. Filmde

<http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/6402/gurbet-kuslari>

kentli-köylü ve kente tutunan tutunamayanlar arasındaki ikilem devamlı olarak gösterilmektedir (Çelik ve Tezcan). Aile öykünün ilerlemesiyle içten içe kopmaya başlamaktadır. Film, köylerden kentlere göç eden insanların karşılaştıkları sorunları hem bireysel hem ailesel hem de toplumsal bakış açısı üzerinden derince inceler ve izleyiciye gösterir. *Gurbet Kuşları*, Halit Refiğ'in en başarılı işlerinden biri ve fikirlerini en iyi biçimde topluma yansıttığı film olarak görülür. Bu izlenimi Refiğ, “ana fikri, genel yapısı ile o tarihe kadar yaptıklarım arasında düşündüklerime en çok yaklaşımdır” (aktaran: Şen) sözleriyle kendisi

de desteklemiştir. Toplum tarafından gerçekçiliği yansıtması sebebiyle Refiğ, Altın Portakal ödülü kazanarak takdir toplamıştır.

Bitmeyen Yol (1965)

Bu tür filmlerde etkin rol oynayan yönetmenlerden biri olan “Duygu Sağıroğlu'nun *Bitmeyen Yol* filmi ‘dinsel arınma’ teması ile birlikte kapitalist sömürüye ve tüketim toplumunun özellikle kent ortamındaki çirkin yüzüne duyulan öfkeyi yansıtır” (aktaran: Şen). *Bitmeyen Yol*, göçün sonuçlarından biri olan konut sıkıntısını da filmi gecekonduların çekimiyle başlatarak ele almaktadır (Şen). Sansür gerekçesiyle belli bir süre gösterilemeyen film, İstanbul'a çalışmaya gelen bir grup erkeğin hikayesini konu alır. Kentin olanaklarının etkileyciliği ve köydeki geçim sıkıntısı sebebiyle kente gelip yeterli parayı kazanmayı amaçlayan gençler, iş bulma konusunda sıkıntı çekmişlerdir. İş bulamayacaklarına karar verdikten sonra şehir içinde ayrılmışlardır. Filmde çalışma koşullarının zorlukları ve işçi hakları gibi konular üzerinde de durulmuştur. İşverenin yaşanılan bir olay karşısında “onlara bir şey olmaz, olan bizim paralara oldu” sözleriyle de insan yaşamının ekonomik beklentiler karşısında ne kadar önemsiz durumda olduğu gösterilmiştir. “Kahvehane gecekondulu erkeklerin hayal kurduğu, gecekondulu ise dağılan ailelerin beklentilerini ve ümitlerini temsil etmektedir” (aktaran: Çelik ve Tezcan).

Filmde göç ederek kolay bir şekilde zengin olabileme düşüncesi eleştirilmiştir. Kente göç ederek büyük şehrin etkisine kapıldıktan sonra insanların köy hayatına geri dönemeyeceğinin fakat aynı zamanda da insanların kente alışamadığından ve iş bulma zorluğu çektiklerine vurgu yapılmıştır (Güreşçi).

Umut (1970)

1970-1980 yılları süresince sinemaya yeni bir akım getiren 'devrimci sinema' nın en büyük isimlerinden biri de Yılmaz Güney olmuştur. Güney'in *Umut* filmi içerik bakımından toplumsal gerçekçiliği ön planda tutmasıyla Türk sinemasında bir dönüm noktası olarak önemli bir yer tutmaktadır. Filmin mekan gibi unsurları gerçeklikle oldukça orantılıdır (Tugen, Türk). İçerik bakımından ise Güney'in kendi hayatından esinlenmesi, kesitler kullanılması ve dönemin gerçekleri olan ekonomik-sosyal sorunları yansıtması sebebiyle toplumun gerçekliğinden uzaklaşmamıştır.

<http://sinemadb.blogspot.com/2012/12/bir-avuc-cennet.html>

Film 1970'lerde Adana'da yaşama alanlarına çevirmeleriyle bulunan bir ailenin hikâyesini anlatmaktadır. Başkarakter olan Cabbar'ın yerlerini gösterirler. Ailenin kent uzun saatler boyunca çalışmasına rağmen eşine, çocuklarına ve annesine bakabilecek miktarda bir geliri yoktur. Bu sıkıntıdan kurtulmak amacıyla arkadaşları Hasan ile her türlü işe girer. İnsanlara ve kendi ailesine bile şiddet göstermektedir. Şiddet unsurunun Yılmaz Güney'in filmlerinde imza olarak kullandığı bir konu olduğu da görülebilmektedir. Cabbar, bu şiddet yanlısı davranışlarına rağmen hala çocuklarını okutmak istemekte ve bunun için para kazanmaya çalışmaktadır. Kendisinin bulunduğu duruma gelmelerini istememektedir. Cabbar'ın atının çalınmasıyla yaşanan olay da zengin adamla çıktığı mahkemede Cabbar'ın haklı olmasına rağmen zengin adamın haklı gösterilmesi ve Cabbar'ın ötekileştirilmesi toplumdaki sınıf farklılığı ve ayrıcalıkların olduğunun bir göstergesidir.

Umut, Cabbar'ın piyangodan Kazandıkları parayı konaklamak para kazanacağı beklentisinin bir göstergesidir. Bu beklenti de onu mutlu etmektedir. Bu sebeple umut kelimesi Cabbar için para ve mutluluk anlamını taşımaktadır (Tugen, 1960-1980).

Bir Avuç Cennet (1985)

Film ailenin ekonomik durumu üzerine işlenmektedir. *Bir Avuç Cennet* kente göç eden aile umutsuz bir şekilde kent hayatına başlasa da daha sonrasında buldukları minibüste yaşamaya başlarlar ve köye geri dönme fikrini düşünmezler. Minibüsü

gecekondulaşmasındaki hayatı ve köydeki hayatı karşılaştırdığı zaman kadının köy hayatına göre daha fazla söz sahibi olabilmesi, çocukların yeni arkadaşlar edinmesi ve evin erkeğinin tarlada çalışmak zorunda olmuyor olması kent getirileri olarak değerlendirilmektedir. Annesi çocuğunu elinden geldiği sürece okutmak istese de babası içinde bulunduğu ekonomik buhrandan dolayı çocuğun çalışıp gelir kazandırmasını daha mantıklı bulmaktadır (Şimşek). Etraf sakinlerin tarafından çevre kirliliği yaratan olarak adlandırılan aile daha sonrasında çadırda yaşayarak kent hayatına devam etmektedir. Kentin getirilerinden beledikleri gibi yararlanamaları da umutlarını kesmeyerek ve kent hayatının etkisinden çıkamayarak buldukları yerde yaşamaya devam etmişlerdir.

Kazandıkları parayı konaklamak yerine radyo için harcayan aile kentli gibi yaşamaya başlamış ve toplumun ürünleri kullanmaya başlamıştır. Her ne kadar şehrin merkezinden uzakta bulunsalar da şehrin etkisinin her türlü onlara ulaştığı söylenebilir. Böylece şehir hayatının, göç eden bir aileye etkisi izleyiciye gösterilmektedir. Kente önceden göç edenler kendilerini kentli olarak benimsemeye hatta sonradan gelenleri köylü olarak tanımlamaya başlamaktadırlar. Bu sebepten dolayı yeni göç edenler topluma yabancılaşmaktadır. Aile diğer göç edenlerden

ve kentlilerden uzak bir bölgede bulunsa da kentin getirisi olan insan ilişkileri eksikliğini hissetmektedir. Bu da kent içindeki yabancılaşma ve yalnızlık duygularını desteklemektedir. *Bir Avuç Cennet*, köylünün çaresizliğini toplumsal gerçekçilik üzerinden göstermektedir.

Filmlerde üzerinde durulan bir başka konu da kadınlar, toplum içindeki rolleri ve ailedir. İncelenen filmlerin tamamında erkek otorite olarak kabul edilmektedir. Erkek figürünün isteklerine göre kadınlara ve çocuklara söz hakkı verilir verilmeyeceği gösterilmektedir. Özellikle *Gurbet Kuşları* ve *Bitmeyen Yol* filmlerinde kadına bakış, ahlak çerçevesi içindedir. Olaylar süresince erkeklerin değil kadınların ahlakı sorgulanmaktadır. Kadın her zaman kontrol edilmesi gereken ve yanlış davranışta bulunma potansiyeline sahip olmaktadır. Erkek, kadının sorumlusu gibidir. Bu sebeple kadın namusunu kirletecek bir şey yaptığında erkeğin de namusu kirlenir. Bunu engellemek için kadın erkeğe oranla daha az sosyal olmakta ve erkeğin kontrolünde olmaktadır (Pişkin).

Sonuç

Sinema, siyaset ve toplumsal hayat iç içe olan ve birbirlerini etkileyen kavramlardır. Siyasette yaşanan değişimler toplumun sosyal hayatını da değiştirir ve bu yeni düzen yönetmenler ve yazarlar aracılığıyla dönemin sinemasına yansıtılır. 1960-1980 arası süreçte gerçekleşen köylerden kentlere göç Türk sinemasına yansı-

mıştır ve filmler göçün beraberinde gelen toplumsal, ailesel ve bireysel sorunları konu almıştır. *Gurbet Kuşları* ve *Bitmeyen Yol* filmleri iç göçü konu alan ilk filmlerdir. İncelenen filmlere bakıldığında kentlilerin köylüleri istemediği ve köylülerin kent hayatına tutunamadığı görülmektedir. Fakat kent hayatının çekiciliğine karşı koyamamak göç edenleri buldukları maddi sıkıntıdan çıkarmaya yardımcı olamamıştır. İki filmde de kentlilerin köylüleri istememesi ve göç eden köylülerin de para kazanmaya başlamasıyla kentlilerin tüketim alışkanlıklarını benimsemeleri gösterilmektedir. Dönemin filmleri gerçek hayatı yansıtmakta olduğu gibi göçün olumsuz taraflarını da izleyiciye aktarmaktadır. Kente tutunamama veya kente ait hissedilemese de köy hayatına geri dönememe gibi gerçeklerin yaşandığını, bu süreç içerisinde yaşanan kentli-köylü çatışmalarını, insan ve işçi haklarını, ailenin kentten nasıl etkilenebileceğini ve aile içindeki bireylerin rollerinin dönemki önemini göstermenin filmlerin ana amacı olduğu söylenilebilir.

Kaynakça

Çelik, Hayat ve Tezcan, Senem. "Türk Sinemasında Göç Temalı İstanbul Filmle-ri Üzerinden Kentlerdeki Mekânsal ve Toplumsal Değişimlerin İncelenmesi". Dergipark.gov.tr. 17 Nisan 2018.

Daldal, Aslı. *1960 Darbesi ve Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik*. İstanbul: Homer Kitabevi. 2005.

Esen, Şükran. *80'ler Türkiye'sinde Sinema, İstanbul*. Beta Basım Yayım. 2000. 1. Baskı.

Güney, Yılmaz. *Umut*. 1970. Film.

Güreşçi, Ertuğrul. "Türkiye'de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri". Dergipark.gov.tr. 22 Şubat 2018.

Kasım, Metin. "1960'lı Yıllarda Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik". Dergipark.gov.tr. 25 Şubat 2018.

Pişkin, Günseli. "Türkiye'de Göç Ve Türk Sinemasına Yansımaları:1960-2009". Dergipark.gov.tr. 25 Şubat 2018.

Refiğ, Halit. *Gurbet Kuşları*. 1964. Film.

Sağıroğlu, Duygu. *Bitmeyen Yol*. 1965. Film.

Şen, Aygün. "60'lar Türkiye Sinemasında İç Göç". Academia.edu. 22 Şubat 2018.

Şimşek, Ayşe. "1980'li Yıllar Türk Sinemasının Kentleşme Olgusuna Yaklaşımı". Dergipark.gov.tr. 25 Şubat 2018.

Tugen, Bahar. "1960-1980 Darbeleri Arasında Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu Ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri". Dergipark.gov.tr. 22 Şubat 2018.

Tugen, Bahar. "Türk Sineması'nda Düşünce Oluşumu: 1960-1980 Dönemi Yönetmenleri ve Filmleri". Dergipark.gov.tr. 22 Şubat 2018.

Özer, Muammer. *Bir Avuç Cennet*. 1985. Film.

Mert Erkan

1970’li Yıllarda Türkiye’deki Sansür Uygulamalarının Devrimci Sinemaya Etkileri

Giriş

Türkiye’de sanatın ve sanatçının özgürlüğü ülkenin tarihi boyunca tartışmalı konulardan biri olmuştur. Sanatçı, duygu ve düşüncelerini ifade ederken, dile getirilemeyen fikirleri de sanatının bir parçası haline getirmek istemiştir. Sanatçının bu cüretkâr tavrı ülkenin tarihinde sanatçı ile hükümetini belli noktalarda karşı karşıya getirmiştir. Türkiye tarihinde sinema, bireyle sanatçı arasında somut bir bağ kurması bakımından devletle sanatçının çatıştığı önemli bir sanat dalı konumundadır. Türkiye’nin siyasi olarak en çalkantılı dönemlerinden biri olan 1970’lerde devrim sinemacılığı adı altında fikirlerini sanatının bir parçası haline getirmek isteyen sinemacılar, devletin sansür uygulamalarıyla karşı karşıya kalmıştır. 1970’ler Türkiye’de devletin sansür uygulamaları devrimci Türk sinemasının gelişimini baltalamıştır.

1960-1970’lerde Türkiye’de Siyasi Yaşam

Türkiye’de 1960’lar, Cumhuriyet Dönemi’nin ilk askeri darbesi ile başlamıştır. Bu askeri darbe neticesinde 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti’nin on yıllık iktidarı son bulmuştur. Demokrat Parti dönemi boyunca iktidarla muhalefetin ilişkilerinin gerginliği iktidar partisini siyasi başarısızlıklara sürüklemiştir. Bu gerginlik

ortamında halk bölünmüş, ülke istikrarını kaybetmeye başlamıştır. Bütün bunların sonucu olarak Türk Silahlı Kuvvetleri’nden bir grup subay Demokrat Parti’nin ülkeyi bir baskı rejimine götürdüğü gerekçesiyle 27 Mayıs 1960’ta yönetime el koymuştur (Akıncı 60-61; Bulunmaz 211).

1960 yılında gerçekleşen darbeden sonra düzenlenen 1961 anayasası, temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından Demokrat Parti dönemine göre daha özgürlükçü kabul edilmektedir. Dönemin getirdiği özgürlük ortamında öğrenci hareketleri hız kazanmış, ülke içinde sosyalizmin etkisinde kalan sol kesimle milliyetçiliğin etkisinde kalan sağ kesimin çatışmaları yoğunlaşmıştır. Türkiye, 1968 yılında Paris’te yaşanan öğrenci olaylarının etkileriyle beraber ideolojik çatışmalarla siyasi bölünmelerin yaşandığı bir ülke haline gelmiştir. Bu dönemde oluşan milliyetçi gruplarla halkçı gruplar, 60’lı yılların bölünmüşlüğü’nün siyasi arenada yansımaları olmuştur (Bırol 48).

1970 yılında öğrenci hareketleri sonucunda hayatını kaybedenlerin sayısı on sekizi bulmuştur. İşçi yürüyüşlerinin de sıklaşmaya başladığı bu dönemde işçiler, dönemin iktidarı Adalet Partisi’nin işçi sendikaları kollarında yapmayı tasarladığı değişikliklere tepki göstermiştir. Halk tabanında bir devrim arayışı başlamıştır.

12 Mart 1970 tarihinde, üç kuvvet komutanı, bir genelkurmay başkanı’nın imzasını taşıyan muhtıra Başbakan Süleyman Demirel’e verilmiş ve başbakan istifaya zorlanmıştır. 1973 seçimlerine kadar otoriter, devletçi-reformist bir tek parti yönetimi hâkim olmuştur (BBC Türkçe).

1960-1980 Yılları Arasında Türk Sinemasında Sansür Uygulamaları

1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlük ortamında, Türk sinemasında politik konular ve döneme damga vurmuş ideolojilerin filmlere yansımaları daha net görülmeye başlanmıştır. Beyaz perdede politikleşmenin hız kazandığı 1960-1980 döneminde devlet, halkına sunmakta olduğu ideolojiye ters düşen ideolojilerin propagandasının yapılmasına karşı bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamaların yanı sıra devlet, kendi ideolojisinin getirdiği ahlaki değerleri insanlara aşlamak babında sanata tek elden yön vermeyi amaçlamıştır. Devlet tarafından sanata getirilen bu sınırlamalar genel olarak sansür adı altında incelenmektedir. Sinemada sansür, yalnızca filmlerin yasaklanması yoluyla yapılmamış, sinemacıların ideolojilerinden dolayı hapis cezaları almalarına kadar varmıştır.

Hükümetin yaptığı bu uygulamalar “sinematografik hürriyet” kavramına ters düşmüştür (Özdemir 2).

<http://www.otekisinema.com/susuz-yaz-1963/>

Örneğin, Metin Erksan'ın 1963 yapımı *Susuz Yaz* filmi su kaynaklarının mülkiyeti gibi evrensel bir konu hakkında yaşanan tartışmaları işlemiştir. Hikâyenin ana kahramanı Osman, komşu tarlalara su sağlayan akarsuyun kaynağına sahiptir ve akarsuyun suyundan önce kendi faydalanıp, sonra komşu tarlalara vermeye karar vermiştir. Osman'ın küçük kardeşi Hasan bu durumdan içten içe rahatsız olmaktadır fakat kendinden yaşça büyük ağabeyinin kararına karşı çıkamamaktadır. Komşu tarlaların sahipleri, yaşanan su sorunu hakkında Osman'a dava açmış ve bu davayı kazanmışlardır. Osman'ın davadan sonra arkı yeniden kapatması üzerine silahlı çatışmalar olmuştur ve bir köylü ölmüştür. Jandarmalar Osman ve Hasan'ı götürmüşlerdir. Osman, Hasan'ı cezayı üstlenmeye ikna etmiştir ve Hasan sekiz yıl hapse mahkûm edilmiştir. Tarla sahipleri çaresiz durumun üzerine Osman'dan suyu satın almak zorunda kalmışlardır. Hasan kendisine af çıkması üzerine köyüne geri dön-

müş, Osman'ı öldürmüştür (Coş 30-31). Film Türkiye'nin dışarıya kötü gösterildiği gerekçesiyle sansür kurlundan geçememiştir. Gizlice yurt dışına çıkarılan film Berlin Film Festivali'nde birinciliğe layık görülüp "Altın Ayı" ödülünü kazanmıştır (Dursun 2).

Susuz Yaz filmi de görüldüğü gibi 1960'lardan itibaren Türk filmleri toplumsal konular etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde sanatçının en büyük kaynağı toplum olmuş, toplumsal olaylar sanatçıyı ve sanatını etkilemiştir. "Toplumcu gerçekçi" olarak nitelendirilebilecek filmler bu dönemde gösterime girmiştir. Lakin sansür uygulamaları neticesinde bu filmler birkaç yönetmenin çabalarıyla çekilebilmiştir ve güçlü akımlar yaratacak güçte olamamışlardır (Dursun 27). Metin Erksan gibi toplumsal konulara değinip sansür engeline takılan sinemacılardan bir diğeri de Yılmaz Güney'dir. Yılmaz Güney, dönem siyasetini ve toplumsal olayları başarılı bir biçimde yansıtmaya bakımdan dönemin sinemacıları arasında önemli bir isim olmuştur. *Umut* (1970), *Arkadaş* (1974) filmleriyle toplumsal yapıyı ele alan Yılmaz Güney'in filmlerinin sansürlenmiş olmasının nedeni yalnızca filmlerin içeriği olmamıştır. Marksist ideolojiye sahip olduğu bilinen Yılmaz Güney, sansür kurulu tarafından objektif değerlendirilememiştir (Tugen 162; Dursun 36). *Umut* filminde fakir-zengin çatışması işlenmiş, fakirin haklarının zenginin haklarına göre daha az korunduğu gözler önüne serilmiştir. Hikâyenin kahr-

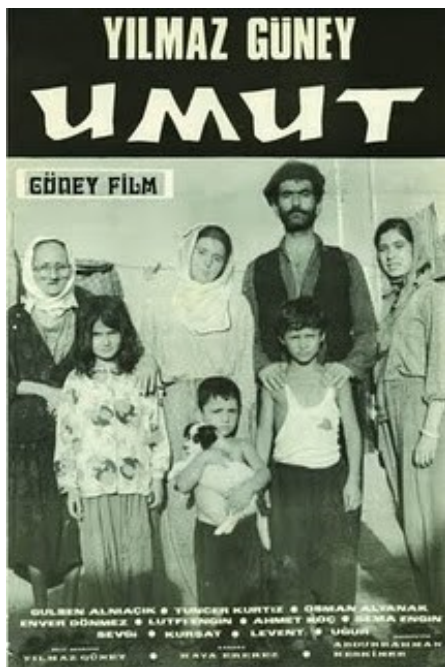
manı Cabbar hayatını faytonuyla kazanmaktadır. Faytonuyla bile büyük bir geçim sıkıntısı çeken Cabbar, bir gün zengin bir adamın otomobiliyle atına çarpması sonucu atını kaybetmiştir. Polisin zengin adama arka çıkması üzerine Cabbar elindeki her şeyi kaybetmiştir. Hikâye, geçimini sağladığı unsuru kaybeden çaresiz Cabbar'ın çektiği zorluklar üzerine şekillenmiştir. Toplum ve sisteme dair verilen bu mesaj sansür kurulu tarafından sansürün gerekçesi olarak gösterilmemiştir (Özdemir 3-5). Sansür kurulunun sansür süreçlerinde gerekçe olarak filmlerin Türk kültürüne uygun olmaması, müstehcen içerik barındırması gibi genel unsurları göstermesi devletin sansür uygulamalarında baskıcı bir imaj yaratmak istememesinden kaynaklanmaktadır.

Sansür Uygulamalarına Tepkiler ve Devrimci Sinemacılar

Yılmaz Güney ve Metin Erksan sinemacılıkları bakımından toplumun gerçeklerini beyaz perdeye taşımış olsalar dahi farklı ideolojileri benimsemişlerdir. Bu durum Adalet Partisi'nin 1965 yılında iktidara gelmesinden sonra iki yönetmenin sinemada farklı eğilimler göstermesine sebep olmuştur. İnsanların üretim araçlarına göre konumları temel alınarak sınıflandırılmasının doğru olmadığını savunan Metin Erksan, sinemada daha milliyetçi, tutucu bir bakış açısına eğilmiştir. Yılmaz Güney ise toplumdaki sınıflandırmaların çatışmalar doğurduğunu savunmuştur (Hakan, Barış 321-322; Tugen 162).

Türk sinemasının yönetmenlerinden biri olan Erden Kıral, Atilla Dorsay'ın kendisiyle yaptığı bir söyleşide Metin Erksan ile Yılmaz Güney sinemalarının farkından böyle bahsetmiştir:

“Sansürün yasakladığı daha önceki, örneğin 60'lı yıllarda yapılmış bazı filmler var. Metin Erksan'ın yaptığı filmler, *Susuz Yaz* gibi, o sırada filmlerde çelişkiler ve sorunlar gösterilir, sonra bir kaymakam ya da jandarma subayı gelir ve sorunları çözerdi. Ordu gençlik, aydın el ele ideolojisi, devletçi bir ideoloji egemendi. Bir sınıfsal tarih bilinci hiçbir zaman ortaya konmamıştı ama Yılmaz'ın belki el yordamıyla ancak *Umut* filmiyle başlattığı bir süreç vardı. Daha çok sınıflar ve sınıflar arası hatta sınıfların kendi aralarındaki çelişkilerden söz eden filmler yapılmaya başlandı. Oradaki ana ayrım budur...” (Hakan, Barış 321-322)

<http://www.filmlestirisi.com/elestiri/umut>

Yılmaz Güney'in bu dönüşümcü eğilimi devrimci sinemanın temeli olmuştur (Dursun 27). 1968 yılında Türk Sinematek Derneği'nden ayrılan bir grup genç, politik ve sanatsal olarak sahip oldukları devrimci fikirler ışığında devrimci sinemayı başlatmışlardır. Devrimci sinemanın yaratıcıları kendilerini “Genç Sinemacılar” olarak adlandırmış, “Genç Sinema” dergisini çıkartarak Marksist ideolojilerini basında var etmişlerdir. Genç Sinemacılar için sanat, toplumla var olmaktadır. Toplum halktır ve halk kavramıyla belirtmek istenen kesin bir şekilde işçi sınıfıdır. Sanat toplumla birlikte var olduğundan Genç Sinemacılar hem var olan düzene, hem de bu düzenin getirdiği sinemaya karşı çıkmıştır (Bildiri 2-3; Hakan, Barış 319).

Genç Sinema hareketi başarılı bir hareket olmamıştır. Bunun bir takım sebepleri vardır. Bunlardan biri, hareketin 1968 yılından beri yükselen sol siyasetiyle birlikte ivme kazanmasına rağmen 1971 Muhtırası sonrası yeni kurulan hükümet tarafından tamamen sonlandırılmış olmasıdır. Derginin editörleriyle birlikte birçok sinemacı hapse girmiştir. Muhtıradan sonra devrimci Türk sinemasının faaliyetlerinin bir anda son bulması yeni kurulan hükümetin farklı ideolojiler içeren filmlerin çekilmesine ve vizyona girmesine sıcak bakmayacağına habercisi olmuştur. Hareketin başarısız olmasının bir diğer nedeni, belki de en önemlisi, Genç Sinemacılar'ın faaliyetlerini sürdürdükleri dönemde uğruna çalıştıkları ideolojilerini beyaz

perdeye yansıtma konusunda kısır kalmış olmalarıdır. Genç Sinemacılar asıl işleri olan sinemacılıktan çok, kendileri için ideal sinemanın ve ideal toplumun propagandasını yapmakla meşgul olmuşlardır. Böyle bir ortamda da halka nüfuz edememişlerdir.

Devrim sineması, Genç Sinema dergisinin kapatılmasıyla son bulmuştur. Bu dönemde hapse giren dergi editörleri, aralarında Yılmaz Güney, sinemaya ve basına uygulanan sansür uygulamalarına kurban gitmişlerdir. Devrim sinemasının varlığının devam etmesi, yine bu sansür uygulamalarına rağmen gerçekleşmiştir. Sinemada Marksist ideolojinin 1970'lerde sansür uygulamalarıyla olan çatışması, Yılmaz Güney'in hayatı ve filmleri incelendiğinde açıkça görülmektedir.

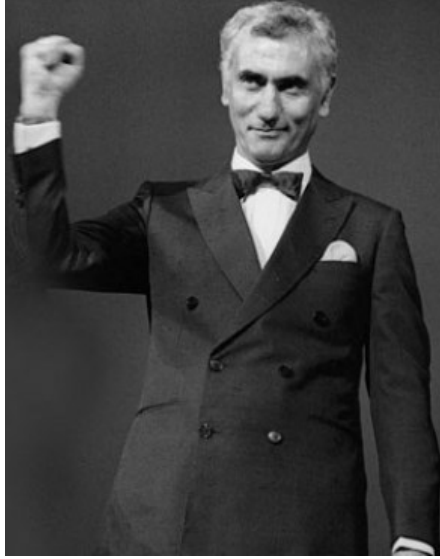
Yılmaz Güney, en başarılı devrimci sinemacı olarak 1970'lere filmleriyle damga vurmuştur. Genç Sinemanın başarısız olması üzerine, sinemacılık faaliyetlerine tek başına yol vermiştir. Marksist ideolojisini, bu dönemde çektiği filmlerde görmek çok zor değildir. Bu filmler, çoğu kez devlet eleştirisi taşımaktadır (Dursun 36-37). Konular, filmde filme farklılık göstermekle beraber, devletin polis, mahkeme, ordu gibi kurumları Yılmaz Güney filmlerinde sıkça kendini göstermektedir. Bu kurumların filmlerdeki varlığı, Yılmaz Güney'in Marksist ideolojilerinin bir sonucudur. Devlet, toplumsal çatışmaların merkezindedir ve polis, ordu gibi kurumlarla egemen gücüne sahiptir. Toplumdaki egemen sınıfın devleti oluşturduğu görüşünün

temeli, bu kurumların varlığıyla anlam kazanmaktadır.

Bütün bunlara ek olarak, polisin ve ordunun halk tabanına, namı diğer işçi sınıfına bu kadar yakın olması Yılmaz Güney'e sinemada "işlenmesi gereken" birçok fikir de sunmaktadır.

Yılmaz Güney, filmlerinde eleştirdiği egemen sınıftan 1970'lerde kendisi de muzdarip olmuştur. 1971 yılında İsrail Başkonsolosu'nun öldürülmesinden sorumlu Türk Halk Kurtuluş Cephesi üyelerini sakladığı gerekçesiyle iki yıl hapis cezasına ve sürgüne mahkum edilmiştir. Buna rağmen bir sinemacı olarak faaliyetlerine devam eden Yılmaz Güney, 1971 yılında *Baba* filmini çekmiştir. Bu film Adana Altın Koza ödülüne layık görülmüş olsa bile, Yılmaz Güney'in politik kimliği yüzünden ülkede gösterimine izin verilmemiştir. (Ek 1)

Devletin, kendisine karşıt bir ideolojiye sahip bir yapımcının filminin başarısına müsaade etmediği çok açık bir şekilde görülmüştür. 1974 yılında hapisten çıkan Yılmaz Güney aynı yıl *Arkadaş* (1974) filmi çekmiştir. Bu film de *Umut* filmi kadar siyasal söylem barındırmıştır (Dursun 46). 1970'lerin sinemasında böylesine etkili bir isim haline gelmiş olan Yılmaz Güney'in bir devrimci sinemacı olarak önemi dünya görüşüyle eserlerini bir arada var etmeye çalışmış olmasıdır. 1970'lerde Genç Sinemacılar'dan sonra sansür uygulamalarına rağmen başarı yakalayabilmiş çok az sinemacı vardır.

<https://www.haberler.com/bugun-yilmaz-guney-in-dogum-gunu-5857363-haberi/>

Sonuç

Devrim sineması 1970'lerde sansür engeline takılmıştır. Fikirlerini olduğu gibi sanatında var etmeyi amaçlayan yönetmenlerin filmleri izleyicileriyle buluşamamıştır. Ülkenin politikacılarının sanata, daha özel bir deyişle sinemaya bakış açıları sanatçıların ideolojilerine göre şekillenmiştir. Siyasetçilerin bu tutumu yalnızca sanatla da sınırlı kalmamıştır. Her türlü basın yayın organı belli durumlarda sansürlenmiş, devletin çıkarları gözetilmiştir. Özgür basından, özgür sanattan yoksun bir baskı rejimi hâkim olmuştur. Açıkça görülmektedir ki, en özgün sanatsal çalışmalar, fikirler, haberler özgür ortamlarda üretilebilmektedir. Bir ülkenin sanatının özgürlüğü, o ülkedeki bireylerin refah seviyesi hakkında ipuçları verebilmektedir. Sanatın özgürlüğü, refahı ve mutluluğu hedefleyen ülkeler tarafından sağlanmalı ve korunmalıdır.

Kaynakça

Akıncı, Abdulvahap. "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri". Dergipark.gov.tr, 2014. Web. 4 Mart 2018.

BBC Türkçe. "Arşiv Odası: 1970'lerde Dünya ve Türkiye, 31 Aralık 1979". Video. 2015. 4 Mart 2018.

Birol, Sinem. "1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü". Journals.istanbul.edu.tr. 2012. Web. 4 Mart 2018.

Bulunmaz, Barış. "Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları." Dergipark.gov.tr. 25 Kasım 2017.

Coş, Nezih. "Hangi Toplumsal Gerçekçilik? 'Susuz Yaz' ". *Yedincü Sanat* 1975: 30-31.

"Bildiri". *Genç Sinema* 1967.

Dursun, Burak. "Yılmaz Güney Sinemasında Devlet Temsili". T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Sinema ve TV Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi". Eylül 2009. Web. 3 Mart 2018

Hakan, Fikret ve Barış, Şafak. *Türk Sinema Tarihi*. İnkVâp. 2008.

Onaran, Alim Şerif. "Sinematografik Hürriyet". Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Tetkik Kurulu, 1968. Print.

Özdemir, Selin. "Beyaz Perdede Sansür Kuşağı". Umut.org.tr. 2014. Web. 4 Mart 2018.

Tugen, Bahar. "Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu: 1960-1980 Dönemi Yönetmenleri ve Filmleri". Dergipark.gov.tr, 2014. Web. 4 Mart 2018.

Özgün Özgüven

“Dönemin Siyasi Tutumu Işığında 6-7 Eylül Olayları”

Giriş

Milli mücadele döneminde Yunanlıların Batı Anadolu işgali Türk Devletiyle Yunan Devletini siyasi ve askeri olarak karşı karşıya getirmiştir. Bununla birlikte, Türk topraklarında bulunan gayrimüslim azınlıkların mücadele dönemi boyunca düşman güçleriyle yakın ilişki içerisinde bulunması, Türk toplumunun gayrimüslim halka karşı olumsuz tavır geliştirmesinin nedenlerinden biri olmuştur (Gürcan 47). Bizans İmparatorluğunun yeniden dirilişini temel alan “Megali İdea” 18. yy’dan itibaren Yunanistan’ın genel ülküsü olmuştur. Bu ülkü; Batı Anadolu, Karadeniz, Ege Adaları ve Kıbrıs’ın Yunanistan toprakları oluşunu savunmaktadır. Bu bağlamda “Enosis” ideali ise Kıbrıs’ın Yunanistan ile birleşmesini amaçlar, yani Megali İdea’nın bir parçasıdır. Trablusgarp Savaşı ile İtalya’ya şartlı

olarak bırakılan 12 Adanın II. Dünya Savaşı sonrası Yunanistan’a verilmesi “Yunan Megali İdea’sı için kıskırtıcı bir unsur olmuştur” (Gürcan 10), “zira Yunanistan gözünü Kıbrıs’a da dikerek ‘Enosis’ kavramı altında yeni isteklerini dile getirmiş”tir (Güven 2).

Lozan Antlaşması ile iki taraf arasında toprak sorunlarının büyük bölümü çözülmüş, ciddi sosyolojik ve ekonomik sıkıntılara neden olan fakat her iki devletin fikri birliği ile alınan “nüfus mübadelesi” kararı gerçekleşti-

rilmiş, nihayet 1930’da imzalanan 1955 yılında zirve noktaya ulaşmıştır. antlaşmalar ve aynı yıllarda Atatürk (Değerli Sarıkoyuncu 89). Güçlenen ve Venizelos’un uzlaşmacı yaklaşımı sayesinde, Yunanistan ve Türkiye Cumhuriyeti arası ilişkilerde iyileşme süreci gözlenmiştir. Fakat Kıbrıs meselesi ile Türkiye ve Yunanistan’ın birbirlerine karşı izlediği ılımlı politika 1945’te son bulacaktır (Gürcan 8).

<https://ipa.news/tr/2018/09/06/6-7-eylul-olaylari-bir-ozel-harp-isidir/>

1950’lerde Kıbrıs’ta kuvvetlenen bağımsızlık mücadelesi sırasında adada bulunan Rumlar, Kıbrıslı Türklerin adadan uzaklaşması için Türklere baskı uygulamaya başlamıştır (Akalm).

Türk Hükümeti 1954’e kadar gerek zarar görebilecek Balkan Antantı nedeniyle gerek de Batı bloğuyla ilişkileri güçlendirmeye verilen önem (Tansel 26) sonucu soruna sessiz kalırsa da, Türk kamuoyunun olaylara karşı tepkisi artan yönde devam etmiş,

gerginleşen siyasi ilişkilerin toplumsal bir yansıması olan 6-7 Eylül olaylarıdır.

Türkiye İç Siyasetindeki Gelişmelerin Türk-Yunan İlişkilerine Yansıması

Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarında halk arasında “ulus” anlayışının yerleşmesi için ciddi siyasi çabalar harcamıştır. Atatürk tarafından ‘Ne Mutlu Türküm Diyene’ şeklinde kapsayıcı bir şekilde belirtilen Türk ulusu tanı- mını 1931’de Cumhuriyet Halk Fırkası

Genel Sekreteri olarak göreve gelen Recep Peker tarafından yeniden ve farklı olarak “*Türk milleti dil kültür ve mefkure/ülkü birliğine sahip olan vatandaşlardan oluşur*” şeklinde dile getirilmiştir. Bunun yanında Peker, siyasi tarihin hafızasında önemli bir yer edinen 1915 tehciri ve 1924 nüfus mübadelesini göz önüne alarak, Türk topraklarındaki azınlıkların bu niteliklerden ikincisini taşımadığını ve ortak bir kültür birliği kurma çabasının anlamsız olacağını belirterek hem ırksal ayrımın altını çizmiş olur hem de Atatürk’ün tanımından uzaklaşır (Güven 47-48). CHP zaman içinde gerek azınlıkların okul, hayır dernekleri ve cemaat faaliyetlerine müdahale ederek gerek de varlık vergisi uygulamasını devreye sokarak azınlıkları Türk vatandaşı olarak görmediğini göstermiş, bununla birlikte azınlıklara karşı sert tutumlar izlemiştir (Güven 129).

Bu tutumlar neticesinde azınlıklar seçimlerde Demokrat Parti’ye destek

vermiş, yönetimi devralmasında rol oynamıştır (Bali 6).

Demokrat Parti, azınlıkların yoğun bir şekilde İstanbul’da bulunmaları ve bununla birlikte artabilecek oy sayısı nedeniyle azınlıklarla arasını iyi tutmak için çaba sarf etmiştir (Bali 6). Türk topraklarında yaşayan her vatandaşın din ve ırk fark etmeksizin Türk olduğunu belirten yeni hükümet programı ve benimsenen liberal politika ile birlikte azınlıklar, hükümetin tutumunu yumuşatacağı beklentisine girmişlerdir (Güven 127).

Demokrat Parti iktidara geçtiği dönemde Varlık Vergisinin geri ödeneceği sözünü vermiştir. Bunun yanı sıra merkezi cemaat meclislerine “seçme ve birleştirme” izinlerini vererek kurumların faaliyetlerini devam ettireceği yönünde azınlıkları umutlandırmıştır (Güven 131). Bunun yanı sıra bir önceki hükümetin azınlık okullarına koyduğu sınırlamaların

okulların ihtiyaçlarını karşılamak için Millî Eğitim Bakanlığı destek vermiştir (Güven 127). Azınlıkların beklediği hoşgörülü tutumun parti uygulamalarında belirgin olması, azınlıklar arasında hükümete karşı güven gelişmesine neden olmuştur. Azınlıklar arasında gelişen bu olumlu tutum, 1950 ve 1954 seçimlerinde kendini göstermiş, gayrimüslim seçmenler ve geçmiş seçim süreçlerinde sessiz kalan dini ve sivil önderler Demokrat Parti’ye destek vermiştir (Güven 129). Ancak, oluşan bu olumlu atmosfer uzun sürmeyecektir. Hükümet ırk ve din ayrımı yapmayacağını savunsa da Türk ordusuna katılmak isteyenlerin Türk ırkına mensup olmaları gerektiği savunulamaya başlanmış, aksini iddia edenlerin orduya girişi engellenmiştir. Bunun yanı sıra yönetimin ilk yıllarında cemaatlere tanınan haklar kısıtlanmış, ekonomik koşullarının tazminat ödemeye uygun olmadığı gerekçesiyle Varlık Vergisi geri ödenmemiştir.

İleride ortaya çıkacak belgelerle hükümetin muhalefet partiyi baskı altında tutmak için Varlık Vergisi hususuna gündemde yer verdiği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte gayrimüslimlere verilen destek ve sağlanan hakların Demokrat Parti’nin oy alma isteğinden kaynaklanmıştır. Gelişen olumlu tavrın sadece yönetimde kalma isteğinin bir sonucu olduğunu ortaya çıkarmıştır (Güven 133). Demokrat Parti’nin gayrimüslim azınlıklara karşı başlangıçta CHP’ye kıyasla gösterdiği yumuşak tutum 1945’te Kıbrıs ile ilgili tartış-

maların basında yer etmesiyle sertleşmeye başlamıştır.

Kırılma Noktası: Kıbrıs Meselsi

1950’li yılların başında iktidar, adada Yunan egemenliği takdirinde Kıbrıslı Türklerin yaşayacağı problemleri görmezlikten gelmekle suçlanmıştır. Bu suçlamaya karşın Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Kıbrıs sorununun olmadığını, adanın İngiltere yönetimi altında olduğunu ve adanın

statüsü hakkında bir değişime İngiltere’nin sıcak bakmadığını belirtmiştir (Gürcan 41). Bu tutumunun gerekçesi olarak Türkiye ile Yunanistan arası geliştirilen ilişkilerin bozulmaması gerektiği gösterilmiştir (Kaya 79). Kıbrıs sorununun kabul edilmemesi ve soruna karşı hükümetin izlediği siyasi suskunluk 14 Mayıs 1950’de iktidarı devralan Menderes hükümeti ile sürdürülmüştür (Gürcan 41).

Uzunca bir süre Kıbrıs Meselsine duyarsız kalan hükümetin karşısında basın ulusal bir tepki olarak Kıbrıs sorununu ele almıştır. İlk olarak Hürriyet Gazetesi olanları yazıya dökmüş, sorunun gündemde yer edinmesinde etken olmuştur. Kıbrıslı Rumların eylemlerini organize eden EOKA’ya (Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü) bağlı militanların Türklerle karşı gerçekleştirdiği *Enosis* faa-

liyetleri önce Türk kamuoyunu sonra Türkiye hükümetini harekete geçirmiş ve bu sorunu ulusal bir dava haline getirmiştir (Gürcan 55).

Bunun yanı sıra Türk halkı Kıbrıslı

<https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/167222-6-7-eylul-olaylari-60-yilinda-meclis-te>

Rumların faaliyetlerine suskun kalmamış ve faaliyetlere karşı örgütlenmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden biri 23 Nisan 1944’te “Kıbrıs Türktür Cemiyeti”nin kurulmasıdır.

Bu cemiyetin temel amacı “*Enosis’e ve muhtariyet’e karşı çıkmak*” olarak belirlenmiş (Gürcan 38), devam eden süreçte milli ve uluslararası alanlarda kamuoyunun görüşlerini dile getirmeye devam ederek, *Enosis’e* karşı mücadeleyi arttırmıştır (Güven 163).

1955’te Yunanistan Hükümeti *Enosis’i* destekleyen bir politika izleyerek Kıbrıs’ın self determinasyon talebi ve nihayetinde Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesi için BM’ye başvurmuştur. Bu başvuru kabul edilme-

yince 1952’de yapılan ve Yunanistan Başpiskoposu Grivas’ın da bulunduğu bir toplantı ile EOKA silahlı mücadele kararı almış, 21 Haziran 1955’de Kıbrıslı Türklere karşı terör eylemleri başlatmıştır (Güven 159-161). Saldırının ilk bakışta İngilizlere karşı yapıldığı izleniminin bırakılması üstüne İngiltere, resmiyette Doğu Akdeniz savunmasına ilişkin sorunları görüşülmek üzere Londra’da toplanacak bir konferansa Türkiye ve

Yunanistan’ı davet etmiştir (Hür) İngiltere konferansta konunun İngiltere ile Yunanistan arasında bir sorundan ziyade Türkiye ile Yunanistan arasında bir sorun olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır (Keser 188).

Kamuoyundaki artan baskılar ve Türkiye’nin yukarıda belirtilen Londra Konferansı’na davet edilişi hükümetin Türk halkının Kıbrıs üzerindeki haklarını destekleyici bir politika izlemesinin başlangıcı olmuştur (Kaya 80). Konferansa gönderilen Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu konferans yapılırken Menderes’e yazdığı bir telgrafta müzakere koşullarının zor olduğunu belirtmiştir. Zorlu’nun bu bildirim sonrası Menderes eşliğinde hazırlanan bir plan ile – iddia bu şekildedir- Selenik’te Atatürk’ün evine bir bomba atılacak, başta Rumlar olmak üzere gayrimüslimler suçlanacak ve Yunan-

lılara karşı Türk halkı kıskırtılacaktı. Nihayetinde amaç Türkiye'nin kamuoyu baskısı altında olduğu izlenimin yaratılması ve Türkiye'nin müzakerelede kullanabileceği bir kozu olmasıydı (Hür; Kaya 84). Sonuç olarak bombalama haberinin basında yer alması ile birlikte halk sokaklara dökülmüş, Türkiye'de genel bir kargaşa atmosferini oluşturmuş ve bu 6-7 Eylül olaylarının tetikleyici sebebi olmuştur.

O Gün

İstanbul Radyosu 6 Eylül 1955 sabahı halkı bombalamadan haberdar etmiştir. Kıbrıs Türktür Cemiyeti aynı günün akşam saatlerinde çeşitli öğrenci birliklerini örgütleyerek Taksim Meydanında bir protesto mitingi düzenlemiştir. Miting üzerine Beyoğlu, Kurtuluş, Şişli ve Nişantaşı gibi bölgelerde gayrimüslimlere ait iş yerleri, evler, okullar ve mezarlıklar dahi tahrip edilmeye başlanmıştır (Gürcan 76).

Kıbrıs Türktür Cemiyeti Taksim'de bulunan halka Türk bayrakları, Celal Bayar ve Atatürk resimleri ile cemiyetin rozetlerini dağıtarak saldırılara geçmesi için halkı tahrik etmiştir (Hür). 20 ila 30 kişiden oluşan gruplar saldırılar gerçekleşirken bu objeleri etrafta bulunan kimselere dağıtarak ve sloganlarla halk arasında mevcut olan gayrimüslim antipatisini ve bununla birlikte gayrimüslimlere karşı gelişmekte olan eylemleri şiddetlendirmiştir (Güven 15; Akalın)

Olaylar sırasında tahrip edilecek nesnelere belirlenmesi için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemlerden biri hayli hazırda bekleyen ve gayrimüslimlerin yaşadığı evlerin ve iş yerlerinin yazılı olduğu listeler olmuş, hatta kimi bölgelerde ev ve iş yerleri olaylardan bir gün önce işaretlenmiştir (Hür). Dükkânların vitrinleri parçalanmış, içerideki eşyalar parça edilmiş ve bu eşyalar caddelere

<https://www.haberturk.com/haber/haber/987491-6-7-eylul-olaylari>

çıkartılmıştı ki olaylardan kısa bir süre sonra İstanbul'un caddeleri eşyalardan geri kalanlarla dolmuştu. İlk önce evlerin camına taş atılıyor, giriş kapıları kırılıyor, sonrasında ise evin içindeki eşyalara zarar verilerek camdan dışarı atılıyordu. Özellikle ev ve apartmanlara yönlendirilen saldırılar gayrimüslimler arasında bir panik havası yaratmıştır (Güven 18-19). kalmamıştır.

Saldırılar devam ederken bazı Müslümanlar gayrimüslim komşularını korumaya çalışırken bazıları da tanımadıkları gayrimüslimlere saldırı maktan geri kalmamıştır.

Emniyet güçleri olaylara yö-

nelik çeşitli tedbirler almış olmalarına rağmen olayların büyümesini engellememiştir. Bazı emniyet mensupları ise şiddet olaylarına tanıklık etmesine rağmen karakollardan dışarı adım atmamış, hatta aralarında saldırganları yağmalamaya teşvik edenler dahi olmuştur (Güven 20). Olaylara tanıklık eden Rum bir kadın olaylardan 5 yıl sonra gerçekleşecek Yassıada'da durumu şöyle anlatıyor; *"Pencereden, baktım, gördüm, kırıyorlar dükkânları, atıyorlar eşyaları, ne zaman gördüm, polis geliyor dedim; polis de bir tekme vurdu eşyalara"* (Gürsoy Nas-kali 231).

Sıkıyönetim İlanı ve 1960'ta Olayların Sonuçlandığı Yassıada

Siyasiler, olaylar üzerinden uzun bir süre geçmiş olsa da olayların gerçek sorumlularının açıklanmaması ve yargılanmaması üzerine hükümeti ve Başbakan Menderes'i baskı altına almışlardır. 27 Mayıs 1960 ile iktidara gelen askeri yönetim sonrası basında Menderes ve Demokrat Parti Hükümetine getirilen eleştiriler sertleşmiş, Fuat Köprülü'nün olayın Fatin Rüştü Zorlu'nun fikri ile Başbakan Menderes tarafından düzenlendiğini iddia etmesiyle doruk noktaya ulaşmıştır. Milli Birlik Komitesi Yüksek Soruşturma Kurulu'nda Köprülü'nün açıklamasının yanı sıra basın ve kamuoyunun eleştirilerini de dikkate alarak Adnan Menderes, Celal Bayar ve Fatin Rüştü Zorlu'yu 6-7 Eylül olayları öncesinde halkı saldırıya teşvik etmek suçundan Yassıada'da yargılama ka-

rarı alınmıştır (Demir 52-53).

Süreç boyunca Demokrat Parti'nin liderleri farklı tutumlar izlemiştir. Menderes olaylarda hükümetin bir role sahip olmadığını sürekli iddia etmeye devam etse de Zorlu, olayların hükümetin bir tertibi olduğunu savunmuştur. Fakat Yassıada öncesinde Menderes'e yönelttiği suçlara değinmemiş, olayların gelişimi ve olayların faillerinin belirlenme sürecinde hükümetin eylemsiz kalması üstüne bu sonuca vardığını ifade etmiştir (Demir 55-57). Yassıada sürecinin tamamı incelendiğinde Demokrat Parti Hükümeti'nin, Kıbrıs meselesi hakkında kararsızlığını örtmek, İngiliz ve Yunan kamuoylarında olumlu bir imaj kazanmak için olayları düzenlediği fikri ortaya çıkmaktadır (Gürsoy Naskali 8).

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'la ilgili yaşı dolayısıyla cezai indirim işlemi yapılmıştır. Suçlu bulunan Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Zorlu ise Kıbrıs sorununun halk arasında eleştirilmeye başlandığı ve uluslararası gündemde yer edindiği dönemde, Anayasa'nın tanıdığı haklara karşı bir tutumda davranmaktan, Rum vatandaşlarını Türk topraklarından uzaklaştırmayı hedefleyen bir cemiyet altında birleşmek ve cemiyetin halkı Rumlara karşı saldırılara teşvik etmesinde rol oynama iddiaları ile cezalandırılmışlardır. Yassıada sonrasında Menderes ve Zorlu kamuoyu ve basın arasında olayın suçluları olarak

kabul edilmiştir (Demir 58). **Kaynakça**

Sonuç

6-7 Eylül olayları devletlerin ideolojik politikaları nedeniyle iki toplumun gerginleşen ilişkilerinin en son noktaya ulaşmış halidir. Türk Devletinin hem homojen bir toplum yaratma arzusu hem de dönemin iktidarının kendi iç sorunlarını önceleme Kıbrıs sorunu ile tırmanan toplumsal olaylara karşı pasif bir politika izlenmesine neden olmuş, sonuç olarak yıllarca bu topraklarda yaşayan Rumları devlete karşı küskün bırakmıştır. Ayrıca süreç boyunca basının kamuoyunu ve siyasilere kışkırtma çabaları azınlıklara karşı olumsuz bir tutum gelişmesine neden olmuştur.

Hükümetin sessiz kalmasına karşılık kamuoyunun ve basının bu kadar şiddetli ve hızlı bir hareketlenme ve örgütlenme göstermesi Türk halkının kolayca kışkırtılabileceğini ortaya koymuştur. Yassıada süreci boyunca gerek siyasilerin gerek de tanıkların birçok farklı düşünceyi ortaya koymasını olayların gelişimi ve olayların faileri hakkında geride birçok soru işaretleri bırakmıştır. Günümüzde de hala tartışılan bu konunun 'sorumlusu' olarak sadece hükümet belirlenemeyeceği gibi yetersiz resmi açıklamalar ve delillerin de varlığı konuyu hala birçok kesimde tartışma konusu olarak canlı tutmaktadır. Bu bağlamda 6-7 Eylül olayları net bir açıklama getirilemeyen hadiselerden biri olarak Türkiye tarihinde yer edinmiştir.

Akalın, Cüneyt. "6-7 Eylül Olayları ve Çarpıtılan Gerçekler." *Teori Dergisi*, N5 san 2009.

Bali, Rıfat. "Cumhuriyet Döneminde Azınlıklar Politikası." *Birikim*, sy 115. Kasım 1998.

Değerli Sarıkoyuncu, Esra. "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)." *Akademik Bakış*. sy 11. 2012. sf. 85-101.

Demir, Şerif. "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları" Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. *dergipark.gov.tr*. sf.37- 61.

Gürcan, Gürhan. "6-7 Eylül 1955 Olayları." T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara. *acikarsiv.ankara.edu.tr*. 2006.

Gürsoy Naskali, Emine. *6-7 Eylül Olayları Davası*. K5abev52007.

Güven, Semin. "Megali İdea (Büyük Yunanistan) İçinde On İki Ada Sürecinin Devamı Kıbrıs (Enosis) Sorunu Dönem (1948-1960)." Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. *dokupdf.com.tr*.

Hür, Ayşe. "6-7 Eylül 1955 Yağması ve 1964 Sürgünleri." *Radikal*. 6 Eylül 2015.

Kaya, Emre. ve Ayşe, Elif. "Bir Trajediye İktidar Ve Muhalefet Cephesinden Bakışlar: 6-7 Eylül Olaylarının Ulus ve Zafer Gazetelerinde Temsili." *İletişim: Araştırmaları Dergisi*, vol. 12, sy. 1, doczz.b5v.tr. 2014. sf. 75-123.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilimi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. *acikarsiv.gazi.edu.tr*. 2010.

Selin Ezgi
Birincioğlu

I. Dönem (1932-1950) Halkevlerinde Sanat Eğitimi

Giriş

1932 yılında kurulan Halkevleri; sanatı, teknik bilgileri ve bilimi halka sunmayı hedeflemiştir. Kurulan birimler, sadece öğretimle kalmamış, uygulamaya yönelik çalışmalar yaparak katılımcıların bilgiyi üretmelerine, bu bilgiyi pratik hayatında kullanmalarına hatta ortaya çıkan ürünlerden para kazanmalarına ortam hazırlamıştır. Bu nedenle de halkevlerinin insanların fikirlerini olduğu kadar eylemlerini de doğrudan etkilediği söylenebilir. Halkevlerinin her şehirde, her köyde kurularak yaygınlaştırılması da bu etkiyi arttırmıştır.

Halkevleri halkın ve devletin ihtiyaçlarından ortaya çıkmıştır. Temel amacı, rejim değişikliğinden sonra halka milliyetçilik duygularını aşılama, bununla beraber cumhuriyetin ilkelerini sunmak ve öğretmektir. Öğretim programı, Türk kültürüne uygun planlanmıştır. Çünkü dönemin *ulus devlet* anlayışı, halkın aynı dâve, aynı tarihe, aynı kültüre sahip çıkarak birlik olmasını gerektirmektedir. Bunun gerçekleşmesinde de eğitimin büyük bir rolü bulunmaktadır.

Sanatın önemi Cumhuriyet'ten önce Osmanlı Devleti'nin modernleşme döneminde artmış ve sanat eğitimi veren kurumlar ortaya çıkmıştır ancak etkisi uzun soluklu olmamıştır. Sanatın halk üzerindeki etkisinin artması gerektiğini düşünen Atatürk,

kurulan beş yüze yakın halkevi ve liyetçiliği aşılayarak Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayanları "tek millet" haline getirip; bilinçli, cumhuriyetçi, kültürlü ve bilgili bir halk yaratmak amacıyla 1932'ten 1950'ye kadar açık istemiştir. Bu nedenle halkı entelektüel açıdan geliştirmek için modern sanatını ve halkın sanat anlayışını getirmiş ve günümüze kadar etkileri sanat, bilim, spor gibi alanları dahil etmiştir. Bu çalışmada 1. dönem halkevleri, Türk entelektüel açıdan geliştirmek için modern sanatını ve halkın sanat anlayışını getirmiş ve günümüze kadar etkileri sanat, bilim, spor gibi alanları dahil etmiştir. Halkevleri, kenhalkevlerinde verilen müzik, tiyatro, dini geliştirmek isteyen insanlar için resim ve fotoğrafçılık sanatlarının birleştirici bir yer olmuştur (Ek1).

Ek1: Solak, Mustafa. "Cumhuriyetin Kültürel Yayın Ve Koruma Yurdu : Halkevleri!" Dünya48, Odatv, 28 Feb. 2016.

Türkiye'deki sonraki sanat faaliyetlerine katkıları incelenecektir.

Halkevleri ve Halkodaları

"Halkevi aynı kültürden gelen insanların toplandığı yerdir. Orada halk ile aydın tabaka bir araya gelir, kültürü yaşarlar; milli kültürün bütün çeşitleri orada yaşanır. Evler, her şeyin millisinin evidir; zevkin, ahlakın bile. Halkevleri her alanda gerilikle, gericilikle ve taklitçilikle savaşır" (Ervin 17).

1930'lu yıllarda iktidarda olan CHP, ilkelerini ve yaptığı inkılapları yaygınlaştırmak için halka mil-

Halkevleri 9 şubeye ayrılmıştır:

1. Dil, edebiyat ve tarih,
2. Güzel sanatlar,
3. Temsil,
4. Spor,
5. Sosyal yardım,
6. Halk dershaneleri ve kursları,
7. Kütüphane ve yayın,
8. Köycülük,
9. Müze ve sergi şubeleri (Ervin28-31).

Halkevlerini açma imkanı bulunmayan yerlerde daha az şubeli alt birimler açılması düşünülmüş, yardımcı kurum olarak nitelendirilebilecek halkodalarının kurulma kararı

böylece alınmıştır. Kurulmaları için toplantı ve okuma odalarının bulunması ve masrafların çıkarılması ve en az 50 üye kaydedilmiş olması gerekli bulunmuştur. Çünkü halkodalarında düzenin olması için bulunacak en az 3 kolu, idare ve kontrol edebilecek kadar üyeye sahip olması gereklidir.

Halkodaları, halkevleriyle aynı amacı gütmekte ancak daha çok köylerde ve halkevi kurmak için yeterli üyesi bulunmayan alanlarda açılmıştır. Bu yüzden halkevlerinin alt birimi olarak nitelendirebileceğimiz halkodaları sadece üç şubeye sahiptir. Üst birim olan halkevleri, köylerdeki eksikleri araştırdıktan sonra planlamalar yapmış ve halkodaları için nitelikli programlar hazırlamıştır.

Halkevlerinde Sanat Eğitimi

Özsoy, halkevlerinin kuruluş amacını “Halkevleri, güzel sanatlar yolu ile vatandaşları çalışmaya yöneltmek, yurdu güzelleştirmek, güzel sanatları sevdirmek ve yaymak için kurulmuştur” (aktaran: Kanmaz 176) olarak belirtmiştir. Bu kollar içinde müzik, tiyatro, resim ve fotoğrafçılık ön plandadır.

Müzik

“Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusal birlik ve bütünlüğü sağlayacak kültürel oluşumun sağlanması için müzik eğitiminin halk eğitiminde öncelikli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Halkın müzik eğitimi ile ilgili çalışmalar ile ilgili olarak 24 Kasım 1934’te Milli Eğitim Bakanı Abidin

Özmen başkanlığında toplanan kongrede ülkenin önde gelen sekiz Türk müzikişi ile Türkiye Devlet Musiki ve Tiyatro Akademisinin Ana Çizgileri adını taşıyan raporda Ankara Devlet Konservatuarının kurulması ve batıdan uzmanlar getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.” (Tunalı 52). Bu rapordan sonra yabancı müzisyenlerden de raporlar alınmış ve raporlarla varılan sonuçlarda herkesin katılabileceği kursların açılması, orkestralar kurulması ve kitap hazırlanması kararına varılmıştır; bunun üzerine halkevlerinde müzik dersleri verilmeye başlanmıştır. Çevrede müzisyen olan, müzik aleti çalabilen aydınlar müzik koluna dahil edilmiş, orkestralar kurulmuş ve bestelenen şarkılar radyolarda yayınlanmıştır. Halkevlerinde türküler söylenmiş, milli marşlar öğretilmiştir. Halkevlerinin müzik alanında gelişmesinde önemli müzik eğitimcilerinden Ahmet Adnan Saygun’un da yardımları bulunmaktadır. Kendisi koronun, halk sazlarının, orkestraların, fanfar ve armonilerin kurulmasında teorik yardımlarda bulunmuştur.

“Korolarda insanların hepsinin söylemekten hoşnut olacağı türkülerle eğitime başlanmıştır. Oluşturulacak halk koroları ise üç yolda çalışabilecektir:

1. Birlikte türküler, vatani şarkılar söyleyerek
2. Solfej öğrenmeden birkaç sesli teğanni ile

3. Tedricen solfej öğrenerek daha ilmi yoldan yürüyerek” (Tunalı 45).

En Küçük Fanfar	Küçük Fanfar	Büyük Fanfar
2 kornet	2 Kornet	2 kornet
2 alto	2 Büğlü	2 trompet
2 bariton	3 Alto	1 küçük büğlü
1 bas	3 Trombon	3 büğlü
-----	2 Bariton	4 korno
Toplam: 7	1 Bas	4 trombon
	1 Kontrbas (mi b)	2 alto
	1 Kontrbas (si b)	2 bariton
	1 Trampet	1 bas solo
	1 Davul ve zil	2 bas
	-----	1 kontrbas (mi b)
	Toplam 17	1 kontrbas (si b)
		1 Trampet
		1 Davul ve Zil

		Toplam: 27

Ek2 : Tunalı, Sancar. “Tablo 1. Halkevlerinde Olması Gereken Fanfarlar.” YÖK Tez Merkezi, 2014.

Koro fikrinin yaygınlaşması için de halkın koro konserleri dinlemesi ve çalışmaların radyolardan yayınlanması istenmiştir. Halk sazlarıysa orkestranın bir benzeri olmakla birlikte Türk kültürünün bir parçasıdır. Bunun etkisi, halkın severek müziği öğrenmesi ve icra etmesi olmuştur. “Saygun, ... ‘milli karakter’ kaybolmadan halka verilecek toplu ve çok sesli müzik eğitiminde halk sazlarının en önemli yöntem olacağını vurgulamaktadır” (Tunalı 47). Bunların yanında fanfarlar sayısal fazlalığa göre üçe ayrılmıştır ve çoğunlukla üflelemeli çalgılardan oluşmaktadır (Ek2). Sanata yeni bir pencere açan ise halkevlerinin 1934 yılında ilk yerli operaları yapmış olmasıdır. Halkevleri; *Ülkü Yolu*, *Bayonder* ve *Taşbebek* operalarını sahneye koymuştur. Bu operaların konuları genel olarak Cumhuriyet devrimleri ve amaçlarıdır.

Halkevlerinin başka bir amacı olan batılılaşma için müzik eğitimine

piyano dersleri eklenmiştir. Bu dönemde bu alana Türk Beşleri, Cemal Reşit Rey, Hasan Ferit Alnar, Ulvi Cemal Erkin, Ahmet Adnan Saygun ve Necil Kâzım Akses gibi önemli müzisyenler öncülük etmiştir. Sadece piyano eğitimiyle kalınmamış aynı zamanda keman ve gitar gibi müzik aletlerinin eğitimi de verilmiştir. Halkevlerinin salonlarında Türk kültürüne uygun olan besteler alınıp batının teoremlerine göre uyarlanmış ve bu eserler, Halk Musiki Evleri'nde halka dinletilmiştir. "Kolun faaliyetleri 1934 yılından itibaren yoğunluk kazanmıştır. ...

Ayrıca Batı tekniğine yakın 15 fantezi şarkı, 40 adet oyun havası üzerinde çalışılmış ve 13 konser verilmiştir" (Şahin 93).

Tiyatro

Halkevlerindeki tiyatro eğitiminin amacı halka tiyatro kültürünü aşılama ve sevdirmektir. Önemli olan halkın içinden profesyonel bir oyuncular çıkarmak değil, halkın sanat algısının gelişmesidir. Bu yüzden de sadece yetenekli olan kişiler değil, halkın tümü bu tiyatro aktivitelerine katılabilmektedir. Teatral açıdan halkı geliştirmek bir sorumluluk haline gelmiştir. Ancak oyuncuların gelişmesi için ilk adım isteğin ve yaratıcılığın artmasıdır. Bunun için "Halkevlerinde yalnızca tiyatro etkinliklerine katılanlar değil, bu etkinlikleri izleyenler de düşünsel estetik ve izlencede uyulması gereken kurallar yönünden eğitilmektedir. Bu kurallar Halkevleri Temsil Kolları için *Kılavuz* adlı bro-

şür ile izleyicilere bildirilmektedir:

1. Temsillere tam ilan edilen saatte başlanır.
2. Bu saati geçiren seyirciler asla salona alınmaz. Ancak perde arasında salona girebilirler.
3. Temsil sırasında konuşmak, gürültü etmek, fındık, fıstık yemek gibi, oyunu sekteye uğratabilecek hallerin önüne geçmek için gerekli önlemler alınır" (Tunalı 30).

Bir süre sonra verilen eğitimi daha nitelikli hale getirmek için ünlü tiyatrocular konferanslar düzenlemişlerdir. Böylece seyirci sanata saygı gösterdikçe oyuncuların cesareti artmış, performanslar da yükselmiştir.

Resim ve Fotoğrafçılık

Resim alanında yapılan birçok etkinlikte de sanatı yaymak ve halka bu zevki yaşatmak amaçlanmıştır. Halkın kullandığı motifler sanat aracılığıyla evrenselliğe ulaştırılmak hedeflenmiş ve yapılan eserler korunup 1940 yılından itibaren resim sergileri açılmıştır. Sergileri gören halkın sanata ilgisi ve halkevlerindeki etkinliklere katılımı artmıştır. Etkinliklerin dışında yarışmalar düzenlenmiş ve kazanan eserler Ankara'daki yıllık sergilerde halka sunulmuştur. "Halkevi ayrıca kendisine bağlı sanatkar üyelere maddi ve manevi yardımlarda bulunuyor. Sanatkarlara boya tualı gibi resim malzemeleri sağlıyor" (Sarıkaya 87). Böylece halk sanat yapmaya teşvik edilmiş oluyordu.

Resim gibi fotoğrafçılık için de her yıl Halkevleri Amatör Fotoğraf Sergileri açılmış, yarışmalar düzen-

lenmiştir. 1. dönem halkevlerinde fotoğraf dersi alan kursiyerlerden biri olan Cafer Türkmen bir röportajında "Bir defa Halkevleri Türkiye'de fotoğraf yarışmalarını ilk başlatan kurumdur. Sadece bu bile onun önemini anlatır. Bu sayede insanlar fotoğrafın ne olduğunu anladı, merak etti. Ayrıca fotoğraf bir sanat dalı olarak da kabul edildi bu Halkevlerinde. O zamanlar tabii daha yaygın olarak vesikalıklar filan çekiliyordu, birdenbire fotoğrafı böylesi farklı bir alanda kullanmak çoğu insanı şaşırttı. Yani halk, fotoğrafın sadece vesikalık, portre olmadığını anladı. Güzel manzara fotoğraflarının da bu şekilde çekilebileceğini gördü" (Ervin 76) der.

Halkevlerinin Kapatılışı

1950 yılında Demokrat Parti iktidara gelmiş ve 6 Ağustos 1951'de milletvekili Şevket Mocan halkevlerini kaldırmakla ilgili bir yönerge hazırlayıp TBMM'ye sunmuştur. Sonrasında halkevlerinin mallarına el konulması için yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasayla birlikte halkevleri, müdürlükler ve bakanlıklar tarafından takip edilmiş yani devletleştirilmiştir. Müzik ve spor malzemelerinin temini Milli Eğitim Bakanlığı'nın gözetimine bırakılmış ve bu nedenle aktiviteler sınırlandırılmıştır. Bunun yanında halkın kültürlenmesi için açılan müzelerdeki eserler Milli Emlak Müdürlüğü'ne bırakılmıştır. Bu durum, halkevlerinden yana tavır gösteren kişileri, halkevlerinin etkinliklerini kısıtlayan bir iktidarın, halk için toplanan ve kurulan eserleri satabilme

ihtimalinden dolayı endişelendirmiştir. Bir süre sonra düşünülen olmuş ve eserler satılmaya başlanmıştır. Halk buna karşı çıkmaya başlasa da yönetim sert ve baskıcı bir tutum izlemiştir.

Hatta halkın kitap okuması engellenmeye başlanmış ve halkevlerinde bulunan kitaplar yakılmış, resimler imha edilerek boş kâğıtlara çevrilmiştir. Halkevlerini destekleyen halk ne kadar tepki göstermiş olsa da yasanın yürürlüğe girdiği 1951 yılında çoğu halkevlerinin kapısı mühürlenmiştir (Ervin 33).

Sonuç

Halkevlerinin genel amacı, ulus-devlet anlayışını desteklemek için halka milliyetçilik fikrini aşılama ile birlikte halkın entelektüel düzeyini arttırmaktır. Halkevleri "...Türkçe'nin ulusallaşmasını, yalın ve açık biçimde kullanılmasını, yeni harflerin yaygınlaşmasını, Öz Türkçe'nin öğretilmesini ve bunların sonucunda bilgi düzeyinin yükselmesinin sağlanmasına yardımcı olmuştur" (Zeyrek 85). Halkevlerindeki farklı şubelerde verilen dersler, sadece bilgi öğretmeye odaklı değil, uygulamaya dönük bir şekilde öğrenciye aktarılmıştır. Bu şubelerde verilen derslerin çoğu, o dönemde etkili olmuş olsa da "dil, edebiyat ve tarih", "güzel sanatlar", "temsil" ve "halk dersaneleri ve kursları" şubeleri etkisini hala sürdürmekte ve Türk kültürüne katkıda bulunmaya devam etmektedir. Bu şubelerin genel kültürü yükseltmek için konferanslar düzenle-

mek, sanatların profesyonelleriyle amatörlerini bir araya toplayarak "müzik yeteneklerini geliştirmek, halkın güzel sanatlarla olan muhabbetini artırmak" (Tunalı 17) ve okuma-yazma öğretimi gibi faaliyetlerinin

bugün de devam ettiğini söyleyebiliriz.

Müzik alanında korolar, orkestralar ve halk sazları gibi grupça yapılan faaliyetlerle halka müzik zevki yaşatılmıştır. Söylenen ve çalınan eserlerin bazıları Türk kültüründen çıkmış, bazılarıysa batı kültüründen uyarlanmıştır. Bunun yanında halkevleri ilk yerli operaları da düzenlemişlerdir. Tiyatro alanında amatör oyuncular geliştirmenin yanında her kesimden halkın bu zevki alması amaçlanmıştır. Halka; tiyatro eğitimi verilirken sanatçıya saygı duyulması sağlanmaya çalışılmıştır. Resim ve fotoğrafçılık alanında sergiler açılmış ve halk resim yapmaya teşvik edilmiştir. Bu durumda halkevlerinin Türkiye'deki sanat aktivitelerini yaygınlaştırdığı söylenebilir.

Halkevlerinin kapatılmasıyla birlikte Türkiye'de sanatın gelişiminin durgunlaştığı bir döneme girilmiştir.

Her ne kadar 1960 darbesinden sonra 2. dönem ve 3. dönem halkevleri açılmış olsa da en etkili olanı 1. dönem halkevleri olarak görülebilir. Çünkü Türk halkını bilgilendirerek ve sanat açısından geliştirerek gelecekteki sanat faaliyetlerini de etkilemiştir. Eğer 1. dönem Halkevleri kapatılmasaydı, halkın entelektüel seviyesinin artmasının yanında özel sanat kurslarına

da ihtiyaç kalmazdı. Halkevlerinin kapanması, Türk sanat kültürüne bir darbe vurmuş ve gelecekteki sanat gelişmelerini de etkilemiştir.

Kaynakça

Ervin, Murat. "Türk Fotoğraf Sanatının Gelişim Süreci İçerisinde Halkevleri ve Köy Enstitülerinin Rolü". Dokuz Eylül Üniversitesi / Güzel Sanatlar Enstitüsü / Fotoğraf Anasanat Dalı, YÖK Tez Merkezi. 2006. 27 Eylül 2017.

Kanmaz, Elvan. "II. Dünya Savaşı Sonrasında Görülen Sanat Hareketlerindeki Anti-Dogmatizm Olgusunun Türk Resim Sanatı ve Sanat Eğitimine Getirileri". Anadolu Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü / Güzel Sanatlar Anabilim Dalı. YÖK Tez Merkezi. 2013. 27 Eylül 2017.

Sarıkaya, Hakan Serhan. "Halkevlerinde Sanat Eğitimi ve Etkinlikleri (1932-1950)". Ankara Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü. YÖK Tez Merkezi. 1993. 27 Eylül 2017.

Şahin, Feyza Kurnaz. *Atatürk'ün Kültür Kurumlarından Halkevleri ve Afyon Halkevi*. Berkan Yayınevi 2014.

Tunalı, Sancar. "Halkevlerinde Yürütülen Müzik ve Piyanolarının İncelenmesi". Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Müzik Anasanat Dalı / Piyanolar Sanat Dalı. YÖK Tez Merkezi. 2014. 27 Eylül 2017.

Zeyrek, Şerafettin. *Türkiye'de Halkevleri Ve Halkodaları*. Anı Yayıncılık. 2006.

Selin Yazıcı

Almanya'ya Emek Göçü ve Türklerin Almanya'da Konumlanması

GİRİŞ

Göç, “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” (TDK) olarak tanımlanmaktadır.

Kitlelerin yer değiştirmesi olarak nitelendirilebilen bu hareketler coğrafi, sosyolojik, iklimsel veya ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkmakla beraber; IV. ve VI. yüzyıllar arasında Asya - Avrupa ve Afrika arasında gerçekleşen Kavimler Göçü, II. Dünya Savaşı'nın ardından teknolojik ve ekonomik nedenlerle Amerika'ya gerçekleşen beyin göçü veya Suriye'den Türkiye'ye olan mülteci göçleri örnek olarak gösterilebilir.

Bu çalışmanın ele aldığı göç hareketi ise II. Dünya Savaşı'nın ardından, Almanya'nın işçi açığını gidermek amacıyla ortaya çıkan “İş Gücü Göçü”dür. Konu edilen göç, günümüzde hala tartışılan bir konudur ve Türkiye'den Almanya'ya göç devam etmektedir. 1960 – 1970 yılları arasında göç eden kesim “Birinci Kuşak” olarak adlandırılmaktadır ve günümüzde üçüncü kuşak bireyler Almanya'da yetişmektedir. Bunun yanı sıra, Almanya'nın (çifte vatandaşlık da katıldığında) 3 milyon Türk nüfusuna sahip olduğu bilinmektedir (Takvim).

Bu konu, adaptasyon süreci de göz önünde bulundurularak Türklerin Almanya'ya konumlanması, sosyal açı-

dan (kültür, günlük hayat vb.) incelenecektir.

İşçi Göçünün İlk Adımları

“Babalarımızın, annelerimizin en büyük yalanı, biz Türkiye'ye döneceğiz...” (Fındıkçioğlu, Güler 119) diye anlatılan İş Gücü Göçü, resmi olarak 31 Ekim 1961 tarihinde Türkiye ve Almanya Federal Cumhuriyeti arasında imzalanan “Türk İşgücü Antlaşması” ile başlamıştır. Bu göç 450 kişilik ilk göçmen grubun Haydarpaşa Tren İstasyonu'ndan Düsseldorf'a ulaşmasıyla fiilen başlamıştır.

Türk azınlık grupları oluşmaya başlamıştır. Bu gruplaşmanın nedeni azınlık olan Türklerin kendi kültüründeki insanlar içinde yaşayarak kendilerini güvende hissetmek istemeleridir. Böylece ekonomik amaçla başlayan bu göçün sosyal alana kayması engellenememiştir. Aynı zamanda göçün temel amacı işçilerin yeni hüneler edindikten sonra ülkelerine geri dönmesi olarak bilinmektedir fakat göç alan topraklara yerleşmenin önüne geçilememiştir (Fındıkçioğlu, Güler 17). Ayrıca değeri Türk lirasından fazla olan Mark ile ülkeye geri döne-

<https://cdn1.ntv.com.tr/gorsel/wTf1fB1FrEuvC8ZZP8l69A.jpg?wid th=620&mode=crop&scale=both&v=20150617032154931&meta=rectangle>

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'nın yaşadığı kaynak ve iş yetersizliği, onlarca Yahudi'nin toplama kamplarında insani olmayan bir tempoda çalıştırılmasına rağmen giderilememiştir. Bu durum üzerine Almanya'da “konuk işçi” kavramı ortaya çıkmıştır. Türk İşçi Göçüyle birlikte Almanya'daki Türk ailelerin sayısının artması, Alman ve Türk toplumları arasında hem sosyal hem de kültürel bir etkileşim meydana getirmiştir. Göç alan Alman şehirlerinde

rek elde edilen yüksek alım gücüyle mal ve toprak satın alma fikri de ortaya çıkmıştır. Almanya'ya göç eden işçilerin beşte dördünün 23-40 yaş aralığında olduğu bilinmektedir. Bu kitlenin %80'i daha önce hiç iş değiştirmemiş, %70'i hizmet eğitimi almamıştır. Eğitim açısından da bakılırsa göçmenlerin %17'sinin temel okuma yazma becerilerinin olmadığı, %50'sinin ise ilkokul mezunu olduğu bilinmektedir (Şahin Kütük 617).

İşçi Göçünün Şartları

Almanya'ya işçi olarak gitmek isteyen Türkler, İİBK (Almanya Çalışma Bakanlığı, Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu) merkezlerine başvurup aday listelerine adlarını yazdırmak zorunda bırakılmıştır. Söz konusu göçün çeşitli şartları vardır ve bu şartlar özellikle Alman hükümeti tarafından konulmuştur. Fakat çeşitli konularda Alman hükümeti kendi içinde çelişkiler de yaşamıştır. Örneğin, Federal Alman İş ve İşsizlik Sigortası Kurumu'na göre (daha sonra Federal Çalışma Kurumu adını almıştır) Türk işçilerin oturma izni kısıtlaması yoktur fakat Federal İçişleri Bakanlığı oturma iznini 2 yıl olarak kısıtlamıştır ve uzatılmamasını net bir şekilde belirtmiştir (Ünver 190). Bunun yanı sıra, Türk işçilerin Alman topraklarına adım atmadan önce çeşitli sağlık testlerinden geçme zorunlulukları vardır. Bu sağlık testleri Alman İrtibat Bürosu'nda yapılmaktadır ve temel amacı işçilerin Alman halkına tehdit oluşturabilecek bir hastalık taşıyıp taşımadığını belirlemektir. İçişleri Bakanlığı'nın bakış açısına göre bu kontroller "hiçbir özelliği tanınmayan yabancı" (Ünver 191) olarak bilinen Türklerin halk için tehlike yaratıp yaratmadığını anlamaktır. Ayrıca Alman İçişleri Bakanlığı bu göçün Alman ve Türk aileleri birleştirme gayesinde olmadığını da açıkça dile getirmiştir. Bu şartlar göz önünde bulundurulursa; Alman hükümetinin topraklarında Türk ailelerini barındırmak istemediği, sadece Türk iş gücüne ihtiyacı olduğu

yorumu yapılabilmektedir. Bu denli sayısal olarak yoğun bir göçte göç eden unsurun sadece "işçi" olarak adlandırılması Alman hükümetinin yarattığı bir başka çelişkidir. Söz konusu olan bu durum Türk halkının Almanya'daki yeni yaşamlarına adaptasyon sürecini uzatmıştır. Fakat Türklere karşı oluşan önyargı zamanla kırılmaya başlamış ve Türk işçilerinin emeği Alman ekonomisine katkıda bulunmaya başlamıştır.

Türk ve Alman Ailelerin Yaşamları

İşgücü Göçü'nün ilk dönemlerinde Türk göçmenler sosyal açıdan Alman toplumunun en alt tabakasında yer almaktadır. Barınma sorunları aileler tamamen kalıcı olmaya karar verene kadar devam etmiştir. Kalabalık gruplar halinde göç eden Türk halkının büyük bir çoğunluğu şirketlerin işçi yurtlarında barınmışlardır. Fakat 1970 öncesinde şirketlerde kalanlar dışındakilere yeterli barınma alanı bulunmadığından geri kalanlar "heim" adı verilen toplu barınaklarda yani gerek depolarda gerek savaştan artan kalan barakalarda yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Amaçları para biriktirmek veya tasarruf yapmak olduğundan dolayı *heim*'deki dairelerde ikiden fazla aileyle birlikte kalmaya razı olmuşlardır (Fındıkçioğlu, Güler 143). Türk göçmen ailelerin kalıcılık süresinin artmasıyla birlikte çalışma süreleriyle doğru orantılı olarak işlerindeki terfi imkanları da artmıştır. Böylece Türkler, ekonomik olarak yükselen bir ivme göstererek toplumun alt tabakasından üst tabakalarına

çıkmaya başlamışlardır.

Türk göçmenler, zamanla daha fazla deneyime sahip olmuşlar be oto tamirhaneleri, ithalat - ihracat gibi daha kapsamlı alanlarda çalışmaya başlamışlar ve ekonomideki performansları görünür bir şekilde artmıştır. Göçe dahil olan bireyler "işçi" olarak bilinse de göç eden kesimin içinde öğretmen, sporcu, ressam gibi hizmet sektöründe önemli yerlere sahip olan kişiler de bulunmaktadır. Gerçekleşen bu gelişmeler sayesinde Türk halkı Alman kesimin gözünde biraz da olsa itibar ve saygı kazanmıştır (Turan 60). Örneğin Azade Köker ve Metin Talayman Türk İşçi Göçü'nü deneyimlemiş önemli ressamlardandır (Erkayhan 275, 298).

Türklerin bu ani ve başarılı yükselişi Almanlar tarafından beklenmedik bir gelişme olsa da yerli kesim ve yabancı kesim arasında bir rekabet başlamasına neden olmuştur. Bu rekabetin de okumaya yeni başlamış olan gençler arasında gerçekleşmiştir. Meydana gelen bu ciddi rekabet sonucunda Almanların akıllarından yeni yeni silinmeye başlayan "yabancı ve ne olduğu belirsiz Türkler" anlayışı yeniden gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. (Turan 61)

Bu itibar üzerine göç başlamadan önce "ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda para kazandıktan sonra eve dönme" fikri ortadan kalkarak Almanya'da yaşama yani kalıcılık fikri ortaya çıkmıştır.

Kalabalık göçmen halkının bu fikri benimsemesi üzerine, 1980'den itibaren Almanya'daki işgücü sorunu ortadan kalkmış ve topluma uyum sağlama adı altında "yabancılar sorunu" ortaya çıkmıştır (Ünver 200). Bu sorunlar genellikle ırkçılık veya toplumlar arası düşmanlık sorunlarıdır. Buna rağmen, Türklerin adaptasyon sürecinde başarılı bir performans elde ettiği söylenmektedir. Ama Alman halkı Türk ailelerin geçici olduğu konusunda ısrarcı olmuştur. Bu ısrar gerek politikaya gerek de siyasi kültüre yansımıştır. Yabancılar sorunu bununla kalmayıp, Türklerin toplumda "öteki" olarak görülmesi şiddet içeren olayların da çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu olan sorunların temel nedeni Alman halkının yabancıya olan düşmanlığı yani "Austländerfeindlichkeit" dir. Bu düşmanlığın temel sebebi ise yabancıların hem saf Alman ırkına hem de Alman ekonomisine bir tehdit olarak görülmesidir (Turan 41).

12 Eylül Darbesi'yle birlikte Türklerin Almanların gözünde imajlarını kaybetmesiyle Türk kesime karşı yükselen nefret, sokaklardaki sloganlara da yansımıştır. Almanlar, Türklerin Alman halkının saflığını, kültürünü, hatta dinini bozduğunu düşünmektedir (Turan 58). Bu tarihten sonra Almanya'ya göç koşulları ve Almanya'daki yaşam koşulları ağırlaştırılmıştır. Yani sosyal ve işsizlik yardımları kısıtlanmaya ve Türk aileleri geri dönmeye zorunlu tutulmaya başlanmıştır. Türkiye'den Almanya'ya olan göçü en aza indirmek için 1980 tarihinde Türkler için vize alma zorunluluğu, aile birleşmelerinde yaş sınırının 16 olması ve Almanya'ya yerleşme amaçlı başvuru yapan bireylere yasak konulmuştur (Fındıkçioğlu, Güler 18).

Bunun yanı sıra, Türk işçi ailelerin çocukları yerli çocuklarla birlikte yetişse bile yaşantıları ve hayattan beklentileri Almanlarınkinden çok farklıdır. Örneğin babaları gibi ülkeye dönmeyi planlamamakta aksi-

ne babalarına göre daha eğitilmiş ve daha üst düzeyde olmayı düşlemektedirler. Çöpçülük, madencilik veya bulaşıkçılık gibi düşük gelirli mesleklere sahip olmak yerine şirketlerde çalışmayı hedeflemektedirler. Türk çocuklarının her ne kadar büyük hayalleri olsa da bu hayaller Alman halkı tarafından yıkılmaktadır ve uzun yıllar boyunca Türk -Alman halkı arasındaki ayırımın önüne geçilememiştir. Bu ayrımcılık Türklerin sosyal hayatlarına da yansımıştır. Örneğin farklı şehirlerdeki Türklerin kendi aralarında futbol takımları vardır fakat bu takımlar Alman takımlarıyla maç yapamamışlardır. Türklerin gittiği bakkallar, kahveler, sinemalar bile Almanlarınkiyle aynı değildir.

1990 yılında Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi sonucunda artan yabancı düşmanlığının doruk noktası ise Kasım 1992'de Mölln kentinde ve Mayıs 1993 tarihinde Sollingen'de Türk göçmenlerin oturduğu evlerin kundaklanması olarak bilinmektedir. Olaylar sırasında hayatını kaybeden 8 kadın ve çocuğun anısına Alman topraklarında Almanların da katıldığı çeşitli protestolar başlatılmıştır. Böylece çok kültürlülük anlayışı az da olsa benimsenmeye başlanmış ve bu süreç sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenmiştir. Örneğin FİDEF (Federal Almanya İşçi Dernekleri Federasyonu) Alman halkına göçmenlik olgusunu benimsetmeye çalışan kurumlardan biridir (Fındıkçioğlu, Güler 160). Fakat 1990

<https://seyler.eksizozluk.com/is-ve-isc-i-bulma-kurumunun-1960larda-almanyaya-giden-iscilere-verdigi-ogutler>

yılında yapılan araştırmalara göre yabancılarca olan nefretin yükselmeye başladığı dönemlerde 40.000 Türk anavatanına dönmüş ve birçoğu da dönmeyi düşünmüştür. (Fındıkçioğlu, Güler 20)

Benimsenmeye başlanan çok kültürlülük ve uyum politikası sayesinde 2000 yılında Almanya'daki Türkler için önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlar sayesinde "doğuştan Alman olmak" hakkı sağlanmıştır. Yani, Türk olup Almanya'da yaşama hakkına sahip olan ailenin çocuğu doğumundan itibaren Alman olarak kabul edilmektedir. Ayrıca 1 Ocak 2005 tarihinde resmileşen Göç Yasası'na göre aile birleşimi amacıyla Almanya'ya gelen Türk eşlerin Almanca öğrenme zorunlulukları vardır. Ayrıca basit bir düzeyde bile olsa Almanca konuşabildiklerine dair bir sertifikaya ihtiyaçları vardır (Fındıkçioğlu, Güler 21).

Sonuç

1960'larda başlayan ve Türkiye'den Almanya'ya olan İş Gücü Göçü uzun soluklu ve etkisini günümüzde sürdüren bir süreçtir. Türk işçilerin anavatanlarında ihtiyaçları olan ekonomik birikimi sağlayamaması bu büyük göçün altında yatan en büyük etmendirdir. Yani Türk işçiler kendileri için gerekli miktardaki parayı kazanıp anavatanlarına dönmeyi planlamışlar fakat hem ekonomik güçlerini arttırmak hem de Almanya'da yaşama süreci göçmenler için zorlayıcı bir dönem olmuştur. Türk toplumunun Al-

man halkına ve kültürüne adaptasyon süreci iki taraf için de sorunlu bir dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde Türkler Almanlar tarafından yabancılaştırılmış; bundan dolayı Türklerin vatandaşlıkları olmasına rağmen Alman vatandaşı olarak benimsenmesi uzun yıllar almıştır. Türkler topluma adaptasyon süresinde zorlandığı gibi barınma sürecinde de zorluklar yaşamıştır. İstedikleri parayı elde edebilmek için barınmaya para harcamak istememiş, birden fazla ailenin paylaştığı ufak barınaklarda hayatlarının bir kısmını geçirmişlerdir. Fakat zamanla Türk halkı Alman ekonomisine dahil olmaya başlamış ve iş sahibi olan Türk sayısı artmıştır. Türklerin ekonomik hayata karışmasına paralel olarak Alman halkında Türklere karşı rekabet başlamıştır ve bu rekabet sokaktaki sloganlara, hatta insan ölümlerine kadar gitmiştir.

Bütün bu yaşanan zorluklara rağmen Türkler Almanya'da yaşama fikrini benimsemiştir ve günümüzde ise Alman topraklarında üçüncü kuşak bireylerin yaşadığı bilinmektedir. İş Gücü Göçü'nün ilk dönemlerinde "misafir işçi" olarak tanınan Türk işçiler günümüzde kendi işlerini kurmuş bireyler olmuşlardır. Almanlar tarafından uzun yıllar sonunda vatandaş olarak kabul edilen Türkler, 1960'tan beri kalıcılıklarını sürdürmektedir.

Kaynakça

- Fındıkçioğlu, Ülkü Sözbir ve Güler, E. Zeynep. *Almanya'ya Emek Göçü*. Yazılama. 2012.
- Takvim.com.tr. "Almanya'da 3 Milyon Türk.". 26. Sept. 2015.
- TDK. Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. "Göç". 22 Aralık 2017.
- Turan, Yrd. Doç. Dr. Kadir. *Almanya'da Türk Olmak*. Başbakanlık AĖe Kurumu. 1997.
- Ünver, O. Can. "Almanya'ya Türk İşgücü Göçü: Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkanlar ve Fırsatlar". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* (2012).
- Şahin Kütük, Birsen. "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları". *Sosyoloji Konferansları*. No: 52 (2015-2). *Der-gipark.gov.tr*. 22 Aralık 2017.
- Erkayhan, Şafak. "1960 Sonrası Almanya'da Türk Sanatçılar: Göç ve Kültürel Kimlik". *Lulu.com*, 2011. 22 Aralık 2017.

Serhan
Turgul

“Bir Batılılaşma Örneği Olarak Darülelhan”

Giris

Türklerde müzik anlayışı denildiği zaman, oldukça uzun bir geçmişe bakılmalıdır. Bugün bildiğimiz Türk müziğinin ilk adımları İslam öncesi dönemde şamanların törenler sırasında çaldıkları ayin müziklerine kadar dayanmaktadır (osmanlı.site, İslamiyet). O dönemden günümüze kadar Türklerin müzik anlayışı gelişim göstermiştir. Ancak bugünkü haliyle bildiğimiz anlamda modern Türk müziği anlayışının temelleri Osmanlı döneminde atılmıştır.

Osmanlı döneminde müzikle ilgili göze çarpan en önemli konulardan biri, Türk Musiki eğitimi veren kurumların halka açık olmayışıdır. Dönem boyunca Enderun ve Mevlevihaneler gibi kurumlarda müzik eğitimi verilmiş olsa da bu kurumlara girmek için ya devşirme kökenli ya da Mevlevi olmak şartı aranmıştır. Müzik eğitimi konusunda Osmanlı her ne kadar başarılı olsa da bu tip kurumlara girmenin şartlarından dolayı müzik eğitiminin halkın geneline yayılması pek mümkün olmamıştır (müzikname.com). Bu durum Osmanlı'nın son yüz yılında kurulan Darülelhan ile değişmiştir. Darülelhan, Osmanlı'nın ve dolayısıyla Türk tarihinin ilk resmi müzik okulu olma ünvanını taşımaktadır (osmanlı.site, Darülelhan).

Darülelhan'ın en önemli özelliklerinden birisi içerisinde bulunduğu

modern müzik çağına ayak uydurabilmek amacıyla kurulmuş bir kurum olmasıdır. Darülelhan, hem ilk resmi müzik okulu hem de Batı tarzı modern müzik eğitimi veren ilkokuldur. Darülelhan'ın kuruluş hikâyesi Türk musikisi sanatkarlarının yeterli bir Batı müziği eğitimi almadan bu müziği sahnelemeye çalışmalarına dayanmaktadır. Esasen Darülelhan'ın kuruluşundan önce Darülbedayi'nin dâhilinde olan müzik sınıfında, Türk sanat müziği eğitiminin yanında az da olsa modern Batı müziği dersleri verilmekteydi (İstanbul Üniversitesi). Ancak Türklerin Batı müziği konusundaki yetersizliği, Muzika-i Hümayun'da eğitim görmüş olan Zeki Üngör'ün başkanı olduğu bir Batı müziği ekibinin I. Dünya savaşı sırasında -Batı müziğinin ana vatanı olarak kabul edilen Almanya'ya gitmesiyle ortaya çıkmıştır. Ekibin sergilediği Batı müziği beğenilmemiş ancak Türk müziğini çalma performansları çok beğenilerek tekrar sergilemeleri istenmiştir. Buna karşılık Almanya'dan Türkiye'ye gönderilen ekibin çaldığı Batı müziği ise oldukça beğenilmiştir. Bu durum Türklerin modern müzikteki yetersizliğini göstermekle beraber gelenekselliğe bağlı bir müzik anlayışının olduğunu da ortaya koymuştur (Osmanlı.site Darülelhan). Abdülkadir Töre'nin (dönemin ünlü bir bestecisi) bu olaydan önce de önermiş olduğu Batı müziği eğitimi veren bir kurumun kuruluşu tekrar gündeme getirilerek değerlendirilmiş ve Darülbedayi'nin aynı anda hem Türk müziği hem de Batı müziği eğitimi veren sınıfı büyütülerek bu iki müziğin de eğitimini ayrı olarak veren Darülelhan'ın temelleri atılmıştır (Osmanlımüziği.İstanbul.edu.tr).

Batılılaşma Etkisinin Türk Müziğinde Görülmeye Başlanması

Türk toplumunda Batılılaşma ve modernleşme akımları Tanzimat Fermanı'yla birlikte ortaya çıkma-

<https://sultanabdulaziz.com/abdulaziz-donemi-bestekarlar/turk-osmanli-muzigi-ve-muzik-aletleri-hakkinda-bilgiler/>

ya başlamıştır. Gayrimüslimlerin zamanla Osmanlı topraklarında daha geniş yaşamsal haklara sahip olması Batı kültürünün ülkeye yayılmasının önünü açan etkenlerden biri olmuştur. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu, siyasi ve askeri başarısızlıkları neticesinde çözüm olarak Batıya yaklaşırsa tekrar güçleneceği düşüncesine sahip olduğundan, Batı kültürü Türk kültürünün büyük bir parçası olan müziğin değişime uğraması doğal bir sonuçtur (Şahin).

Osmanlı toplumu Tanzimat Fermanı'ndan önce Batı müziğini sınırlı olarak tanımaktaydı. Bu tanıma daha ziyade Avrupa'da bulunan Osmanlı elçilerinin izledikleri opera örneklerini raporlarında bulundurmaları şeklinde ortaya çıkar. Buna ek olarak Osmanlı tarihinde ilk kez padişah III. Selim Batılı müzisyenleri İstanbul'a çağırıp konser verdirtmiştir (Turan 78). Bu tanışmanın Türk müziğine doğrudan etkisi olmasa da gelecekte değişecek olan müzik anlayışına etki edeceği açıktır.

Türk müziğinde Batılılaşmanın en somut adımı olarak geleneksel Türk müziği kurumu olan Mehterhane kapatılmış yerine 1828 yılında (Tanzimat Fermanı'ndan kısa bir süre önce) Muzika-i Hümayun açılmıştır. Muzika-i Hümayun II. Mahmut'un emriyle kurulan ve Avrupa'yı esas almaya çalışan bir bandederdir. Bando

kurulduğunda başına Monsieur Manguel adında bir Fransız geçmiştir. Ancak Manguel'in yetersizliği sonucunda kuruluşundan iki sene sonra Muzika-i Hümayun'un başına Giuseppe Donizetti adında bir İtalyan getirilmiştir. Donizetti'nin gelişiyle birlikte Türk müziğine doğrudan etki edecek üç olay gerçekleşmiştir. Bunlar Muzika-i Hümayun öğrencilerine Batı müziğinin nota sistemi öğretilmesi, Donizetti'nin İtalya'dan Batı müziği enstrümanları getirmesi ve yine Donizetti'nin Türk müziği ve Batı müziğini birleştirerek çeşitli marşlar bestelemesidir. Bu marşlardan iki tanesi (Mahmudiye ve Mecidiye marşları) Osmanlı Devleti'nin ulusal marşları olmuşlardır (Ceran 57). Bandonun başına geçirilen kişilerin yabancı ve özellikle İtalyanlardan seçilmesi bilinçli bir seçimdir. Bu sayede Türkçe'de karşılığı olmayan birçok İtalyanca müzik terimi Türk müziği literatürüne katılmıştır. Donizetti'den sonra bandonun başına geçen Callisto Guatelli adlı İtalyan besteci Donizetti gibi Batı'nın müzik sistemini kullanarak marşlar bestelemiş ve var olan bazı Türk eserlerine de eşlikler yazmıştır. Donizetti'nin Batı sistemine uygun marşlar yazması ve Guatelli'nin de bu durumu devam ettirmesi Türk müziğinin yapısal olarak değişmeye başladığının ve Batılılaşma yolunda ilerlendiğinin bir örneğidir (Filozof.net; Turan 78-79)

Muzika-ı Hümayun ile gerçekleşen bu değişimlere rağmen 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Os-

manlı'da hala resmi bir müzik eğitimi kurumu yoktu. Bu sebeple ülkede bir konservatuar yaratma amacıyla Darübedayi kuruldu. 1914 yılında kurulan bu kurum bünyesinde tiyatro ve müzik eğitimleri barındırıyordu. Ancak 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla kurumla ilgilenen Andre Antoine (Fransız tiyatrocü) Türkiye'den ayrılmış ve sonuç olarak Darübedayi'nin resmi açılışı ertelenmişti. Ayrıca bu durum Batı müziği bölümünün de kapatılmasına sebep olmuştu. Ancak savaş şartlarına rağmen kurum tiyatro ve Türk müziği eğitimlerine devam etmiş, yine de bir süre sonra finansal sıkıntılara dayanılamamasından Türk müziği bölümünü de kapatılmıştı. 1916'da müzik eğitiminin son bulmasından kısa bir süre sonra da Darülelhan kurulacaktır.

Batılılaşma Örneği Olarak Darülelhan

Darülelhan, 1917 yılının ocak ayında dönemin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan kurumlarda hem Türk müziği hem de Batı müziğinin eğitimini verebilecek öğretmenler yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Ayrıca kurumun bir diğer amacı da müzik sanatının eğitimini bilimsel bir yolla vermektir. 1917-1923 yılları arasında başkanlığını Yusuf Ziya Paşa'nın yaptığı bir Musiki Encümeniyle yönetilen Darülelhan, Maarif Nezareti'nden görevlendirilen sanatçılarla birlikte kadın ve erkekler için ayrı binalarda eğitim vermekteydi. Bu dönemde Türk müziği eğitimi ağırlıklı olacak şekilde

nota ve solfej derslerinin yanında ney, ud ve kanun gibi Türk müziği enstrümanlarının da eğitimi verilmiştir. Bunun yanı sıra Batı müziği kapsamında olan viyolonsel ve piyano gibi enstrümanların eğitimi de genel müzik tarihi ve armoni dersleri eşliğinde verilmiştir (İstanbul Üniversitesi).

Ancak I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilgisi ve İstanbul'un işgali Darülelhan'ın işleyişinde sıkıntılar yaratmıştır ve bu nedenle 1918 yılında kurumun erkek bölümü kapatılmış, sekiz kişilik öğretim kadrosuyla kadın bölümü açık kalmıştır ve sadece Türk müziği eğitimi verilmiştir.

Darülelhan'ın kendisinden önceki kurumlardan en büyük farkı Türk ve Batı müziği eğitimini evrensel bir dille vermesiydi (Olca 115).

1924 yılının eylül ayında Haydar Bey'in (dönemin İstanbul Valisi) ve Musa Süreyya Bey'in (Türk Musikisi bestekârı ve hocası) destekleriyle İstanbul Belediyesine bağlı olarak Darülelhan tekrar açılmıştır ve yönetmeliği değiştirilmiştir. Yeni yönetmeliğe göre öğrenciler hazırlık sınıfını okuduktan sonra 3 yıllık Batı müziği eğitimi ya da 2 yıllık Türk müziği eğitimi arasında seçim yapabileceklerdir. Batı müziği eğitiminin tekrar kurumun bünyesine alınması sonucunda kurum Batı tipi bir konservatuar halini almıştır. Bu dönemde Türk müziği eğitiminde Rauf Yekta Bey, Udi Sedat Bey, Keman Nuri, Batı müziği eğitiminde ise Zeki Üngör, Musa Süreyya Bey (Darülelhan'ın başkanı), Edgar

Manas ve Cemal Reşit Rey gibi isimlerin de kurumda ders verdiği görülmektedir. Bu dönem Darülelhan'ın en verimli olduğu dönem olarak görülmektedir. Çünkü kurum eğitim açısından başarılı olmakla beraber sanat etkinlikleri ve yayınlarında da nitelikli faaliyetler göstermiştir. Örneğin: Türk ve Batı müziği eğitimi bölümlerinin ortak olarak düzenlediği ve Galatasaray Lisesi Salonu, Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu ve Union Française gibi

yüzyıla kadar uzanmaktadır (Osmanlı.site Darülelhan). Bu sebeple de Darülelhan Külliyesi günümüzde büyük bir arşiv olma özelliğiyle beraber dönemin müzik yayıncılığında da önemli bir gelişmedir. Müzik yayıncılığının gelişimine katkıda bulunan önemli yayınlardan bir diğeri de "Darülelhan Mecmuası"dır. Bu dergi 1924 yılında yayınlanmaya başlamıştır ve 1926'ya kadar toplamda 7 sayısı çıkmıştır. Derginin çıkış amacı

<http://osmanli.site/osmanli-eserleri/egitim-mektep-ve-okullar/darulelhan-nedir-osmanli-devleti-ilk-resmi-muzik-okulu-konservatuvvari/>

yerlerde verilen konserler büyük beğeni toplamıştır (Osmanlımüziği.istanbul.edu.tr).

Türk müziği açısından Darülelhan'ın bir dönüm noktası olmasının bir diğer sebebi de kurumun yayın ve araştırma faaliyetlerine verdiği önemdir. Türkiye'de müzik yayıncılığı 19. yüzyılın sonlarında başlayıp 1950'li yıllara kadar nota basımıyla öne çıkmıştır. Darülelhanın bu dönemdeki en önemli yayınlarından bir tanesi "Darülelhan Külliyesi"dır. Bu kaynakla birlikte klasik Türk müziği eserlerinin nota olarak yayını sağlanmıştır (Olca 125). Kaynağın içerisindeki eserlerin tarihleri 15. yüzyıldan 19.

hali hazırda gelişen müzik anlayışının daha da ilerlemesine destek olmaktadır. İçerik olarak bakıldığında dergide sanatçılar ve sanat eserleri tanıtılmıştır. Ayrıca Rauf Yekta ve Cemal Reşit gibi isimlerin makaleleri yayınlanmış, öğrenciler için bir bölüm ayrılmış ve kurumun faaliyetleri anlatılmıştır (Kubilay 489).

Verilen eğitimin yanı sıra Darülelhan'da Batılılaşma ve modernleşme adına çeşitli adımlar atılmıştı. Buna örnek olarak kurumun önemli Türk müziği eserlerini notaya dökme çalışmalarını verilebilir. Kurumun yayın faaliyetlerine örnek olarak Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra bünyesindeki bir ekip ile birlikte toplamda 7 defter (İstanbul Belediye konservatua-

rına geçtikten sonra bu sayı artmıştır) içerisinde 500 adet türkü bulunduran “Anadolu Halk Şarkıları” adında bir derleme yayınlanması gösterilebilir. Ayrıca bu yayın çalışmaları müzikte millileşmeyi de destekler niteliktedir (Kubilay 487).

Darülelhan’dan İstanbul Belediye Konservatuarı’na Geçişin Türk Müziğine Etkisi

Darülelhan 9 Aralık 1926’da kapatılmış ve belediyeye bağlanarak 22 Ocak 1927 yılında İstanbul Belediye Konservatuarı olarak tekrar açılmıştır. Bu süreçte göze çarpan en büyük değişiklik kurumun artık Türk Müziği eğitimi vermemesiydi (Osmanlı.site Darülelhan).

Dönemsel olarak bakıldığında Darülelhan’dan İstanbul Belediye Konservatuarı’na geçişin Atatürk’ün devrimlerine denk gelmesi kurulan bu yeni konservatuvarın da bu devrimlerden etkilenmesine sebep olmuştur. Eski Türk müziğinin uygarlığın gelişimine ve yükselişine engel olduğu görüşü müzik devriminin temel sebebi kabul edilebilir. Ancak Türk müziğinin yasaklanmasının sebebi bu kültürün Türklere ait olmamasından dolayıdır. Müziğin yapısının ve enstrümanlarının Doğu ve Arap kökenli olması ve dolayısıyla bu müziğin Türk kültürünü yansıtmaması esas sebeptir. Zaten bu nedenle aslı Türk kültürüne ait olan eserler Batı’nın müzik sistemiyle modernleştirilmiştir (Ceran 66; Fatih 458).

Devrimlerin gerçekleştiği bu sırada Türk yazar ve toplumbilimci olan Ziya Gökalp’e göre Türk sanat

müziği bir Doğu müziğiydi ve bu yüzden modern bir Türk müziği oluşturmak için var olan eserlerin Batı müziği sistemiyle derlenip işlenmesi ve bunun halka benimsetilmesi gerekiyordu. Cumhuriyet’in ilk yıllarında müzik alanında gerçekleşecek olan devrim bu düşünceye göre şekillenmiş ve Atatürk’ün de bu düşünceyi benimsemişliğiyle birlikte müzik alanında bir modernleşme süreci başlamıştır (Fatih 458). Darülelhan’ın bu devrimden etkilenmesi kurumda Türk müziği eğitiminin verilmesinin yasaklanmasıyla gerçekleşmişti.

İstanbul belediyesine bağlanarak yeni adıyla 1927’nin başında sadece Batı müziğini verme amacıyla açılan bu yeni kurumda ud ve tanbur gibi Türk müziği enstrümanlarının eğitimini alan öğrenciler viyolonsel ve keman gibi Batı müziği enstrümanlarına yönlendirilmişlerdi (Fatih 459). Dönem bakımından devletin batıcılığa dönük olması İstanbul Belediye Konservatuarı’na geçişte Türk müziği bölümünün yasaklanması ve kaldırılması kararını da beraberinde getirmiştir. Bu durum yeni açılan kurum ile beraber Türk müziğine verilen önemin azalmasına bu da dönemin müzik tartışmalarına konu olmuştur.

Yeni açılan kurumun dahilinde şehir orkestrası, şehir korusu ve folklor topluluğu gibi topluluklar bulunmaktaydı. Ayrıca çok sayıda sanatçı da yetişmişti. Kurum uygulamalı eğitim veren kurumsal bir meslek okulu olarak nitelendirilmişti. Öğretim kadrosunda ise hem yerli hem de yabancı müzik öğretmenleri bulunmaktaydı. Konser-

vatuvar’ın Batı müziği odaklı olması eğitim sisteminde bir modernleşme olarak görülmekteydi (Olca 126).

Sonuç
Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde başlayan “batılılaşma” çabası yeni kurulan Cumhuriyet sürecinde de devam etmiş, birçok kurum ya batılı tekniklerle modernize edilmiş ya da tamamen kapatılarak yeniden oluşturulmuştur. Bu yeni “batılı bakışın oluşturulacak yeni “ulus” anlayışına entegre edilmesi devlet ideolojisinin en önemli hedefleri arasında yer almıştı. Bu tezde ele aldığımız Darülelhan ve ardından kurulan İstanbul Belediye Konservatuarı bu tarzda kurulan kurumların bir örneği olarak incelenmiştir.

Cumhuriyet döneminden hemen önce Darülelhan’ın en önemli amacı yeni gelişen müzik kültürünün halka yayılmasını sağlamaktı. İstanbul Belediye Konservatuarı’na geçiş de dahil olmak üzere tüm işleyiş ve birlikte yayın faaliyetleri aynı maksada hizmet etmek üzere organize edilmişti. Örneğin, hem Darülelhan’ın hem de İstanbul Belediye Konservatuarı’nın bir eseri olan “Anadolu Halk Şarkıları” adlı müzik arşivi, ülkenin çeşitli bölgelerine gönderilen ekiplerle halka yayılmaya çalışılan bu yeni anlayışın bir ürünüdür. Dolayısıyla, hal-kin modernleşme hareketine dahil edilmeye çalışıldığı ve konservatuvarın çalışmalarının halkla bütünleştirilmeye çalışıldığı da görülebilir. Cumhuriyet’in ilanından sonra her ne kadar müzikle ilgili gelişim çabaları olsa da bu gelişimin tam anlamıyla

gerçekleşmesi için halkın adaptasyonu şarttır Bu sebeple Atatürk "Halkın da musiki ihtiyacını düşünmek gerekir. . Halkın musiki zevkinin gelişmesi için bu musikiye (Batı musikisine) alışması ve bu musikiden hoşlanması için, köklü bir musiki eğitime ihtiyaç vardır." sözleriyle böyle bir

kabullenme durumunun gerçekleşmesi için eğitimin gerekli olduğunu söylemiştir (Kültür.gov.tr). Bu noktada da Darülelhan'ın kapatılarak yerine Batı sistemine uygun olan İstanbul Belediye Konservatuarı açılmış ve bu kurum Atatürk'ün devrimlerine uyan ve gerekliliğini söylediği eğitimin verilebilen bir kurum olmuştur.

Ayrıca bu geçiş Türk toplumundaki müzik anlayışının ilerleyebilmesi ve bu anlayışın çoktan modernleşmiş ülkelerdeki müzik kültürlerinin hızına yetişebilmesi için önemli bir adım olmuştur. Çünkü halkın içinden çıkan eserlerin Batının müzik sistemine uyarlanması sağlanarak özgün eserler oluşturulmuştur. Ayrıca İstanbul Belediye Konservatuarı, gerçek Türk kültürünü yansıtmayan ancak Türk Sanat Müziği olarak adlandırılan Doğu müziğinin yasaklanmasıyla birlikte Atatürk'ün müzik devriminin hedefi olan modern Türk müziğinin eğitimini verebile-

cek bir kurum olmuştur. Böylece yaşanan bu geçiş modernleşen Türk toplumuna bu topluma özgü yeni bir Türk müziği kültürü oluşturulmasında ve bu yenilenen kültürün Doğunun etkisinden kurtulmasında büyük rol oynamıştır.

<http://www.hurriyet.com.tr/kitap-sanat/nagmeler-evi-100-yasinda-40670737>

Kaynakça

Ceran, İlyas. "Cumhuriyet Döneminde müzikte modernleşme süreci.". Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. SBE. 2010.

Duman, Olcay. "Yüzüncü Yılında Darülelhan'dan Konservatuvar'a Musiki Eğitimi ve Cumhuriyet Dönemi Modernleşme İle Musikinin Millileşme Meselesi.". Ankara Üniversitesi. *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. sy.61. 2017. sf.111-143.

Filozof.net. "İstanbul Belediye Konservatuvarı Nedir, Tarihçe, Hakkında Bilgi." .

Filozof.net. "Mızıka'yı Humayun Nedir, Kuruluşu, Tarihi."

Keleş, Taner. "Atatürk'ün Müzik Devrimi" 2yuz.com, 25 Ocak 2008.

Kılıç, Fahri. "Çok Sesli Batı Müziğinin Türk Modernleşmesindeki Önemi.". ayk.gov.tr. sf.455-463.

Kolukırcık, Kubilay. "Osmanlı Devleti'nde

İlk Resmî Konservatuvar Olan Darülelhan'da Derleme ve Yayın Faaliyetleri.". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sf.479-498.

Kültür.gov.tr. "Atatürk'ün Musiki Anlayışı." T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Müzikname.com. "Osmanlı Müziğinin Eğitim Kurumları." 1 Ağustos 2014.

Osmanli.site. "Darül-Elhan Nedir? Darülelhan Tarihi İstanbul Devlet Konservatuvarı." 3 Aralık 2016.

Osmanli.site. "İslamiyet Öncesi Dönemi Türk Müziği – Musikisi." 7 Şubat 2017.

Osmanlımüziği.istanbul.edu.tr. "Dârü'l-Elhân'dan Konservatuvara Türk Musikisi." Dârü'l-Elhân Tarihçesi, İstanbul Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanlığı. 19 Mart 2014.

Sağır, Turan. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Müzikte Modernleşme Hareketleri ve Müzik Politikaları (1923-1952)." *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. derg.ark.gov.tr. Cilt. 2, sy. 1. 2013. Sf.71-89.

Şahin, Mustafa. "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Uzmanlar Aracılığıyla Batılılaşma Çabaları." dhgm.meb.gov.tr Tiyatromüzesi.com. "Darülbedayi."

Uzay Alp Berksoy

“Varlık Vergisinin Türkiye 'ye Ekonomik Açıdan Etkileri”

Giriş

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye, 1929 Ekonomik Krizinin olumsuz etkilerini hala üzerinde taşımaktaydı. Dünya savaşı öncesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusu 18 milyondur. 18 Milyonluk Türkiye nüfusunun dörtte biri kentlerde veya beldelelerde, geri kalan dörtte üçlük kesimi ise kırsal bölgelerde yaşamını sürdürmekteydi. Bu dönemde çalışma çağındaki nüfusun 1 milyonluk kısmı savaşa girilmemesine rağmen önlem olarak silahaltına alınmış, vatan savunması için sınırlara gönderilmişti. Önceden üretici konumunda bulunan bu insanlar askere alınmalarından sonra tüketici konumuna geçmiş ve dolayısıyla ülkenin çalışan ihtiyacını karşılayan, üretime katkıda bulunan erkek işçi nüfusunda büyük bir kayıp yaşanmıştır. Buna bağlı olarak ülkedeki üretim, ticaret ve ekonomiyi yaşatan diğer etmenler düşüşe geçmiştir. Üretimde iş gücünün azalması, buna karşılık askeri harcamaların artış göstermesi ile yapılan ekstra harcamalar devlet hazinesinde büyük gelir kayıplarına sebep olmuştur. Savaş yılları yaklaşırken arz ve talep dengesinin bozulması ile mal ihtiyacı ortaya çıkmış, bu nedenlerle de kıtlıklar patlak vermeye başlamıştır. Tüm bu süreç Türkiye'yi geniş çaplı bir ekonomik krize sürüklemiştir. Bu koşullar Türkiye için acil olarak üstüne düşülmesi gereken bir durum oluşturmuştur. Varlık Vergisi azınlık ve gayrimüslimleri ödeyeme-

yecekleri kadar zor şartlar altında bırakacak vergilerle karşı karşıya getirmiştir. TBMM'nin günümüze kadar yarattığı ayrımcılık boyutu ile tartışmaları süregelen Varlık Vergisi kararını çıkarmasına neden olmuştur. Varlık Vergisi ile devlet, azınlık ve gayrimüslimleri ödeyemeyecekleri kadar zor şartlar altında bırakacak miktarda vergilerle karşı karşıya getirmiştir (ekodialog).

Varlık Vergisinin Uygulanışı ve Verilen Cezalar

Olağan üstü bir durum karşısında yürürlüğe koyulan Varlık Vergisi'nin tartışma yaratan kısmı içeriğine ek olarak uygulanışdır. Varlık Vergisi toplumun farklı kesimlerine, yine farklı şekillerde ve miktarlarda uygulanan bir vergidir. Müslüman ve Türk tüccarlar için %5 gibi ödenebilecek seviyede uygulanan bu vergi, toplumdaki azınlıklar için ödenemeyecek oranlara ulaşmıştır. Verginin her kesime ve azınlığa değişik bir şekilde uygulanması Varlık Vergisinin en büyük tartışma konusu olan yanıdır. Örnek olarak diğer etnik kökenlerden, Rum tüccarlar için %156, Yahudi tüccarlar için %179 ve Ermeni tüccarlar için ise bu vergi %239 oranlarına ulaşmaktadır (Liberteryen). Ayrıca bu meblağların 30 gün içerisinde devlete teslim edilmesi emredilmiştir. Vergiyi veremeyen birçok gayrimüslim ve azınlıkların mallarına devlet tarafından el konulmuştur. Bunun yanında vergisin

ödeyemeyen azınlıklar çalışma kamplarına yollanmış ve bu çalışma kamplarında ağır şartlar altında çalıştırılmışlardır. Varlık Vergisi'nin büyük bir kısmı İstanbul'a uygulanmıştır. Toplam mükellef sayısı İstanbul'da 62.575 kişi iken bütün ülke genelinde bu sayı 114.368 kişidir (Kayra 54.). Dolayısıyla toplam verginin yarısı İstanbul'dan elde edilmiştir. İstanbul'un hem denizden hem de karadan geniş bir ticaret ağının merkezlerinden birisi olması, demografik ve sosyokültürel özelliklerinin çeşitliliği, ekonomisinin daha gelişmiş olması, çok sayıda azınlık ve gayrimüslim grup barındırıyor olması bu durumun başlıca nedenleridir. Bütün vergilerin toplanma aşamasına bakıldığında Varlık Vergisinin tek partili yönetim dönemlerinde birçok kez uygulanmış olan azınlık karşıtı politikalarla benzerlik gösterdiği anlaşılabilmektedir. Varlık Vergisi yaklaşık olarak bir buçuk yıl kadar uygulanmaya devam edilmiştir.

Bir süre sonra azınlıklara ve gayrimüslimlere yapılan bu baskının büyük bir tartışma konusu olması ve savaş tehlikesinin atlatıldığı kanısına varılması sonucunda 15 Mart 1944 tarihinde Varlık Vergisi yasası yürürlükten kaldırılmıştır. TBMM tarafından, mükellef kişilerden tahsilatı yapılamayan vergilerin de silinmesi kararı alınmıştır.

Dönemin başbakanı Saraçoğlu, Varlık Vergisi'nin uygulanma nedenleri hakkında bulunduğu bir açıklamasında şu sözleri dile getirir: "Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik olarak bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz" (Salom).

Devlete savaş yıllarında ekstra bir gelir sağlamak için meclisten uygulama kararı alınıp yürürlüğe koyulan Varlık Vergisi, kendi içinde, devlet tarafından resmi olarak açıklanan uygulama nedenlerinden farklı nedenlerle barındırmaktadır. Varlık Vergisi Rum, Musevi, Ermeni gibi gayrimüslim azınlıklara karşı sert bir şekilde uygulanıp, onların hak ve hukukları hiçe sayılarak ticarete ve sanayide bulunan etkinliklerini kırma ve çoğunlukla azınlıkların sahip olduğu servet ve sermayenin de Türk ve Müslüman kökenli nüfusa aktarılmasını sağlama amacını da barındırmaktadır. Böylelikle ticaretteki ve ekonomideki üstünlük Türk vatandaşlarına aktarılmaya çalışılmıştır. Varlık Vergisi'nin

bir buçuk sene kadar uygulanıp sonucunda tahsil edilemeyen vergilerin affedilmesi ve sonrasında da azınlık göçlerinde artış olması devletin kendi vatandaşlarına sermaye geçirme amacını başarıyla tamamladığının kanıtı olarak gösterilebilir. O dönemde azınlıklar Nazilerin toplama kamplarına benzetilen çalışma kamplarında sert uygulamalarla karşı karşıya kalmıştır.

Çalışma kampı gibi baskıcı bir uygulama sonrasında azınlık ve gayrimüslimlerin Türkiye devletine olan güveni oldukça azalmıştır. Bu yıllarda azınlık göçlerinin artışında çalışma kamplarının da etkisi oldukça fazladır.

Varlık Vergisinin Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Aşağıdaki tabloda Türkiye ekonomisinin yıllara göre büyüme hızı ve enflasyon oranları gösterilmiştir:

Tabloda verilen yıllar arasında 1939 yılının ardından 1942 yılındaki % 5.6'lık büyüme haricinde ülke ekono-

Yıllar	İhracat (Milyon USD)	Ton	İthalat (Milyon USD)	Ton
1939	100	735.0	93	1.134
1940	81	357.0	50	658.0
1941	91	310.0	55	519.0
1942	126	344.0	113	429.0
1943	178	391.0	126	345.0
1944	178	331.0	126	345

(Kayna 155)

misi her geçen yıl küçülmeye doğru gitmektedir. Türkiye ekonomisinin bu yıllarda küçülmesi İkinci Dünya Savaşı'nda Dünya genelinde yaşanan ekonomik çöküntülere, savaş harcamalarına ve Türkiye'nin kendi tercihi

sonucu uygulama kararı aldığı savaş dışı kalma politikalarına bağlanabilir. 1942 yılı, Varlık Vergisi'nin ilk

Tablo -I

Yıllar	Büyüme Hızı	Enflasyon
1939	6.9	4.8
1940	-4.9	22.7
1941	-10.3	40.7
1942	5.6	92.1
1943	-9.8	74.0
1944	-5.1	22.8
1945	-15.3	54.1

uygulamaya koyulduğu yıl ve aynı zamanda da uygulama kapsamında iki yılda toplanan paranın büyük çoğunluğunun tahsil edildiği yıl olmaktadır. 1942 yılında yaşanan ülke ekonomisinin büyüme hızındaki artış bu yıl içerisinde tahsil edilen 270 milyon Türk Lirası nedeni ile olabileceği sonucu çıkartılabilir.

Tablo II- Savaş Yıllarında Türkiye'de Dış Ticaret

Tablodan anlaşılacağı üzere Türkiye'nin dış ticaret hacmi hem tonaj olarak hem de ithalat ve ihracat olarak

Varlık Vergisinin uygulandığı yıllar olan 1942 ve 1943 yıllarında artışa geçmiştir. 1943 sonrası yıllarda ithalat hem değer hem de tonaj olarak düşüşe geçmiştir.

Bunun nedeni o yıllardaki İkinci Dünya Savaşı'nın uygulanmasını zorunlu kıldığı ekonomik sınırlamalara bağlanabilir, savaşa giren ülkelerden Almanya ve İngiltere, Türkiye'yi yeni bir iktisadi yöntem arayışına sokmuştur.

Tablo III- Türkiye'de 1940-1940

Yıllar	TEFE Genel Endeks ¹	Değişim (%) ²
1940	127	-
1941	175	137
1942	339	193
1943	590	174
1944	458	0.71

Yılları Arasında Genel Ürün Fiyatları

Yukarıdaki tablo Türkiye'nin savaş yıllarında ekonomisindeki arz ve talep dengesinde oluşan değişimleri ve bu değişimlerle sıkıntıların açık bir şekilde görülebilmesini sağlamaktadır. Bir yıl içerisinde alıcıya sunulacak olan mal veya hizmetlerin fiyatları arz ve talep dengesine göre oluşturulmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nı büyük yararalar olarak atlatmış ve İkinci Dünya Savaşı'yla yüz yüze gelmiş Türkiye'nin bu dönemdeki üretim gücü çok düşüktür. Üretim gücünün yanı sıra ülkenin ithalattaki durumu da oldukça zayıftır. Türkiye'de ekonomi açısından önemli bir yer alan gayrimüslimler vergi sonucu gelirlerinin önemli bir kısmını kaybetmişlerdir. Özellikle İstanbul büyük bir gayrimüslim nüfusu barındırmaktadır ve 1940'lı yıllarda bu gayrimüslimler ekonomi açısından Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Varlık Vergisi uygulaması

gayrimüslimlerin alım gücünün düşmesine neden olmuştur. Böylelikle arz ve talep dengesinde değişimler meydana gelmiştir. Mala olan talep artmıştır, ancak Türkiye yeterli üretimi sağlayamadığı için büyük bir kesim bu ürünleri alamayacak hale gelmiştir.

Bu nedenle de yıllara göre TEFE Genel endeks en çok olan borçların ve bütçe açığının verginin toplandığı önemli bir ölçüde kısılmasında etkisi yıl olan 1942'de keskin bir yükselişe geçmiştir (Kayra 205). Varlık Vergisi yıllarında uygulamanın nedenleri tartışılırken

ülkenin, Başbakanı olan Saraçoğlu verginin uygulamasındaki amaçlara ilişkin yaptığı ilk açıklamada şu cümleler ile uygulamaya kesinlik getirmiştir: "Tedavüldeki parayı çekerek enflasyonu azaltmak, haksız kazanç elde edenleri vergilendirmek ve kamu gelirlerini olağanüstü ortamda artırmak." (Serenti)

Türkiye devleti tarafından uygulanan Varlık Vergisi'nin devlet bütçesine gelirler kanalıyla yaptığı katkı 1942 yılında 270 milyon Türk Lirası'dır. Uygulamanın ikinci senesinde tahsilat oranı düşmüştür ve 1943 yılında 44 milyon Türk Lirası olmak üzere Varlık Vergisi kapsamında iki yılda toplam 314 Milyon Türk Lirası vergi mükelleflerinden toplanmıştır. (Toplumsol) İki yıl içerisinde devlet bütçesine yapılan bu katkı mali yönetimi önemli ölçüde rahatlatmıştır.

Yapılan mali katkının 221 milyonluk kısmı İstanbul'dan toplanan vergilerden oluşmaktadır.

Varlık Vergisi ile aynı dönemde olan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ülkenin müdafaası ve korunması için sınırlara yollanan askerlerin ihtiyaçları başta olmak üzere, devletin üstünde olan borçların ve bütçe açığının önemli bir ölçüde kısılmasında etkisi olmuştur.

Aşağıdaki tablo Varlık Vergisi'nin uygulandığı yıllarda Türkiye ekonomisinde dolaşımda olan paranın yıldan yıla değişimini göstermektedir.

Tablo IV- Türkiye'de 1940-1944 Arasında Dolaşımdaki Para

Yıllar	Dolaşımdaki Para (Milyon Lira) ³
1940	433
1941	543
1942	765
1943	833
1944	994

Yukarıda verilen tablodan da görülebileceği gibi Türkiye, 1942 yılında yaşadığı büyük finansman açığını para

Tablo V- Varlık Vergisi'nin uygulamasına koyulduğu yıllarda fiyatların değişimi

Yıllar	Tüfe ⁴	Tefe	GYSİH Fiyat Deflatörü ⁵
1941	19.7	40.7	38.9
1942	68.0	92.1	96.0
1943	44.1	74.0	65.1

Bunun nedeni de bütün mallarını kaybeden azınlıkların çabuk bir şekilde toparlanabilmek için karaborsaya başvurularındır. Böylelikle azaltılmaya çalışılan karaborsa, gayrimüslimlerin varlıklarının ülkeden hızlı çıkış yolu olarak tekrar yükselişe geçmiştir. Bu vergi uygulaması iktidardaki mevcut hükümetin zarar görmesine neden olmuştur. Mevcut yönetimin halkın mülkiyet haklarına sahip çıkamadığı düşüncesi yayılmaya başlamıştır. Üstelik bu düşünceye sahip olanlar arasında gayrimüslimlerin yanında yer bu uygulamayı demokratik bulmayan Türkler de bulunmaktadır. Böylelikle dönemin iktidarı uzun yıllar boyunca eleştirilmiş ve günümüzde de eleştirmeye devam edilmektedir.

Kaynakça

Dokuyan, Sabit. "Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sy.15 2015. 23-56.

Dunyabulteni.net "Varlık Vergisi Yılları."

Erdem, Hamit. "Varlık Vergisi (1942) Yada Sermayenin Türklere Nakli." *Toplumsalol.org*. 1 Kasım 2013.

Ekodialog.com. "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında ve Sonrasında Ekonomik Durum."

Hür, Ayşe. "1942 Varlık Vergisi Kanunu". *Radikal.com.tr*. 10 Mayıs 2015.

Karabulut, Kerem. "11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış." *A.Ü.*

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sy. 27. e-dergi.atauni.edu.tr. 2005. 325-339.

Karamustafaoğlu, Alperen. "Alperen Karamustafaoğlu Yazdı: "Varlık Vergisi ve İktisadi, Toplumsal Sonuçları." *minerva-dergi.org*. 15 Ocak 2017.

Kayra, Cahit. *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*. Tarık Vakıf Yayınları. 5. Baskı.

Liberteryen.org, "Varlık Vergisi Faciası." 13 Kasım 2011.

Listelist.com. "18 Maddede Varlık Vergisi: Varlıkları Varlığımıza Armağan Oldu." 30 Aralık 2014.

salom.com.tr. "11 Kasım 1942, Saraçoğlu: Türk Piyasasını Türklerin Eline Vereceğiz."

Serenti.org. "Varlık Vergisi Yılları." 29 Aralık 2016.

Zeynep İdil
Uğurlu

1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Feminist Hareketleri

Giris

Feminizm, kadın siyasal ve toplumsal haklarının erkeklerin siyasal ve toplumsal hakları ile eşit olması gerektiğini ve kadının özgürlüğünü savunan akımdır. Akımın ana noktası kadındır ve *femjizm* kavramı Latince’de kadın demek olan *femine* sözcüğünden gelmektedir. Kadının toplum içerisindeki statüsü, aile içindeki rolü, toplumdaki rolü, ataerkil toplum yapısı ve bu kavramların beraberinde getirdiği baskılar feminizm bağlamında tartışılan konulardandır. Feminizm, önce yerel bir toplumsal hareket olarak oluşmuş, ardından geniş düzlemde toplumsal ve politik bir hareket haline gelmiştir (Taş).

Feminizm tarihsel süreç içerisinde sabit kalmamıştır. Zamanla gerçekleşen olaylar ve yenilikler ile değişim geçirmiştir. Feminizmin tarihsel süreci üç kronolojik ana dalgadan oluşmaktadır. Dönemler farklı anlayışlara ve taleplere göre şekillenmiştir. 19. yüzyılın sonuna doğru I. feminist dalga oluşmuştur. Mücadele; kadınların yaşama özgürlüğü ve hakkı, oy kullanma hakkı, mülkiyet hakkı, eğitimde eşitlik gibi konulardaki taleplerin gerçekleştirilmesine yönelik bildirimler ve eserler aracılığıyla verilmiştir. Bu ilk dalgayla ataerkil toplum yapısına karşı direniş başlamıştır ve feminizmin temelleri atılmıştır. II. feminist dalga 1960’lı yıllarda başlamıştır. Bu dalga, dil, din ve ırk ayrımı

yapılmaksızın belirli bir grup kadın için değil, farklı siyasal, sosyal, kültürel görüşlere sahip farklı dünya algısı olan, tüm kadınları kapsayacak şekilde yürütülmüştür. I. feminist dalgadaki görüşün aksine feministler, kadının ezilmesinin ve kısıtlanmasının ana nedeninin toplumsallaştırma yoluyla oluşan eşitsizlik olduğuna değil, kadınların farklılıklarının özgürleşmenin adımı olduğuna inanıyorlardı. Mücadelenin asıl hedefi ataerkil yapının kalkmasıdır. Dönem içerisinde farklı ideolojilere ve algılara sahip kadınlar arasında fikir ayrılıkları ve çatışmalar oluşmuştur. III. feminist dalga 1990ların başlarında II. feminist dalga

gadakı hatalara karşı ortaya çıkmıştır. Tek tip evrensel kadın algısı reddedilmiştir. Üzerinde durulan ve mücadele edilen konular çeşitlenmiştir. Kadına şiddet, cinsel taciz, cinsel kimlik bu konular arasında olmuştur. III. feminist dalga; genel kadın sorunlarından ziyade bireysel bağlamda kadın meselesi ile ilgilidir. Farklılıkların ortaya konulması gerektiğine inanmaktadır. Bu dönemde güvenlik, çevre sorunları, sosyal alanda eşitlik gibi meselelerde alternatif kadın bakış açısı gelişmiştir, ancak ortak çözüm bulunamamıştır. Bu doğrultuda farklı görüşlere ve hedeflere sahip feminist gruplar, düşüncelerini ortaya koyma amacıyla oluşmuştur (Taş).

Bu çalışmada Türk Feminizm tarihine kısaca bakıldıktan sonra 1980

-2000 yılları arasında Türkiye’de gerçekleşen feminist hareketler ile bu feminist hareketlerin süreci ve sonuçları incelenecektir.

Türk Tarihinde Feminizm

Türk tarihinde kadının ve erkeğin konumu döneme ve koşullara göre değişiklikler göstermiştir. “İslamiyet’in kabulünden önce Türk toplumunda kadın erkekle eşit hak ve konuma sahipken İslamiyet’in benimsenmesinden sonra İslam dininin ve özellikle Arap kültürünün etkisiyle kadın ‘ikinci sınıf vatandaş’ konumuna indirgenmiştir” (Gönenç). Kadınların ikinci sınıf vatandaş konumuna indirgenmeleri ile kadınlar; “iyi ane”, “iyi eş” sıfatlarına uyma baskısı ile karşılaşmışlardır. Kadının toplum içerisindeki özgürlüğü İslamiyet’in kabulü ile kısıtlanmış, kadın kalıplar içine sokularak erkeğin kadından üstün tutulduğu bir konuma yerleştirilmiştir. Çeşitli kısıtlamalara ve beraberinde yasaklara maruz kalmışlardır. Örneğin kadına baş örtme zorunluluğu getirilmiştir (Gönenç).

<https://www.neoldu.com/hak-arayis-yolunda-feminizm->

Feminist hareketlerin ortaya çıkışı kadınların sosyo-ekonomik bağımsızlıklarını modernleşme ve sanayileşme ile gelen iş imkânlarıyla elde etmeye başlamaları ile oluşmuştur. Toplumsal dönüşüm ile birlikte kadının konumu da değişmeye başlamıştır. Dünyada Fransız Devrimi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayınlanması gibi özgürlük kavramını empoze eden olayların gerçekleşmesi, Osmanlı'yı da diğer ülkeleri etkilediği gibi etkilemiş, Osmanlı toplumuna laiklik ile özgürlük kavramları girmiştir (Demir). Dünyada gerçekleşen olaylar Osmanlı'da da kadın hareketleri bağlamında yeniliklerin gerçekleşmesine öncülük etmiştir. Eğitim Reformu ile Tanzimat Dönemi'nde kız mektepleri açılmıştır, kadınlar resmi eğitim almaya başlamışlardır. Basımın yaygın hale gelmesi ile kadınların aldıkları eğitim ve Batı'dan gördükleri ile ilk kadın dergileri basılmıştır. Beraberinde derneklerin de kurulması ile kadın erkek eşitliği adına mücadelelerde hareketlenmelerin başladığı görülmüştür (Gönenç).

Osmanlı'da modernleşme yolunda gerçekleşen reform hareketleri Osmanlı'nın toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısında değişimlere yol açmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile devam eden değişimler, kadın hareketlerini de oluşturmuş ve etkilemiştir. 1870'lerden itibaren feminist duruşla Mehasin, Kadın Hayatı gibi kadın dergileri yayınlanmıştır, belirli cemiyetler oluşmuştur. Kadın hareket-

<https://catlakzemin.com/10-mayis-1935-nezihe-muhiddin-arkadaslarinin-kurdugu-turk-kadınlar-birliđi-kendini-feshetti/>

leri çoğunlukla Halide Edip Adıvar lanan politikalar çoğunlukla seçme- gibi dönemin zengin bürokratik çevre- seçilme hakkı, eğitim görme, meslek sinin eğitilmiş entelektüel kadınları sahibi olma gibi kamusal alana yöne- tarafından yürütülmüştür (Ongur). lik olmuştur. Devlet modern, batılı 1913'te Kadınların Durumunu Yük- Türkiye imajı için eğitilmiş, modern seltme Derneği, Teali Nisvan, Asrı giyimli, iş sahibi ideal kadın figürü Kadın Cemiyeti gibi derneklerin kurulu- oluşturmıştır. Modernlik imajını sağ- lamak amacıyla uygulanan politikalar- lerin çıkarılmasına rağmen feminizm da kadının özel hayatı göz ardı edil- hareketi toplum içerisinde yeterli kit- leye sahip olmamıştır. Aynı dönemde Halk Fırkası kurulmuş ancak kadınlara yeni haklar getiren Aile Hu- rurun seçimlere katılmalarına izin veril- kuku Reformu, Cumhuriyet Dönemi memiştir. Kadın hakları iyileştirilmiş- yıllarında Medeni Kanun'un da temel- lerinin atılmasına önderlik etmiştir leşen rejime ters düşen uygulamalar, devlet tarafından bastırılmıştır. Devlet feminist hareket doğrultusunda attığı adımlarda, feminizmin temeli eşitliğe uymamış, ideal kadın figürüne uyma- yan kadınları ötekileştirmiştir (Gülbay). 68 kuşağının özgürlük ve eşitlik kavramları için verdiği müca- deyle kadınlar ve onlarla beraber tepeden inme politikaların uygulan- cinsel ayrımcılığa maruz kalanlar da hareketlenmiştir; böylece II. dalga fe-

minizm doğmuştur. 1960/1980 arası sosyalizmin güçlenmesi ve kadın hareketlerinde bilincin artmasıyla birlikte feminist hareket devamlılığını sağlamıştır; artık kadının eğitimi, iş sahibi olması gibi konular gündemdeki konular arasındadır (Güler). Beraberinde, Duygu Asena gibi feminist figürler yayınladıkları köşe yazıları ve konuşmaları ile Türk kadın hareketine mühim katkılarda bulunmuşlardır. Türkiye’de 1980 Askeri Darbesi ile feminist hareketler daha belirgin bir temele oturturulmuştur. Feministler, askeri darbenin ardından ses getirecek protestolar yürütmüşler;

1980’lerin ikinci yarısına doğru da Türkiye siyasetinde belli bir yer elde etmeye başlamışlardır. Tüm hareketlerin temeli, kadın hakları söylemi üzerinedir. Bell Hooks’un da tanımı ile “Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir” (Taş). Türkiye’deki ideojilere ve görüşlere göre cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmek adına çeşitli feminist hareketler ortaya çıkmıştır.

1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Feminist Hareketler

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile Türkiye’de siyasi ve toplumsal karışıklıklar görülmüş, düşünce özgürlüğü kısıtlanmıştır. Sendikaların ve örgütlerin önünde engeller oluşmuştur. Kılık kıyafet yönetmeliği ile başörtülü kadınların kamu alanında çalışması yasaklanmıştır. Bu karmaşada kadın

hareketleri güç kazanmış ve büyük bir siyasi hareket haline gelmiştir (Bilgin). Fikirlerin bastırılmasına karşı durarak konuşulmayan konulardan bahsetmiş, mücadele vermiştir ve toplumdaki değişimleri tetiklemiştir.

1980’lerde Türkiye’de kadın hareketi, Batı’nın II. dalga feminizminin söylemlerinden ve fiillerinden büyük ölçüde etkilenmiştir (Bora ve Günal 89). Feminist hareketler 1980’den itibaren, farklı görüşleri altında barındıran çoğul bir hareket olmuştur. Her kadının kendi kültürel geçmişi, bakış açısı ve inancı olduğundan dolayı her kadın için feminist kavramı farklıdır. Kadınlar kendi değerlerine uygun feminist hareketin altında yer alıp, mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu yolda; İslamcı feministler ve sosyalist feministler gibi farklı gruplardan insanlar bir araya gelerek yaklaşmıştır. 1980 sonrasında ortaya çıkan feminist akımlar; Radikal Feminizm, Marksist Feminizm, Sosyalist Feminizm, Liberal Feminizm, İslamcı Feminizm’dir (Kara).

Radikal Feminizm

Başlangıçta tüm feminizm hareketleri radikal kabul edilmiştir ancak Radikal feministler, kadın ile erkek ilişkisini en temel egemenlik ilişkisi olarak görmektedir. Radikal feminizm; cins rollerinin ortadan kalkmasını hedeflemektedirler. Onlara göre en temel mücadele, ataerkil yapıya karşı gerçekleşen mücadele olmuştur. Radikal feministler 1989 yılında Ankara’da *Fem*

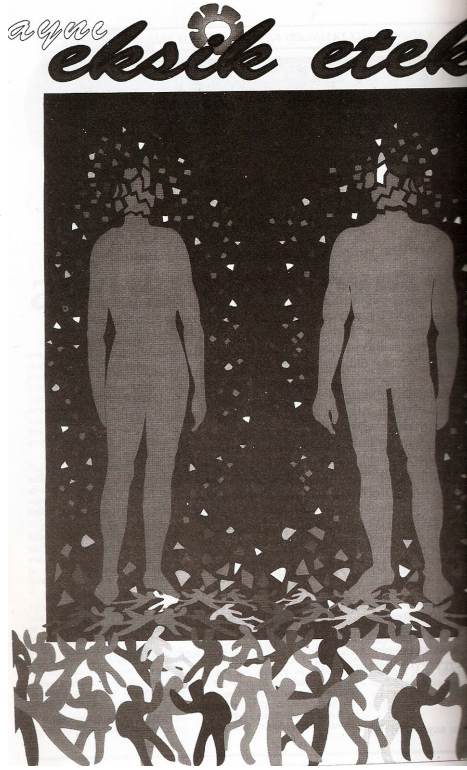
nist Hafta Sonu toplantılarını düzenleyip ve *Fem* isimli dergiyi çıkararak mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Ataerkil ideolojinin temelinde devletin yer aldığı inanan radikal feministler bu nedenle devlet ve devletin kurumlarıyla en sık karşı karşıya kalmış harekettir. Onlara göre eşitsizliğin ana kaynağı ailedir, bunun bir göstergesi olarak Ayşe Düzkan gibi çeşitli kadın dergi yazarları, yazılarında sosyaladlarını kullanmamışlardır (Kara).

Marksist Feminizm

Marksist feministler, feminizm akımını burjuva tarafından yaratılan bir akım olarak gördüklerinden feminizmi, kapitalizmin parçası olarak değerlendirecek feminizm kavramını reddetmişlerdir. Onlar, kadının ve erkeğin birlikte özgür günler için mücadele etmeleri gerektiğine inanmışlardır. İlk hareketleri 1975 yılında İlerici Kadınlar Derneği’ni kurmaları olmuştur. Marksistler “feminizmi erkeklerin yaptığı her şeyi kadının da yapması olarak değerlendirmişlerdir” (Kara). Hedefleri eğitim, çalışma ve toplumsal alanlarda erkeğin ve kadının eşit haklara sahip olup, eşit ücret alarak özgürce yaşamasıdır. Marksist kadın hareketi; bir nevi siyasal bir partidir. Yasalardan ve yöneten kesime söyleşilerle, pankartlarla, bültenlerle sisteme yönelik eleştiriler yapmaktan çekinmemişler; mücadele etmişlerdir. Kadın sorununun devrimin ve sosyalizmin gerçekleşmesi ile çözüleceğine inanmaktadırlar (Kara).

Sosyalist Feminizm

Sosyalist feministlerin amacı; kadın ile erkeğin ilişkisini gündelik hayat bağlamında değiştirmektir. Sosyalist feministler, 1989 yılında, Ankara’da “Bedenimiz Bizimdir” kampanyası ile öne çıkarak, cinsel tacizi mor iğne dağıtarak protesto etmişlerdir. Beraberinde tecavüz indirimi, fuhuş gibi kadın bedenini mal haline getiren kavramlara karşı mücadele etmişlerdir. Erkekler tarafından şiddete uğrayan kadınların barınması ve korunması amacıyla kadın sığınaklarının açılmasına öncülük etmişlerdir. Kadınlar, mücadele süreçlerinde kendi politikalarını kendileri belirlemek istemişlerdir. Bu amaçla toplumda yer alan cinsiyet kalıplarını, ataerkil yapılaşmayı net bir şekilde basın-yayın organları ve protestolar aracılığı ile topluma göstermişlerdir. Mücadeleleri süresince zaman zaman mücadeleyi geriletken engellerle karşılaşmışlardır. Örneğin 1990’larda *Mor Yazı* kadın grubu tarafından *Eksik Etek* dergisi çıkarılmıştır. Dergi aracılığıyla kadınların ekonomik ve siyasal hayatta aktif olmalarını engelleyen örgütler hedef alınmış ve eleştirilmiştir. Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından dergide çalışan bireyler bölücülük suçlamaları ile yargılanmışlardır. Yargılanma sürecinin ardından kadınlar dergiden ayrılmışlardır. Mahkeme ve devamındaki süreç mücadeleye zarar vermiştir, bir grup kadını korkutmuş, mücadeleden uzaklaşmalarını sağlamıştır (Kara).

<https://catlakzemin.com/3-nisan-1994-eksik-etek-dergisi->

Eksik Etek derginin yayılması gibi mücadeleyi engelleme çalışmaları kadınları durduramamıştır. Kadınlar sorunlar etrafında toplanmaya, mücadele etmeye devam etmişlerdir. Çoğunluk tarafından sorunların ana kaynağı; düzendeki problemler olarak görülmüştür. Kapitalist düzen ve sınıfsal ayırım ile sınıfsal ayırım oluşturduğu baskılar; sorunların temel nedendir (Kara).

Liberal Feminizm

Liberal feminizm ile de kadın kimliğine özgür ve bireyci kavramlar yerleştirilip liberal sınırlar içerisinde bir feminist tanımı yapılmıştır. Liberal feministler, kadınların siyasal mevkilerde bulunması için gerçekleşen eylemlerin büyük destekçileri olmuşlardır. Ana hedefleri kadının statüsünü yukarıya çıkarmaktır. Hedefleri doğ-

rultusunda üniversitelerde kadına yönelik bölümler açılmıştır. Bu bölümler, veri toplayıp seminer düzenleyip sorunlara yönelik araştırmalar yapmaktadırlar. Örneğin Marmara Üniversitesi Kadın İş Gücü İstihdamı Araştırma ve Uygulama Merkezi (KADİŞİSAR) 1990 yılında kurulmuştur. KADİŞİSAR’ın yürüttüğü projelerden biri kadını kamusal, ekonomik ve siyasal hayata dahil edebilmektir. Bu doğrultuda kadını eğitime merkezli programlar yürürlüğe konulmuştur (Kara).

1992 yılında kadın girişimciliği önem verilen konular arasındadır. Antalya’da Türkiye’de Kadın Girişimcilik semineri ve Kadın Girişimciliği Özendirme ve Destekleme Paneli gerçekleştirilmiştir. Kadın istihdamının artması amacıyla planlamalar yapılmış ve politikada değişimler uygulanmıştır. 1996 yılında kadın hareketini kuvvetlendirmek ve sorunları çözmek amacıyla birleştirici güç olan, toplumsal cinsiyet eşitliğini amaçlayan ve kar amacı gütmeyen *Uçan Süpürge* Vakfı kurulmuştur. Bu kurum, 1998 yılı itibari ile düzenli dergi çıkarmıştır. Dergide gelişmelerden, eylemlerden ve protestolardan bahsedilmiştir. 1997’de toplumsal alandaki gelişmeler ile beraber siyasal alanda kadınların daha aktif yer alması için Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA-DER) kurulmuştur. KA-DER’i üniversitelerde kurulan bölümler de araştırmaları ile desteklemektedir. KA-DER; uluslararası alanda ilgili dernek ve vakıflarla ileti-

şim halinde olan bir dernektir. Dernek ile demokratikleşme hız kazanmıştır ve siyasal alanda kadın aktifleştirilmiştir.

İslamcı Feminizm

İslamcı feministler; ilahi dinlerin hepsinin aynı feminist başlığı altında toplanmaması gerektiğine inanmışlardır. Çünkü Hristiyan bir kadın ile Müslüman bir kadının toplumda karşılaştığı sorunların kaynağı aynı değildir, dolayısıyla sorunun çözümü de aynı olmayacaktır. Radikal İslamcı kesim tarafından çeşitli hadiseler ve İslam'ın kültürel birikimi sebep gösterilerek kadının siyasal ve toplumsal alanda ön planda yer alması uygun görülmemiştir. Örneğin İslamcı kesim tarafından kadının siyasi mevkilerde yer edinmesi yani seçilme hakkını kullanılmasını doğru bulunmazken, seçme hakkını kullanabileceği belirtilmiştir. Türban konusu İslamcı kadınlar için başlıca problemlerden biri olmuştur. Türbanın Türkiye'de yasak olması İslamcı feministlerin özgürlüklerinin en fazla kısıtlandığı noktadır. 1999'da türban konusunda protestolar devam etmiştir. 1 Ekim 2013'te resmi olarak kamu alanında başörtü kullanma izni gelmiştir (Kara).

Başörtü kullanımı, bekâret kontrolü, mecliste bulunma izni, medeni kanun, sığınma evleri, kadına şiddet gibi çeşitli konular 1990'lı yıllarda feminist bağlamda odaklanılan ana konular olmuştur. Sorunun ilgilendirdiği kesime göre farklı feminist

hareketler, çözüm amaçlı protestolar düzenlemiş; dergiler çıkartmış ve mücadele etmişlerdir.

<https://indigodergisi.com/2016/07/islami-feminizm->

Sonuç

Kadın mücadeleleri günümüzde devam etmektedir. Toplumun oldukça büyük bir kısmı hala erkek egemen yapı içerisinde yaşamaktadır. Kadınların düşünceleri baskılanmakta, toplumsal alanda kadına yeterli değer verilmemektedir; beraberinde kadın cinayetleri sayısı her geçen gün artmaktadır. Hukuksal zeminin bulunması yeterli değildir, toplumda ciddi bir bilinçsizlik hâkimdir.

Farklı kültür geçmişlerine ve ideolojilere sahip insanların bir arada yaşamasından dolayı kadını farklı konumlarda gören insanlar vardır. Farklı fikirlere sahip kadınlar da farklı feminist hareketlerin altında mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Türkiye'de kadınlar mücadelelerini 1980/2000 arası dönemde "feminist hareketler" adı altında aktif bir şekilde basın yayın organlarından yararlanıp, eylemler yürütüp, hiyerarşik yapılanmaya karşı çıkararak yürütmüşlerdir. Her grup ve kesimden kadın ortak bir amaç uğruna bir araya gelerek birbirlerine destek

olmuşlardır. Önemli olan insanlık un-suru ve kadın ile erkeğin cinsiyet farkı güdülmeksizin toplumsal ve siyasal bağlamda eşit olmasıdır.

Kaynakça

Aksu, Bora ve Günel, Asena. *90'larda Türkiye'de Feminizm*. İletişim, 2009.

Bilgin, Latife Sena. "1980 Sonrası Feminizm". *Gazetebilkent*. 18 Kasım 2014.

Demir, Nilüfer Özcan. "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, vol. 16, no. 2. Edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr. 10.03.2018.

Gönenç, Aslı Yapar. "Fransa'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, no. 27, 2006. *Journals.istanbul.edu.tr*. 13.03.2018.

Gülbay, Aslı. "Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet Feminizmi: Modernleşme Projesinin Pionu Olarak Türk Kadını". *Academia.edu*. 13.03.2018.

Güler, Müzeyyen. "Atatürk'ün Kadın Devrimi ve 80 Yıl Sonrası". *Ayk.gov.tr*. 07.03.2018.

Kara, Nurten. "80 ve 90'larda Türkiye'de Feminist Hareketler". *Kadınları Dergisi*, I (3). *Academia.edu*. 10.03.2018.

Ongur, Büşra. "Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Kadın Hareketinin Gelişimi". *T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*. 2016. *Academia.edu*. 13.03.2018.

Taş, Gün. "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri". *Der-gipark.gov.tr*. 13.03.2018.